

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

YLÄNNE, ELINA

EKOLOGINEN MODERNISAATIO YMPÄRISTÖKASVATUKSESSA

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö

Master of Education, International Programme

2012

Luokanopettajankoulutus		Tekijä Yläne Elina	
Työn nimi Ekologinen modernisaatio ympäristökasvatuksessa			
Pääaine Kasvatustiede	Työn laji Pro Gradu -tutkielma	Aika Lokakuu 2012	Sivumäärä 90
Tiivistelmä			
<p>Tässä teoreettisessa työssä tutkitaan valtiollisen ympäristöpolitiikan ja ympäristökasvatuksen välistä suhdetta. Vallitsevana ympäristöpoliittisena linjauksena käsitellään ekologisen modernisaation teoriaa. Ekologisen modernisaation mukaan ympäristöllinen kestävyys voidaan saavuttaa talouskasvun ja teknologisten innovaatioiden keinoin. Konkreettisesti tämä ajattelu ilmenee "kestävän kehityksen" diskurssina. Tässä työssä pohditaan, kuinka ekologinen modernisaatio näkyy institutionaalisen ympäristökasvatuksen taustalla ja miksi sen edustama produktioistinen maailmankuva on kasvatuksen kontekstina ongelmallinen. Tavoitteena on politisoida ja tuoda esiin taloudellinen ja yhteiskunnallinen ajattelu ympäristökasvatuksen takana sekä etsiä näille vaihtoehtoja ja uusia lähestymistapoja.</p> <p>Ekologinen modernisaatio on 1980-luvulta lähtien ollut keskeinen ympäristöpoliittinen ajattelutapa. Se yhdistää talouden ja ympäristön intressit samansuuntaisiksi, mikä on selkeästi nähtävillä ajankohtaisista valtionhallinnon selonteoista ja asiakirjoista, joita tässä työssä käsitellään. Ekologisen modernisaation mukaan talouskasvu voidaan "irtikytkeä" luonnonvarojen kasvavasta käytöstä puhtaan teknologian avulla. Ekologisella modernisaatiolla tarkoitetaan tässä työssä nimenomaan teknis-taloudellista muutosta sen sijaan, että puhuttaisiin institutionaalis-sosiaalisesta rakennemuutoksesta. Talouskasvun ja ympäristön kestävyys tavoitteiden yhtäläisyys on kuitenkin voimakkaasti kiistelty. Vasta-argumenttien mukaan talouskasvu ei voida luoda ilman luonnonvarojen kasvavaa käyttöä etenkään, kun länsimaiden luonnonvarojen kulutus on jo nyt kestävämmässä mittasuhteissa. Talouskasvun purkamista ehdottavat teoriat keskittyvät lähtökohtaisesti inhimilliseen ja ympäristön hyvinvointiin.</p> <p>Ympäristökasvatus asettuu hankalaan välikäteen pyrkiessään samanaikaisesti ylläpitämään ja uudistamaan yhteiskuntaa. Ekologinen modernisaatio näkyy kasvatuksessa etenkin kestävän kehityksen muodossa. Kansallinen kestävän kehityksen strategia perustuu taloudellista kasvua tavoittelevaan maailmankuvaan, kun taas kestävän kehityksen kasvatuksen strategiat eivät määrittele suhdettaan talouteen. Ympäristökasvatuksen ongelmat liittyvät sen sisäiseen reflektioimattomuuteen sekä pedagogisiin malleihin, jotka yksilöllistävät ja luonnontieteellistävät ympäristökysymyksen. Näin ongelmien yhteiskunnallinen ja taloudellinen ulottuvuus jää paitsioon. Ekologista modernisaatiota ja kestävä kehitystä pidetään ympäristökasvatuksessa kyseenalaistamattomana ja luonnollisena kehityskulkuna. Sen suhdetta talouteen ei siksi pystytä politisoimaan.</p> <p>Tässä työssä esitetään, että ympäristökasvatuksessa tulisi ekologisen modernisaation rinnalla kuljettaa muitakin yhteiskuntateorioita. Ympäristökasvatuksen tulisi pyrkiä tarjoamaan koko ympäristöajattelun kenttä vaihtoehtoiseen. Degrowth-ajattelua (talouskasvun purkaminen) esitetään tässä vaihtoehtoisena teoriana. Se käsittelee talouksien "oikeankokoistamista" niin, että luonnonvarojen käyttö olisi globaalisti oikeudenmukaista ja kestävällä tasolla sosiaalisesta hyvinvoinnista tinkimättä. Apuna ympäristökasvatuksen uudelleenmäärittelyssä käytetään kriittisen pedagogiikan ja transformatiivisen kasvatuksen käsitteitä. Molempien tausta-ajatuksena on vallitsevien paradigmojen tunnistaminen ja muuttaminen. Ongelmallisena nähdään etenkin markkinatalouden ja ympäristön suhde, jota tulisi ympäristökasvatuksessa käsitellä. Tutkimuksen lopussa hahmotellaan transformatiivista ympäristökasvatusta. Se tarkastelee valtiollista ympäristö- ja talouspolitiikkaa ulkoa käsin ja arvioi vaihtoehtoja. Transformatiivinen ympäristökasvatus edustaa poikkitieteellistä lähestymistapaa, jonka keskiössä on globaalin näkökulman ja oikeudenmukaisuuden huomiointi.</p>			
Asiasanat degrowth-ajattelu, ekologinen modernisaatio, kestävä kehitys, kriittinen pedagogiikka, ympäristökasvatus			

Sisällys

JOHDANTO	1
1. LÄHTÖKOHDAT TUTKIMUKSELLE	4
1.1 Tutkimuskysymykset	4
1.2 Tutkimusmenetelmän valinta	7
2. YHTEISKUNTA JA YMPÄRISTÖ	10
2.1 Yhteiskunnan luontosuhde	11
2.2 Modernisaatiokertomus	12
2.3 Toinen kertomus	15
3. EKOLOGINEN MODERNISAATIO JA KESTÄVÄ KEHITYS	18
3.1 Ekologisen modernisaation teoria	18
3.2 Kestävä kehitys	21
3.3 Ekologinen modernisaatio ja kestävä kehitys	22
3.4 Ekologinen modernisaatio vai ekologinen rakennemuutos	23
3.5 Ekologisen modernisaatio – vallitseva poliittinen strategia	24
4. EKOLOGINEN MODERNISAATIO SUOMEN YMPÄRISTÖPOLITIIKASSA	28
4.1 Suomalainen ympäristöpolitiikka	28
4.2 Ekologinen modernisaatio poliittisissa asiakirjoissa	31
5.1. Kestävän kehityksen problematisointi	36
5.2 Ekologisen modernisaation rajat ja kritiikki	38
6. TALOUSKASVUN PURKAMINEN	42
6.1 Valikoiva kasvu, hidas kasvu ja kasvuttomuus	43
6.2 Degrowth	44
6.2.1 Tulotaso ja onnellisuus	45
6.2.2 Kulutusyhteiskunta	47
6.2.3 Degrowth poliittisena ohjelmana	48
6.3 Ekologinen modernisaatio ja talouskasvun purkaminen	49
7. YMPÄRISTÖKASVASTUS	51
7.1 Ympäristökasvatuksen historiaa	51
7.2 Institutionaalinen ympäristökasvatus	53
7.3 Institutionaalisen ympäristökasvatuksen sisäinen ristiriita	54
7.4 Ympäristökasvatuksen mallit	56
7.5 Ympäristökasvatusmallien ongelmia	57
8. EKOLOGINEN MODERNISAATIO YMPÄRISTÖKASVATUKSESSA	60
8.1 Kestävän kehityksen kasvatuksen kansallinen strategia	60
8.2 Ympäristökasvatus vai kestävään kehitykseen kasvattaminen	63
8.3 Ekologinen modernisaatio ja kestävä kehitys ympäristökasvatuksessa	65
8.4 Ekologinen modernisaatio opetussuunnitelmassa	66
9. TRANSFORMATIIVINEN YMPÄRISTÖKASVATUS	68
9.1 Transformatiivinen oppiminen	68
9.2 Kriittinen pedagogiikka ja ympäristö	68
9.3 Transformatiivinen ympäristökasvatus	71
10. YMPÄRISTÖPOLITIIKASTA YMPÄRISTÖKASVATUKSEEN – SYNTEETTISTÄ TARKASTELUA	73
11. POHDINTA	77
LÄHTEET	80
MUUT LÄHTEET	90

JOHDANTO

Ympäristöongelmat eivät ole vain silmiemme edessä – niin kuin monet luonnontieteilijät tuntuvat ajattelevan - vaan ennen muuta korviemme välissä. (Rannikko, 1995, 66)

Tämän tutkielman tekoon minut toi huoli ympäristö-ongelmien kiihtyvistä nopeudesta. Ympäristökriisi on vaikutuksiltaan globaali, mutta länsimaiden näkökulmasta siihen liittyy erityinen vastuun näkökulma: rikkaiden valtioiden teollisuuskehitys on johtanut siihen pisteeseen, jossa sen ympäristöhaitat tuntuvat vakavimmin maapallon köyhimmissä osissa, puhumattakaan sen tuomista sosiaalisista ja taloudellisista ongelmista. Näin suuri rakenteellinen ilmiö on kasvatukselle vaikea pala purtavaksi. Minua kiinnosti pohtia, kuinka ympäristökasvatus vastaa tähän haasteeseen. Pian ymmärsin, ettei luonnontieteelliseen ajatusmaailmaan perustuva ympäristökasvatus tarjoa vastauksia ongelmiin, jotka ovat seurausta taloudellisista ja poliittisista yhteiskunnallisista valinnoista. Kiinnostuin siitä, kuinka erilaiset ympäristöä käsittelevät yhteiskuntateoriat ja -mallit voitaisiin tuoda ympäristökasvatuksen piiriin niin, että tämänhetkistä kehitystarinaa ei esitettäisi ainoana mahdollisena kehitysvaihtoehtona. Ymmärsin, kuinka poliittisesti määrittynyttä myös ympäristökasvatus osaltaan on. Yhteiskunnallinen ympäristöajattelu tuntui teorioiden pohjalta jakautuvan räikeästi kahteen luokkaan, joita määritteli ensisijaisesti niiden suhtautuminen talouskasvuun ja -kehitykseen. Ensimmäisen teoriaryhmän mukaan ympäristöongelmien ratkaisu ja taloudellinen kehitys nivoutuvat luontevasti yhteen. Tämä on kuvaa selkeästi vallalla olevaa ajattelua ja ympäristöpolitiikkaa. Ajattelua leimaa teknologia- ja kehitysoptimismi. Toiseen teoriaryhmään taas kuuluvat ne vastaäännet, joiden mukaan talouden kasvu on väistämättä sidoksissa luonnonvarojen kasvavaan käyttöön, mitä ei pystytä sovittamaan samaan yhtälöön ympäristön kestävyiden kanssa.

Tässä tutkielmassa kiinnostukseni kohteena ovat kasvatukseen vaikuttavat ja sitä kehystävät yhteiskunnalliset arvot ja toimintamallit. Pääroolissa ei ole pedagoginen toiminta sinänsä, vaan laajempi kysymys siitä, mihin kasvatus pyrkii ja mikä sen yhteiskunnallinen funktio on. Taustalla on kriittisen pedagogiikan näkemys siitä, että kasvatus on aina poliittista ja että sen poliittis-taloudellinen aspekti on tunnistettava, jotta kasvatus voisi olla eettistä (Giroux & McLaren, 2001, 12–13). Ajatuksena on, että valtion

ympäristöpoliittiset valinnat, jotka kytkeytyvät tällä hetkellä vahvasti myös EU:n ympäristöpolitiikkaan, heijastuvat suoraan myös kasvatukseen. Tällaiset mallit näyttäytyvät kasvatuksessa usein neutraaleilta ja luonnollisilta, ja poliittiset pyrkimyksen niiden takana häivytetään helposti näkymättömiin. Tavoitteeni on laajentaa ymmärrystä tästä kasvatuksen takana vaikuttavasta politiikasta ja keskustella sen vaikutuksista ja vaihtoehdoista.

Ympäristökasvatuksen takana vaikuttavana vallitsevana yhteiskunnallisena mallina käsittelen ekologisen modernisaation teoriaa. Ekologinen modernisaatio nivoutuu tiiviisti kestävä kehityksen politiikkaan, joka on mediasta tutumpi termi. Perusajatuksena näissä konsepteissa on ympäristöä kuormittamaton taloudellinen kasvu, joka luodaan kehittyvän teknologian avulla. Tässä työssä perustelen, kuinka tämän päivän ympäristöpolitiikka niin valtiollisella kuin kansainväliselläkin tasolla heijastelee ekologisen modernisaation ihanteita. Kun olen osoittanut ekologisen modernisaation olennaisuuden päivän politiikassa, tulen käsittelemään sen vaikutuksia ympäristökasvatukseen. Mitä rajoja ekologinen modernisaatio vallitsevana paradigmana aiheuttaa ympäristökasvatukselle?

Lähtökohtana tutkimukselleni on oletus siitä, että yhteiskunnan ympäristösuhde on väistämättä muuttumassa. Kansainväliset sopimukset ja toimet ilmastonmuutoksen ja muiden ympäristöuhojen hillitsemiseksi ovat osoittaneet, ettei viime vuosikymmenien kehitys voi jatkua entisellään. Niin sanottua business-as-usual -skenaariota ei pidetä enää edes mahdollisena vaihtoehtona. Toki on edelleen olemassa sora-ääniä, jotka jaksavat epäillä koko ympäristön tilan heikkenemisen totuutta tai ainakin sitä, tarvitseeko mihinkään toimiin ryhtyä, mutta näiden pohtiminen tutkimukseni puitteissa on mielestäni epäolennaista. Ihmisten tuhoisista ympäristövaikutuksista on jo niin laaja poliittinen konsensus, ja ympäristöpoliittiset interventiot asian helpottamiseksi ovat jo niin näkyviä arkielämässämme, ettei tätä muutosta voi kieltää. Ympäristökysymys on peruuttamattomasti pesiytynyt poliittisiin asiakirjoihin ja ihmisten arkielämään.

Suuri kysymys on, minkälaiseksi yhteiskunnan ja ympäristön suhde on muuttumassa. Tätä kysymystä tarkastellessa perimmäinen kiistanaihe on yhteiskunnan ja ympäristön suhde talouteen, erityisesti talouskasvuun. Ekologisen modernisaation mukaan ympäristön kestävyys voidaan turvata valjastamalla talouskasvu palvelemaan sitä. Teorian mukaan talouskasvun kytkös luonnonmateriaalien kasvavaan käyttöön voidaan purkaa, jolloin puhutaan irtikytkennästä (de-coupling, de-linking). Tällöin talouskasvua tapahtuu ilman, että ympäristön resurssit kuluvat kestävämmällä tavalla. (Mol, 2002, 93.) On kuitenkin suuri joukko ekologeja ja

yhteiskuntatieteilijöitä, joiden mukaan tällainen irtikytkentä on käytännössä mahdotonta, jolloin talouskasvu ja ympäristön kestävyys eivät yksinkertaisesti mahdu samaan yhtälöön. Tämän keskustelun tuominen ympäristökasvatukseen olisi ensisijaisen arvokasta.

Ristiriita talouskasvun ja ympäristön kestävyiden välillä on olennainen lähtökohta tälle työlle. Toinen kysymys on, ovatko ekologisen modernisaation edustamat vähittäiset parannukset todellakin riittäviä johtaakseen kestäviin tuotanto- ja kulutusmalleihin, vai onko radikaali muutos välttämätön (Orsato, 2005, 255). Tavoitteeni ei ole yksiselitteisesti vastata, tarvitaanko talouskasvua vai toisaalta radikaalia muutosta, vaan herättää ylipäänsä kysymys talouskasvun ja toivottavan kehityksen politiikasta esille kasvatuksen kontekstissa. Ympäristökysymyksiä ei voida enää lähestyä vain luonnontieteistä käsin, sillä kuten Massa (1998, 7) muotoilee: ”Ilman yhteiskuntatiedettä ympäristöajattelusta puuttuu kulttuurin muutoksen ja muuttamisen näköala”. Tämä ilmaisu johtaa kasvatuksen näkökulmasta siihen, että ympäristökasvatus tarvitsee yhteiskuntatieteellistä näkökulmaa käsitelläkseen muutoksen ja muuttamisen tarvetta.

1. LÄHTÖKOHDAT TUTKIMUKSELLE

Tutkimuksessani käsittelen ekologista modernisaatiota ja institutionaalista ympäristökasvatusta, jotka molemmat kiinnittyvät teollistuneisiin länsimaihin. Tutkimuksessani sivuutetut ympäristöongelmat ja -huolet liittyvät ennen kaikkea ylikuluttaviin markkina- ja teollisuusyhteiskuntiin, joiksi Suomikin lukeutuu. Vaikka ekologista modernisaatiota on viime vuosien aikana pyritty soveltamaan myös uusien teollisuusvaltioiden ja alhaisen tulotason maiden kehitykseen, liittyy ekologinen modernisaatio ja tässä työssä peräänkuulutettu kohtuullistamisen tarve ennen kaikkea länsimaihin. Toukokuussa 2012 WWF laski: "Jos kaikki maailman ihmiset kuluttaisivat luonnonvaroja kuten suomalaiset, tarvitsisimme kolme planeettaa" (HS 15.5.2012). Ulvilan & Pasasen mukaan kolme neljäsosaa suomalaisista kuuluu ylikuluttavaan luokkaan, jonka aiheuttama ympäristöhaitta on suuri (2010, 51). Tästä syystä näen keskustelun talouskehityksestä ja ekologisesta modernisaatiosta oleellisena nimenomaan tässä kontekstissa.

Institutionalisoitunut kasvatustilanne ja sen perinteet liittyvät vahvasti länsimaiden valtioiden luomisen ja rakentamisen historiaan. Kasvatuksella on pitkä historia kansakunnan yhdistämisessä ja kansalaisuuskasvatuksen tarjoajana. Ympäristökasvatuksen järjestämisellä on länsimaissa samanlainen historia, ja sitä globaalilla tasolla organisoivat järjestöt ovat alkuperältään Eurooppa- ja Pohjois-Amerikka-keskeisiä. Tässä työssä en puutu siihen, ovatko ekologinen modernisaatio ja toisaalta mallimme ympäristökasvatuksesta yleistettävissä ja toivottavia kehityskulkuja muualla maailmassa. Kuten Rohweder (2008, 22) toteaa: "Kestävää kehitystä edistävälle koulutukselle ei ole olemassa universaalia mallia. Tavoitteet on asetettava paikallisista lähtökohdista vastaamaan ekologisia, sosiaalis-kulttuurisia sekä taloudellisia olosuhteita." Minua kiinnostaa länsimaiden velvollisuus puuttua globaalilla tasolla teollisuuskehityksen aiheuttamiin ongelmiin.

1.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen päätavoite on valaista suomalaisen ympäristöpolitiikan ja -kasvatuksen taakse kätkeytyvää arvo- ja ajatusmaailmaa. Yhteiskunnan ympäristösuhteen ja

ympäristöön liittyvien toimenpiteiden vedenjakajana on suhde talouteen. Suuri ja ratkaisematon kiistanaihe ympäristökysymyksen kohdalla on, voidaanko talouskasvua sovittaa yhteen hiipuvien luonnonvarojen kanssa. Kysymykseen vastaajat jakautuvat räikeästi kahteen leiriin. Käsittelen vallitsevana ideologiana ja toimintamallina ekologisen modernisaation teoriaa, joka yhdistää taloudelliset ja ympäristönsuojelulliset tavoitteet.

Tutkimukseni jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäinen osa käsittelee ekologista modernisaatiota vallitsevana poliittisena suuntauksena Suomessa. Toinen osa käsittelee talouskasvun kritiikkiä, kuten kasvun purkamista kaavailevaa liikehdintää. Kolmannessa osassa pyrin yhdistelemään näitä vastakkaisia yhteiskuntateorioita institutionaaliseen ympäristökasvatukseen. Väitteeni on, että ekologinen modernisaatio näyttäytyy myös institutionaalista ympäristökasvatusta ohjaavana suuntaviivana. Ympäristöpolitiikka ja ympäristökasvatus molemmat valtion ohjaamina instituutioina linkittyvät väistämättä toisiinsa. Keskeinen mielenkiintoni on, kuinka tämä suora yhteys voitaisiin kasvatuksessa kyseenalaistaa ja purkaa. Peräänkuulutan (ympäristö)kasvatukseen yhteiskunnalliskriittistä otetta, jotta kasvatusta ja politiikkaa ohjaavat yhteiskunnalliset arvot voitaisiin näkyvöittää ja politisoida. Tutkimuskysymykseni ovat siis seuraavat:

1. Miten ekologinen modernisaatio näkyy Suomen valtionhallinnon dokumenteissa ja ympäristöpolitiikassa?

Tämän kysymyksen käsittelyyn liittyy ekologisen modernisaation teorian lähtökohtien ja kehityksen kuvaaminen ensin kansainvälisellä tasolla ja sitten Suomessa. Teorian tärkeimmät kehittäjät ovat Saksasta ja Alankomaista, ja näissä maissa se on myös saanut eniten poliittista vastakaikua 1980-luvulta alkaen. Suomessa ei ole tehty paljoa ekologisen modernisaation teoriaan liittyvää tutkimusta mutta kuten valtaosassa Euroopan maissa, ekologisen modernisaation on nähty vaikuttavan (ympäristö)politiikassa ainakin jollain tasolla (esim. Tirkkonen, 2000, Koskinen, 1995, Joas, 2001). Ympäristöasioiden nousu poliittiseen päätöksentekoon on jo näkyvä prosessi, mikä näkyy esimerkiksi kansainvälisissä sopimuksissa, energiatavoitteissa ja verotusjärjestelyissä. Ekologinen modernisaatio linkittyy vahvasti kestäväen kehityksen käsitteeseen ja politiikkaan, mikä onkin terminä huomattavasti tunnetumpi ja käytetympi. Käsittelen myös näitä yhtäläisyyksiä. Pyrin hahmottamaan, kuinka ekologinen modernisaatio näkyy Suomen valtionhallinnon linjauksissa mutta myös, mitkä muut tekijät määrittävät suomalaista ympäristöpolitiikkaa. Kysymyksen käsittelyssä käytän apuna ekologisen modernisaation

teoriaan liittyvää kirjallisuutta ja artikkeleita ja suomalaista politiikantutkimusta, mutta myös eri ministeriöiden selontekoja ja suunnitelmia.

2.A. Millaiset yhteiskuntateoriat kyseenalaistavat yhteyden talouskasvun ja ympäristön kestävyysvälin?

Tämä teema käsittelee vaihtoehtoisia ajattelumalleja, jotka kyseenalaistavat talouskasvun tavoitteet. On huomioitava, että nämä ajatukset ovat jääneet marginaaliin, vaikka keskustelu talouskasvun ja ympäristön kestävyysvälin yhteensovittamisen mahdottomuudesta on elänyt vahvasti 1970-luvulta lähtien. Kasvun rajat -teoksen (Meadows, Meadows, Rangers, 1972) ilmestyminen aloitti tämän keskustelun, ja se kuvasti silloin vallitsevaa ympäristöajattelua. Vasta kestävä kehityksen ajatukset 1980-luvulla onnistuivat linkittämään ja institutionalisoimaan ympäristöasiat poliittiseen päätöksentekoon, sillä se tarjosi mallin, jossa taloudelliset ja ympäristölliset edut kasvavat rinnakkain. Talouskasvun tavoite on ollut siitä asti niin voimakas politiikan ohjauksena, etteivät sitä kyseenalaistavat äänet ole päässeet esiin muualla kuin järjestö- ja tiedemaailmassa. Tässä osassa pyrin siis valottamaan tätä tutkimusta ja näitä ns. radikaaleja ehdotuksia talouskasvun imperatiivin tilalle tai purkamiseksi.

3.A. Miten ekologinen modernisaatio vallitsevana poliittisena teoriana heijastuu institutionaaliseen ympäristökasvatukseen?

3.B. Pystyykö institutionaalinen ympäristökasvatus kyseenalaistamaan ekologisen modernisaation ja sen rinnalla talouskasvun ihanteen ja esittelemään vaihtoehtoisia yhteiskuntamalleja?

Tässä osassa käsittelem ekologisen modernisaation ja institutionaalisen ympäristökasvatuksen yhtäläisyyksiä. Institutionaalinen ympäristökasvatus nähdään usein sisäisesti ristiriitaisena alueena, jolla on päällekkäisiä, mutta erisuuntaisia tavoitteita: toisaalta pyritään sosiaalistamaan oppilas vallitsevaan yhteiskuntajärjestelmään ja toisaalta tarjoamaan oppilaalle välineitä kritisoida ja muuttaa tätä mallia. Käsittelem myös ympäristökasvatuksen malleja ja niiden problematiikkaa. Lopuksi yritän pohtia tapoja, joilla näkyvöittää politiikkaa kasvatuksen takana ja joiden avulla pureutua ympäristökasvatuksen ristiriitaisuuksiin.

Kasvatuskäsitys tässä tutkielmassa perustuu kriittisen pedagogiikan ajatuksiin kasvatuksesta sosiaalisen muutoksen aikaansaajana. Ollakseen eettistä kasvatuksen tulee tunnustaa sitä ohjaavat poliittiset ja taloudelliset aspektit ja kyseenalaistaa ne. Kasvatuksen tulisi taistella yhteiskunnan epädemokraattisia valtarakenteita vastaan. (Aittola & Suoranta, 2001, s.9 ja 12) Ympäristökasvatukseen sovellettuna kriittisen pedagogiikan erityinen voimavara on markkinaliberoituneiden länsimaiden toimintaperiaatteisiin kohdistuva yhteiskuntakritiikki, mitä voisi pitää uudenlaisen ympäristökasvatuksen tavoitteena.

1.2 Tutkimusmenetelmän valinta

Tutkimukseni on luonteeltaan teoreettinen, en siis käytä empiirisiä aineistoja lähtökohtanani. Tiedostan, että tämänkaltainen tutkimus on kasvatustieteissä harvinaisempaa, mutta lähestymistavan valinta on perusteltavissa sillä, että tarkasteluni pääkohteena ei ole pedagoginen toiminta itsessään vaan sen takana vaikuttavat yhteiskunnalliset arvot ja maailmankuva. Nämä suuret linjat, yhteiskunnalliset kehitysmallit ja politiikka, antautuvat helpommin analysoitaviksi jo valmiiden yhteiskuntateoreettisten mallien kautta kuin käytännön toimintaa tarkastelemalla. Myöskään kasvatuksen kohdalla en käsittele koulumaailman käytäntöjä vaan niitä dokumentteja, jotka kasvatustoimintaa määrittävät.

Teoreettista tutkimusta käsittelevää metodikirjallisuutta on hankalasti saatavilla ja kvalitatiivinen tutkimuskirjallisuus tuntuu usein jättävän teoreettisen tutkimuksen kokonaan tutkimusmetodien ulkopuolelle. Suoraa reseptikirjaa ei siis teoreettisen tutkimuksen tekemiseen ole olemassa, ja olen joutunut soveltamaan teoreettista viitekehystä koskevaa tietoa koko tutkielman kattavaksi. Aivan sattumanvaraisesti ja intuitiolla opinnäytetyöni ei kuitenkaan ole syntynyt. Tammisen mukaan tieteellinen järjely on intuitiota järjestelmällisempää, sillä siihen pystyäkseen on ensin hankittava tietoa, järjestettävä ja muokattava sitä, ja lopulta tehtävä siitä johtopäätöksiä ja tulkintoja (Tamminen, 1993, s.53).

Tutkimusmateriaalinani on ollut laaja katsaus kansainvälistä kirjallisuutta ja artikkeleita niin yhteiskuntateorioista, ympäristöpolitiikasta kuin ympäristökasvatuksestakin. Lisäksi olen käyttänyt Suomen valtion virallisia ja uusimpia poliittisia linjauksia käsitteleviä asiakirjoja sekä tärkeimpiä kansallisia ympäristökasvatusdokumentteja ja

opetussuunnitelmaa, jotta olen pystynyt osoittamaan yhteneväisyyksiä teorian ja kansallisten poliittisten suuntaviivojen välille. Aiheeni on ollut niin laaja, että rajausta kirjallisuuden valinnassa on väistämättä täytynyt tehdä. Klassikkoja lukuun ottamatta lähteeni ovat pääasiallisesti vuosilta 2000–2012.

Käytän siis väistämättä jonkinlaista tutkimusmetodia, jonka avulla tuotan havaintoja, tulkitsen ja arvioin niitä. Alasuutarin mukaan tutkimus ilman eksplisiittisesti määriteltyä metodia muuttuu helposti omien ennakkoluulojen empiiriseksi todisteluksi (Alasuutari, 1999, s.1982). Välttelen tätä riskiä antamalla aineistolleni yllätysmahdollisuuden sekä tarkastelemalla siihen kohdistuvaa kritiikkiä. Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara jaottelevat kvalitatiivisen tutkimuksen kartoittavaksi, selittäväksi kuvailevaksi ja ennustavaksi tutkimukseksi. Näistä oman tutkimukseni tarkoitus on selittävä: etsin selitystä tilanteeseen kausaalisten suhteiden muodossa. Pyrin siis selittämään, miten yhteiskuntamallit ja talouskäsitykset vaikuttavat ympäristökasvatuksen taustalla ja etsimään vaihtoehtoja vallitseville käsityksille. (Hirsjärvi ym. 2007, 134.) Tutkielmani pohjautuu aiempaan tietoon ja näin ollen tutkimukseni on valmiita tekstejä rekonstruoivaa tekstien tulkintaa.

Tutkimukseni voidaan kuvata tulkitsevaksi tutkimukseksi. Pyrin tulkitsemaan valitsemiani teoreettisia malleja suhteessa todellisuuteen ja suhteessa toisiinsa. Olen tähdännyt oman tulkintapotentiaalin laajentamiseen tutkimusprosessin aikana, eli tutustumaan monentyypisiin käsityksiin maailmasta, tässä tapauksessa toisillensa vastakkaisiin tapoihin mieltää yhteiskuntakehityksen ja ympäristön välinen suhde. Teoreettinen tulkintaprosessi tapahtuu hermeneuttisen kehän avulla, jossa uppoutuminen tiedon hankintaan ja tulkintapotentiaalin kasvattaminen johtaa aina uuteen teoretisointiin, jota taas uudestaan tarkastellaan uppoutumalla aineistoon. Näin ymmärrys tarkasteltavasta ilmiöstä kehittyy joka kierroksella edelleen. (Tamminen, 1993, 88.)

Tulkinta-aineistonani ovat jo valmiit tekstit, jotka käsittelevät ympäristö-yhteiskuntateorioita ja kasvatusta näistä näkökulmista. Tutkimusotteeni on vahvasti monitieteellinen: teen kasvatustieteellistä tutkimusta yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta, aiheenani perinteisesti luonnontieteellinen ympäristökasvatus. Yhteiskunnan ja ympäristön välisen suhteen määrittäjänä näen taloustieteellisen näkökulman eli ajatuksen siitä, kuinka paljon taloudelliset intressit määrittävät luonnonvarojen käyttöä.

Olen valinnut käsittelemäni keskeiset käsitteet ja teoriat huolella sen mukaan, mikä tarkoitukseeni tuntuu todella olennaiselta. Olen käynyt aineistoni kanssa jatkuvaa dialogia, analysoinut niiden suhdetta käsittelemääni aiheeseen ja todellisuuteen. Pyrin mahdollisimman selkeästi avaamaan käyttämäni käsitteet ja niiden tarkoitukset tässä tutkielmassa. Minun on työni rajallisuuden ja ymmärrettävyyden vuoksi ollut rajattava käyttämäni teoreettinen viitekehys, mutta olen jatkuvasti kyseenalaistanut käyttämiäni teorioita ja termistöä ja etsinyt niille kriittisiä näkökulmia.

2. YHTEISKUNTA JA YMPÄRISTÖ

Tässä luvussa käsittelen laajasti yhteiskunnan ja ympäristön suhdetta toisiinsa. Tavoitteena on taustoittaa historiaa ja käsityksiä, jotka edelleen vaikuttavat ympäristöajattelun taustalla. Ensin tarkastelen erilaisia luontosuhteita, jotka usein nähdään filosofisena tai eettisenä perustana, jotka määrittävät suhtautumista ympäristöön. Yhteiskunnan luontosuhteen käännekohtana nähdään usein modernisaatioprosessi ja yhteiskuntarakenteen muutos maatalousvaltaisesta teolliseen ja jälkiteolliseen yhteiskuntaan. Modernisaatiokertomus ja siihen liittyvä ajatus jatkuvasta talouskasvusta linkittyvät vahvasti tämänhetkiseen ympäristöajatteluun, löytyyhän se jo käsitteenä ekologisen modernisaation takaa. Siksi käsittelen seuraavaksi modernisaatioajattelun lähtökohtia. Modernisaatioajattelulle ja sen produktioistiselle maailmankuvalle löytyy vastakkainen kehityskertomus, joka pyrkii pois talouskasvun korostamisen tärkeydestä ja painottaa ekologisia arvoja. Modernisaatiokertomuksen rinnalla esitän myös tämän vaihtoehtoisen kehityskertomuksen.

Enzenbergin ja Hucklen 1970–80 -luvulla esitetty klassinen typologia (esim. Palmer 1998, s. 92–94; Stevenson, 2007, 142–143) jakaa ympäristöajattelun suuntauksia kahteen pääryhmään: konservatiivinen reformi puoltaa nykyistä yhteiskuntajärjestelmää ja sen sisältä löytyviä ratkaisuja, kun taas radikaali reformi ehdottaa muutoksia nykyiseen järjestelmään. Radikaalin reformin ääriäidassa ovat näkemykset perinteisiin yhteisöihin ja omavaraisuuteen palaamisesta. Tällaista ”linkolalaista” ajattelutapaa pidetään suurena määrin utopistisena, sillä se kieltää viimeisen sadan vuoden kehityksen kokonaan. Lievempää radikaalin reformin muotoa kutsutaan sosiaalis-kriittiseksi lähestymistavaksi, jonka mukaan ympäristökriisi on seurausta talouden epätasapainosta. Tästä syystä se ehdottaa muutosta talouden rakenteisiin. Konservatiivisen reformin ääriäidä on teknologinen ajattelutapa, jonka mukaan teknologia tulee korjaamaan ympäristöongelmat ilman sosiaalisen tai taloudellisen muutoksen tarvetta. Toinen konservatiivisen reformin muoto on poliittinen lähestymistapa, joka painottaa poliittisia päätöksiä ympäristökuormituksen vähentämiseksi, jolloin yhteiskunnan rakenteet ja talouskasvu voivat säilyä ennallaan.

2.1 Yhteiskunnan luontosuhde

Luontosuhde voidaan nähdä ympäristöfilosofisena tai -eettisenä lähestymistapana, johon kuuluvat ympäristökysymyksiin liittyvät käsitteelliset, eettiset ja maailmankatsomukselliset näkemykset. Ihmisen suhdetta luontoon perustellaan usein kahdella tavalla: antroposentrinen eli ihmiskeskeinen luontosuhde perustuu ihmisen arvoihin ja tarpeisiin, kun taas luontokeskeinen luontosuhde näkee luonnon itsessään arvokkaana riippumatta siitä, kuinka se palvelee ja hyödyttää ihmisten pyrkimyksiä (Pietarinen, 1997, 7).

Ihmisen luontosuhteen historiallisena käännekohtana pidetään modernien yhteiskuntien syntyyn liittyvää muutosta luontokeskeisestä suhteesta antroposentriseen. Esihistorialliset keräilijä- ja metsästäjäkulttuurit sopeuttivat elintapansa luonnonympäristön ehtoihin. Myös antiikin maailmassa ihminen nähtiin osana luonnon jumalallista järjestystä. Usein maatalouskulttuurin kehittyminen nähdään ensimmäisenä suurena luontosuhteen muutoksena. Keskiajalle tultaessa ajatus luonnon hallitsemisesta oli saanut jo jalansijaa ja tieteestä tuli keino kuvata luonnonilmiöitä. Modernin ajan ja teollisen kapitalismin myötä luonto alettiin hahmottaa luonnonvarana ja raaka-ainevarastona, ja siitä tuli ihmisen "oikeutetun hallinnan ja hyväksikäytön kohde". (Jokinen & Järvikoski, 1997, 51–53; Valkonen, 2010, 33–34.)

Pietarinen käsittelee erilaisia eurooppalaisen kulttuurin antroposentrisen luontosuhteen muotoja. Hän nimeää uuden ajan ihmisen merkittävimäksi piirteeksi ”possessiivisen individualismin”, pyrkimyksen yksilöllisyyteen ja omistamiseen. Ihmiskeskeisistä ajattelutavoista Pietarinen erottaa utilismin, humanismin sekä mystisismin. Utilismi on luontosuhteista äärimmäisin, sillä se näkee varallisuuden kartuttamisen yhteiskunnan keskeisenä päämääränä. Luonnon hyväksikäytön tehostaminen tuotannon lisäämiseksi on tällaisen näkemyksen mukaan itsestäänselvyys. Humanismi antroposentrisenä luontosuhteen muotona tavoittelee ihmisen sivistyksen täydellistymistä. Tällöin luonto nähdään kehittymättömänä ja alkeellisena, sivistykselle vastakkaisena kokonaisuutena, joka kuitenkin voi palvella ihmisen kehitystä. Kolmantena ihmiskeskeisenä luontosuhteena Pietarinen pitää mystisismiä, jossa luonto on pyhä ja henkinen ja jossa korkein tavoite on ykseyden kokemus ihmisen ja luonnon välillä. (Pietarinen, 1997, 9–10, 18, 26.)

Luontokeskeiseen luontosuhteeseen kuuluu ajatus siitä, että ihminen on yksi osa luonnon kokonaisuutta eikä sen hallitsija. Ihminen ei saisi aiheuttaa vahinkoa luonnon ekosysteemille, sillä se itsessään käsitetään arvokkaaksi. Luontokeskeinen luontosuhde ei ole vain ihmiskeskeistä luontosuhdetta kronologisesti ja kehityksellisesti edeltävä vaihe, vaikka näin usein esitetäänkin. Päinvastoin, teollistumisen haittavaikutukset ovat herättäneet voimakkaasti luontokeskeistä luontosuhdetta puoltavan vastaliikkeen. Tunnetuin luontokeskeisen ajattelun puoltaja on norjalainen ekofilosofi Naess, joka 1973 otti käyttöön syväekologian käsitteen. Syväekologiasta on tullut laaja liike niin tieteenä kuin kansalaistoimintanakin.

Tämän työn käsitemaailma taiteilee ihmis- ja luontokeskeisen ajattelumaailman välimaastossa. Esimerkiksi ekologisen modernisaation johtava ajatus on, että ympäristön huomioiminen kehityskysymyksissä on välttämätöntä. Ympäristöstä on siis tulossa yhä keskeisempi osa antroposentristä maailmankuvaa, vaikka inhimillinen kehitys ja vaurastuminen olisivatkin yhä pääosassa. Toisaalta monet nykyiset ajattelutavat, jotka painottavat kohtuullistamista ja ekologisen jalanjäljen sovittamista, voidaan nähdä pyrkimyksinä kohti luontokeskeisempää maailmankuvaa.

2.2. Modernisaatiokertomus

Tässä luvussa käsitelen modernisaation käsitettä, joka löytyy myös ”ekologisen modernisaation” pohjalta. Modernisaatiota on sosiologiassa kuvattu 1800-luvulta alkaen ja nämä teoriat selittävät ja kuvaavat yhteiskuntien muuttumista maataloudellisesta tuotantorakenteesta teolliseen ja jälkiteolliseen yhteiskuntamuotoon. Modernisaatiota koskevissa teorioissa teollisen tuotantotavan kehityksen ajatellaan johtavan myös muuhun, kaikenkattavaan edistykseen. Teollistuminen nähdään yhtenä evolutiivisena yhteiskunnan kehityksen vaiheena, ja sen ajatellaan olevan yleistettävissä länsimaiden ulkopuolelle. (Jokinen, 1995, 40–41.)

Modernisaatiokertomuksen voidaan katsoa alkaneen valistusajan filosofeista, kuten Voltairesta, jotka painottivat suurimittaisten kehitysprosessien merkitystä kulttuurissa, yhteiskunnassa ja taloudessa. Valistuksen aikana syntyi ajatus siitä, että historian kuluessa rationaalisuus lisääntyy ja sivistyneisyys sekä vauraus kasvavat. Moderni yhteiskunta

määritellään usein sen vastaparin kautta eli perinteisen, feodaalisen tai ”esimodernin” yhteiskunnan avulla. Tönniesin kuuluisan kuvailun mukaan perinteinen yhteisö (Gemeinschaft) muuttuu modernisaation myötä yhteiskunnaksi (Gesellschaft), joka toimii eri periaatteiden mukaisesti. (Alasuutari, 2007, 202–204.)

Rostow esitti 1960-luvulla tunnetun poleemisen modernisaatioteorian, jossa hän kuvaa yhteiskunnan taloudellisen kehityksen vaiheita. Hänen mukaansa jokainen yhteiskunta edustaa jotakin talouskasvun viidestä vaiheesta, ja näissä siirtymistä eteenpäin kuvataan kehitykseksi, edistykseksi ja modernisoitumiseksi. Rostown mukaan yhteiskunnan lähtövaihe on useimmiten *traditionaalinen yhteiskunta*, jossa tuottavuus on pientä ja maatalousvaltaista. Hänen mukaansa ihminen alkaa käyttää ympäristöään taloudelliseksi hyödykseen niin pian, kuin on siihen kykenevä. *Siirtymäkaudella* yhteiskunta luo edellytykset jatkuvalle kasvulle ja irtaantumiselle. Siirtymä tapahtuu hitaasti, ja sitä usein edesauttaa ulkopuolisen maahantunkeutumisen vastavoimana syntyvä nationalismi. Maatalousvaltainen yhteiskunta muuttuu siirtymävaiheen aikana sellaiseksi, jossa teollisuus, kauppa, liikenne ja palveluelinkeinot saavat lisää sijaa. Olennaista on, että yhteiskunnasta löytyy riskejä ottavia päättäjiä sekä lainarahaa, sillä investointien lisääminen on välttämätöntä. (Rostow, 1962, 13, 31–36, 42, 124.)

Rostow kuvaa kolmatta vaihetta, *irtaantumista*, ”yhteiskunnan kehityksen vedenjakajaksi”, jolloin kasvusta tulee yhteiskunnan normaali tila. Tekniikan kehitys sekä poliittinen tahto ovat tärkeimmät vaikutteet, joiden kautta uudet elinkeinot laajenevat, uusia tuotantolaitoksia sekä uusi yrittäjäloukka syntyy ja maatalous kaupallistuu. Irtautumista seuraa pitkä *kypsymisen* jakso, jolloin tekniikkaa laajennetaan kaikille talouden osa-alueille, tuotantokoneisto kehittyy ja monimutkaistuu ja kauppa kansainvälistyy. Viimeinen vaihe Rostown teoriassa on *laajan joukkokulutuksen kausi*, jolloin kulutus laajenee ja hyvinvointivaltion rakentaminen korvaa teknisen kehityksen yhteiskunnan tärkeimpänä arvona. (Rostow, 1962, 16–20.)

Rostow suhtautui modernisaatioon optimistisesti ja piti tätä ainoana toivottavana kehityskaarena. Hänen teoriaansa voidaankin pitää modernisaatioajattelun äärimmäisenä muotona. Polanyin vuonna 1944 ilmestynyt teos *Suuri murros* kuvaa niin ikään perustavanlaatuisista yhteiskunnallista muutosta maatalousvaltaisesta teolliseen yhteiskuntaan. Polanyi suhtautuu modernisaatioon huomattavasti Rostowta kriittisemmin.

Hänen mukaan voitontavoittelu ja markkinoiden läpimurto muuttivat taloudellisen järjestäytymisen radikaalisti. Polanyin mukaan traditionaalisen yhteiskunnan talous nojasi kolmen periaatteen varassa: vastavuoroisen vaihtamisen, uudelleenjakamisen ja kotitalousperiaatteen. Suuren murroksen aikana itsesäätelevistä markkinoista muodostuu yhteiskunnan organisaatioperiaate. Polanyin mukaan suuri murros etenee niin, että ensin kaupallistetaan maaperä, sitten kasvatetaan ruoan ja eloperäisten aineiden tuotantoa rajusti ja lopuksi ylimitoitettu tuotanto laajennetaan siirtomaihin ja kaukomaille. Päinvastoin kuin Rostow, Polanyi ei uskonut itsesääteleviin markkinoihin, ja kutsuikin markkinaperustaista yhteiskuntaa ”saatanalliseksi myllyksi”, joka on lopulta tuhoava itsensä. (Heiskala, 2009, 11–18, Polanyi, 1944, 101–109, 129–131)

Therborn (2011, 57–62) kiinnittää huomion modernisaatiokertomuksen eurooppakeskeisyyteen ja pitää modernisaation levittymistä yhtenä kolonialismin muotona. Hänen mukaansa ainoastaan Euroopassa modernisaatio on tapahtunut sisäsyntyisesti. Muualle se on joko viety (ns. uusi maailma) tai se on syntynyt antikolonialistisena vastahyökkäyksenä (esimerkiksi Afrikan maat) tai se on syntynyt sisäisesti, mutta ulkoisen paineen alla (kuten Japanissa). Jokaisessa tapauksessa nimenomaan eurooppalainen modernisaatiokehitys ja kolonialistiset pyrkimykset ovat olleet muutoksen laukaisijana.

Moderni yhteiskuntamuoto viittaa ennen kaikkea teolliseen kapitalismiin, jossa talouskasvun ajatellaan olevan välittömässä yhteydessä yhteiskunnalliseen edistykseen (Watson, 2008, 75). Kestävä kehitys ja ekologinen modernisaatio yhdistävät ajatuksen kehityksestä ja edistyksestä ympäristösuojelullisiin tavoitteisiin, ja niitä voidaan siksi pitää modernisaatiokertomuksen yhtenä haarana tai jatkeena. Muissa modernisaatioteorioissa ympäristönäkökulma on jätetty vähemmälle huomiolle: ympäristöongelmien ajatellaan olevan modernisaation väistämätön sivutuote ja tieteellis-teollisen kehityksen katsotaan luonnollisesti korjaavan ne. Usein sosiologinen ympäristöhuolista kumpuava kritiikki suuntautuukin itse modernisaatioajattelua vastaan, joten siinä mielessä ekologinen modernisaatio muodostaa poikkeuksen.

Taloukasvusta on tullut länsimaisen valtion toimintaa ohjaava periaate. Usko kehitykseen, jatkuvaan kasvuun ja edistykseen tekee nykyvaltioista modernisaatiokertomuksen toteuttajia. Myös ympäristökysymysten käsittely siirtyi 1980-luvulla radikaalista ympäristöliikkeen toittamasta kritiikistä valtiollisen ympäristöpolitiikan piiriin. Ajatukset

kestävästä kehityksestä ja ekologisesta modernisaatiosta yhdistivät luonnonsuojelun ja talouskasvun intressit, mistä syystä ympäristökysymystä pystyttiin nyt käsittelemään myös valtiollisella tasolla tinkimättä oleellisesti kapitalistisesta talousjärjestelmästä. Ympäristöliikkeet, kuten Greenpeace ovat pikkuhiljaa muuttaneet toimintamalliaan radikaalista aktivismista yhteistyöhön liike-elämän kanssa (Orsato, 2005, 257). Ympäristöjärjestöt, jotka kieltäytyvät yhteistyöstä liikemaailman kanssa, jäävät helposti marginaaliin (Sklair, 1994, 210). Ympäristöjärjestöillä oli 1970–80 -luvulla etulyöntiasema nostaa ympäristökysymykset asialistalle, mutta tänään ympäristöasioita hoitavat kasvavissa määrin virkamiehet, liikemaailman ympäristökonsultit, tiedeinstituutio, ympäristöteollisuus ja muut toimijat (Mol 2000b, 49). Ympäristöhallinto on siis tiivis osa valtion modernisaatioon ja talouskasvuun perustuvaa politiikkaa.

Valtion rooli on ympäristökysymyksen kannalta ristiriitainen. Toisaalta se legitimoit kasvukoneiston aiheuttaman ympäristökuormituksen ja toisaalta on sitoutunut korjaamaan sen aiheuttamia vahinkoja. On ongelmallista, että ympäristöpolitiikan sisältöä ei ole pystytty määrittelemään niin, että ratkaisuvaihtoehdoista vallitsisi poliittinen yksimielisyys. (Koskinen, 1994, 8.)

2.3 Toinen kertomus

Koska valtaosa hallitsevasta ympäristödiskurssista sisältää taustaoletukset talouskasvun ja kehityksen välttämättömyydestä, on syytä myös sivuta niitä lukuisia argumentteja, joiden mukaan rajaton talouskasvu ei ole mahdollista rajallisten luonnonvarojen maailmassa. Alasuutarin (2007, 218–219) mukaan modernisaatiota koskevat teoriat tulee nähdä ennemmin yhden myytin variaatioiksi ja edistysuskonnoiksi. Hänen mukaansa modernisaatioteoriat pysyvät pystyssä siksi, että ne oikeuttavat poliittiset päätökset ja näkevät tulevaisuuden väistämättömänä ja peruuttamattomana.

1700-luvun väestötieteilijää Malthusia pidetään usein ensimmäisenä, joka arveli ympäristön ja luonnonvarojen riittävyyden piirtävän rajat jatkuvalle väestön ja talouden kasvulle. Malthusilainen ajatus luonnonvarojen ja kasvun yhteensovittamattomuudesta nousi ympäristöliikkeen keskeiseksi teesiksi, kun uhkaaviin teollistumisen aiheuttamiin ympäristöongelmiin havahduttiin 1900-luvun jälkipuoliskolla. Tärkeän panoksen ympäristökeskusteluun toi 1972 ilmestynyt *Kasvun rajat* (Meadows, Meadows, Rangers).

Teoksessa tutkimusryhmä mallintaa talouskasvua ja luonnonvarojen riittävyyttä tietokonesimulaation avulla. Tutkimustulos oli, että jos teknologinen kehitys, ruoka- ja teollisuustuotanto sekä väestön koko kasvavat totuttua vauhtia, maailman luonnonvarat romahtavat ennen vuosituhannen vaihdetta ja väestö puolittuu ennen vuotta 2030. Heidän mukaansa väestönkasvua ja teollisuuden laajentumista on hillittävä radikaalisti, jotta maapallon luonnonvarat voisivat mahdollisesti riittää ja olla kestäväällä pohjalla. (de Steiguer, 2006, 161–167.)

”Kasvun rajat” ilmensi laajempaa ympäristöajattelua, jolle keskeistä oli ympäristön ja talouskasvun välinen konflikti. Diskurssi heijasteli aikansa ympäristöliikkeen ajattelua. Ympäristöliike oli niin kansainvälisesti kuin Suomessakin voimakkaimmillaan 1970–80 - luvuilla. Sinä aikana ympäristöongelmien laajuus ympäristöliikkeen aiheuttaman kohun myötä ymmärrettiin. Ympäristöaktivismi ja vihreä liike syntyivät. 1980-luvun taitteesta puhutaan ruohonjuuritason liikkeen kukoistuskautena, jolloin monet suoran toiminnan muodot saivat julkisuutta, suurimpana Kojjärven suojeluliike. (Rannikko, 1995, 71–73; Joas, 2001, 14–16.)

Samoihin aikoihin Kasvun rajojen kanssa julkaistiin Schumacherin ”Pieni on kaunista” (1973), joka esittää kriittisen puheenvuoron kohdistuen talouskasvuun ja luonnonvarojen holtittomaan käyttöön. Schumacherin mukaan ihmiskunnan suurin ongelma on luonnonvarojen käyttäminen *tulona* sen sijaan, että se nähtäisiin *pääomana*. Hänen mukaansa luonnon sietorajat tulevat tällä menolla pian vastaan, ja nyky-yhteiskunnan vastaus tähän on ongelmien ulkoistaminen ajallisesti tai paikallisesti muualle. Hän kritisoi taloutta siitä, että se perustuu lyhyisiin aikaväleihin, sulkee pois ”ilmaiset asiat”, edustaa yksilöllisyyttä ja vastuuttomuutta ja noudattaa omaa etiikkaansa. Schumacher myötäilee buddhalaista työkäsitystä, jonka mukaan työn on oltava ”kuin ruoka, joka ravitsee ja elävöittää ihmistä (...) ja antaa mahdollisuuden arvostukseen ja persoonan kehitykseen”. (Schumacher, 1973, 11, 15, 38–48.)

Tällaiset modernisaatiotarinan vasta-argumentit pohjaavat usein sellaisen hyvinvointikäsitteen varaan, jossa hyvinvointi nähdään monen eri asian summana, jota taloudellinen varallisuus ei ratkaisevasti määritä. Tälle tarinalle ja käsitteelle löytyy edelleenkin jatkajia. Degrowth-ajattelu esimerkiksi painottaa nimenomaan sosiaalista hyvinvointia ja esittää, että talouskasvun suunniteltu purkaminen eroaa olennaisesti

lamasta, sillä siinä sosiaalisen hyvinvoinnin jatkuvuus on ensisijainen arvo, se vain pyritään luomaan muin kuin taloudellisin keinoin.

Koska ympäristöradikalismi on monin osin muuttunut ympäristöpolitiikaksi, jossa korostuu eri tahojen välinen yhteistyö niiden välisten konfliktien sijaan, ei virallista vastarinnan äänitorvea enää samalla tavalla ole olemassa. Konttisen ja Peltokosken (2004, 84) mukaan ympäristöjärjestöjen ajattelua värittävät kuitenkin yhä edelleen vahva ekosentrismi eli luontokeskeisyys, ei-puoluepoliittinen vasemmistolaisuus ja yhteisöllisyyden sekä rakenteellisten muutosten tarpeellisuuden korostus. Monin osin talouskritiikki onkin jäänyt akateemisten tutkijoiden käsiin.

Viime aikoina talouskasvun yhteys ihmisten koettuun hyvinvointiin on kyseenalaistettu usein jopa valtamediassa. Näissä kannanotoissa etsitään keinoja rakentaa hyvinvointia ilman talouskasvun aiheuttamaan luonnonvaroihin kohdistuvaa painetta. Suomen ekologinen jalanjälki on WWF:n vuoden 2003 vertailussa maailman kolmanneksi suurin (WWF Living Planet Report 2006). Talouskasvun kyseenalaistava keskustelu koostuukin usein ekologisen jalanjäljen pohdinnasta, hyvinvoinnin ehdoista sekä kulutusyhteiskuntaa koskevasta kritiikistä. Luvussa 5 palaan syvemmin talouskasvun purkamista ehdottaviin ajatuksiin, kuten degrowth-liikkeeseen.

3. EKOLOGINEN MODERNISAATIO JA KESTÄVÄ KEHITYS

Massan (1995, 33) mukaan ympäristöpoliittista keskustelua käydään tällä hetkellä ekologisen modernisaation ja ympäristöriskien hallinnoinnin välillä. Ekologinen modernisaatio peräänkuuluttaa ympäristökysymyksen nostamista kaiken poliittisen päätöksenteon reunaehdoksi, kun taas ympäristöriskien hallinnointi viittaa tavanmukaisiin teknisiin säätelykeinoihin, joiden avulla ympäristöriskit pyritään välttämään ja minimoimaan. Yhteiskuntateoreettisessa tarkastelussa molemmat näistä malleista edustavat modernisaatiota kannustavia teorioita, jotka on syytä erottaa modernisaation katkosta ennakoivista teorioista (Massa, 2009, 10). Modernisaation katkosta ennakoivat teorit eivät ymmärrettävästi ole saaneet merkittävää poliittista vastakaikua, sillä ne edellyttävät perustavanlaatuisia muutosta luontosuhteeseen ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Tässä luvussa käsittelen ekologisen modernisaation teoriaa ja sen suhdetta enemmän mediassa esiintyvään kestävä kehityksen käsitteeseen.

3.1 Ekologisen modernisaation teoria

Ympäristökysymykset nousivat yhteiskunnallisiksi ja poliittisiksi huolenaiheiksi 1970-luvun aikana. Tähän asti ympäristöliike oli enimmäkseen toiminut etäällä politiikasta, eikä ympäristöasioilla ollut merkittävää sijaa yhteiskuntatutkimuksessa. Catton ja Dunlap (2005, 177, 198) kritisoivat 1970-luvun lopulla sosiologian tilaa nimeten sen ihmisen poikkeuksellisuuden, ja myöhemmin, ihmisen erivapauden paradigmaksi. Tällä he viittasivat sosiologiassa hallinneeseen perusnäkemukseen, jonka mukaan ihmisten ajateltiin olevan ominaisuuksiltaan niin poikkeuksellisia, että heidät on vapautettu ekologisista rajoitteista. Cattonin ja Dunlapin mukaan sosiologinen tutkimus ei pysty käsittelemään ympäristökysymystä ilman taustaparadigman ekologista muutosta.

Ekologisen modernisaation ajatukset 1980-luvun alussa paikkasivat aiempaa ympäristöliikkeen ja teollisuuden välistä kuilua yhdistämällä talouden ja ympäristön intressit samansuuntaisiksi. Teorian keskeinen ajatus on ympäristöystävällisen tuotannon kehittäminen ja institutionaalinen ekologinen muutos. Päämääränä oli siirtyä aiemmista, ympäristöhaittoja korjaavista ja korvaavista teknologisista ratkaisuista, niin sanotuista piipunpääratkaisuista, ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin ja puhtaaseen teknologiaan (Jänicke, 2000, 2). Ekologisen modernisaation teoria esittää ympäristöajattelun

integroitumisen kaikkeen päätöksentekoon niin, että ympäristöstä tulee pikkuhiljaa liikemaailmaa ohjaava arvo. Ydinkysymys on, kuinka talouskasvu voidaan muuttaa laadultaan erilaiseksi niin, ettei se tuhoa luonnon elatusvoimaa. Puhutaankin talouskasvun irtikytkeemisestä luonnonvarojen kasvavasta käytöstä niin, että sekä ympäristö että talous hyötyvät kehityksestä.

Ekologisesta modernisaatiosta on kolmen vuosikymmenen aikana esitetty erilailla painottuvia tulkintoja. Ensimmäisinä konseptia käyttivät saksalaiset Huber ja Jänicke 1980-luvulla. Molemmat painottivat uusien teknologisten innovaatioiden tärkeyttä teollisuuden ekologiselle muutokselle. Huber kritisoi valtion byrokratiaa ja puolusti itsemääräytyviä markkinoita, suurteollisuutta ja uuden, älykkään teknologian viipymätöntä käyttöönottoa. Jänicke taas puhui systemaattisen ja tietoon perustuvan tuotannon ekologisen uudistamisen puolesta. Huberin voidaan katsoa olleen optimistisempi ekologisen modernisaation suhteen, sillä hän käsitti sen olevan ratkaisu ympäristökriisiin. Jänicke taas on kirjoittanut, ettei talouskasvu voi jatkua loputtomiin, ja että ekologinen modernisaatio teknologisine muutoksineen on vasta alkua (Jänicke, 2000, 14). (Järvikoski, 2009, 95–96.)

Mol ja Sonnenfeld (2000, 4–5) ovat kuvanneet ekologisen modernisaation teorian kehitystä jakamalla se kolmeen aikakauteen. Ensimmäinen on Jänicke ja Huberin edustama 1980-luvulle sijoittuva teknologinen aikakausi. Seuraavaa kautta, 1990-luvun alkua, he nimittävät poliittiseksi kaudeksi, jolloin valtion rooli ympäristöpolitiikan ajajana painottui. Poliitikassa painotettiin eri tahojen välistä yhteistyötä ja konsensushenkisyttä. 1990-luvulla alkoi Molin ja Sonnenfeldin mukaan myös sosiaalinen kausi, joka painotti sosiaalisen käyttäytymisen tärkeyttä ja vaikuttavuutta. Kansanliikkeiden avulla ja kulutustottumuksia muuttamalla ajateltiin voitavan vaikuttaa tuotantoprosesseihin. Toisaalta kiinnitettiin myös enemmän huomiota globaaleihin prosesseihin, kuten kansainväliseen kauppaan. (Mol & Sonnenfeld, 2000a, s.4-5; Milanez & Bührs, 2007, 568–569.)

Milanez & Bührs (2007, 570) lisäävät Molin ja Sonnenfeldin jaotteluun vielä neljännen aikakauden. He kutsuvat viimeistä, 2000-luvun versiota ekologisesta modernisaatiosta taloudelliseksi kaudeksi. Talous ei tässä yhteydessä viittaa niinkään tuotannon ja kulutuksen vihertymiseen, vaan tulosten mittaamiseen erityisesti irtikytken (de-

coupling) muodossa. Talouskasvu pyritään siis irrottamaan haitallisista ympäristövaikutuksista sekä teknologian avulla että muuttamalla kasvua "aineettomaksi" (palvelut ja tietoteollisuus). Nämä neljä aikakautta eivät ole vain kronologisia kerrostumia, vaan eri näkökulmia ekologisen modernisaation teoriaan.. Milanez & Bührsin (2007, 570) mukaan epäselvyyksien välttämiseksi ekologinen modernisaatio käsitteenä viittaa kuitenkin ennen kaikkea ensimmäiseen muotoonsa, ennaltaehkäisevän teknologian käyttöönottoon. Muu ekologisen modernisaation linjaukset ja ajatussuunnat muodostavat heidän mukaansa kokonaisvaltaisemman ekologisen modernisaation teorian ja auttavat selittämään, miten ekologinen modernisaatio toteutuu.

Ekologisen modernisaation teoriaa on käytetty kolmessa käyttöyhteydessä. Ensinnäkin, se on yhteiskunnallinen teoria, joka pyrkii selittämään teollisuusyhteiskuntien suhdetta ympäristöön (Mol, 2000b, 46). Toiseksi se on teoreettinen viitekehys ympäristöpolitiikan analysoimiseen ja kolmanneksi se on käytännön ympäristöpoliittinen strategia, joka esittelee uuden yhteiskunnallisen ympäristöajattelutavan, paradigman (Young, 2000, 1; Jokinen, 2000, 139–140). Tässä työssä käsitelen sitä vallitsevana ympäristöpoliittisena strategiana ja toisaalta analysoin myös ekologisen modernisaation ulottuvuuksia ja kasvatuksen kontekstissa.

Mol ja Sonnenfeld esittelevät ekologisen modernisaation ehdottamat perustavat muutokset seuraavasti: tieteellis-teknologiset muutokset, taloudelliset muutokset, valtion roolin muutokset, kansalaisliikkeiden muutokset sekä diskursiivisten käytäntöjen muutokset. Teknologiset ja tieteelliset muutokset liittyvät teknologisen potentiaalin arvostukseen ympäristöongelmien mahdollisena ehkäisijänä, ratkaisijana ja korjaajana. Taloudelliseen muutokseen liittyvät niin tuottajien, kuluttajien kuin instituutioidenkin muuntautuminen ja ympäristöön orientoituminen. Valtion rooli muuttuu toisaalta vahvistuen kansainvälisenä toimijana, mutta toisaalta valtaa hajauttaen ja hallinnon muuttuen joustavammaksi ja yhteisymmärrykseen perustuvaksi. Kansalaisliikkeiden tulisi olla kasvavissa määrin mukana muutoksessa, ja ympäristöongelmien kieltämisestä diskurssin tasolla ei enää hyväksyttäisi. (Mol & Sonnenfeld, 2000, 6-7.)

Ekologisen modernisaation keskiössä ovat eko-innovaatiot. Jänicken mukaan ehotehokasta innovointia voidaan jopa pitää ekologisen modernisaation synonyyminä. Ympäristö-innovaatiot tarvitsevat poliittista tai ainakin organisoitunutta sosiaalista tukea.

Neoklassinen ajatus säätelemättömästä taloudesta ja vapaista markkinoista väistyy, kun valtiot toteavat ympäristösäätelyn positiiviset vaikutukset. Globaali teollisuus luo itsestään kysyntää ekotehokkaille innovaatioille, kun luonnonvarat osoittavat hiipumisen merkkejä. Näin ekoinnovaatioista on tullut tärkeä osa talouden kehittymistä ja niitä pidetään jo tärkeinä kilpailuvaltteina. (Jänicke, 2008, 558–559.)

3.2 Kestävä kehitys

Kestävä kehitys määriteltiin nykymuodossaan Brundtlandin raportissa "Our Common Future" vuonna 1987 klassisella tavalla: "Kestävä kehitys on kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa." Brundtlandin raportti laajensi kestävän kehityksen käsitteen ekologisen kestävyuden suojaamisesta myös taloudelliseen ja sosiaaliseen kestävyuteen. Kestävän kehityksen määrittely ei nosta ympäristöä muita alueita arvokkaammaksi, vaan painottaa, että taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kehityksen on tapahduttava luonnonvarojen riittävyyden ehdoin. (Our Common Future, 1987)

Brundtlandin raportissa käsiteltiin kestävästä kehityksestä nykymuodossaan ensimmäistä kertaa ja se oli monin tavoin merkittävä asiakirja. Ensimmäistä kertaa tavoitteet asetettiin pitkälle, ylisukupolviselle tähtäimelle. Raportti painotti maiden välisen yhteistyön ja yhteisten tavoitteiden tärkeyttä sekä peräänkuulutti tehokkuuden vaatimusta ympäristöongelmien ratkaisemiseksi. Brundtlandin malli tarjosi viitekehyksen ekologisten systeemien suojeluun samalla taloudellisia ja sosiaalisia arvoja tukien. Se ehdotti, että kaikkia poliittisia aikomuksia tulisi arvioida kolmen olennaisen kriteerin perusteella: ekologia/ympäristö, talous/työllisyys sekä oikeudenmukaisuus/tasa-arvo. (Our Common Future, 1987 ja Edwards, 2005, 16–17.)

Voidaan ajatella, että kestävästä kehityksestä on kaksi kilpailevaa diskurssia. Ensinnäkin on kestävä kehitys, joka linkittyy talouskasvuun ja modernisaatioon. Kestävä kehitys on tällöin synonyyminen ekotehokkuudelle. Tätä Huckle ja Sterling kuvaavat heikoksi kestävyudeksi, ja epäselvyyksien välttämiseksi käytän tässä työssä kestävästä kehityksestä viittaamaan tähän ajatukseen. Toisaalta, etenkin kansalaisjärjestöt käyttävät "kestävää kehityksestä" lähes päinvastaisessa tarkoituksessa, viittaamaan anti-modernistiseen ja anti-

teollistuneeseen ajatukseen kohtuullistamisesta ja riittävydestä. Tällöin kestävyydellä saatetaan viitata jopa vapaan markkinatalouden purkamiseen. (Huber, 2000, 269.)

3.3 Ekologinen modernisaatio ja kestävä kehitys

Ekologisen modernisaation teorian synty ajoittuu samoihin vuosiin, jolloin keskustelu kestävästä kehityksestä alkoi. Yhteiskunnan ympäristösuhteen tieteellisen pohdinnan voidaan katsoa alkaneen vasta 1970-luvulla, ja suuri osa merkittävimmistä teorioista on luotu 1980-luvulla, myös ekologinen modernisaatio ja kestävä kehitys. On kuitenkin eriäviä mielipiteitä siitä, missä suhteessa nämä termit ja teorit ovat toisiinsa nähden. Tätä keskustelua pyrin avaamaan tässä luvussa.

Osin ekologista modernisaatiota ja kestävästä kehitystä käytetään täysin synonyymisessä merkityksessä, koska termien väliltä löytyy paljon käsitteellisiä yhtäläisyyksiä. Lähtökohtainen samankaltaisuus on ajatus siitä, että ympäristön etu ja talouskasvu täydentävät ja hyödyntävät toisiaan keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Norjan pääministeri Gro Harlem Brundtlandin mainitsi kestävästä kehityksen lanseeranneen raportin (Our Common Future, 1988) julkaisun yhteydessä, kuinka kestävä kehitys on alku uudelle talouskasvun aikakaudelle (Ekins, 2000, 48). Molempien teorioiden mukaan kehityksen ja talouskasvun edellytysten on muututtava, jotta niiden ympäristövaikutus olisi kestävällä pohjalla. Molemmat teorit nojaavat irtikykentään eli rahatalouden kasvun irrottamiseen luonnonvarojen kuluttamisesta.

Toisaalta käydään myös keskustelua näiden termien eroavista merkitysyhteyksistä, jolloin kielletään ajatus siitä, että ne olisivat synonyymisiä. Ekologista modernisaatiota pidetään uutena ja paranneltuna versiona kestävästä kehityksestä, positiivisempänä ja hyödyllisempänä (Buttel, 2000, 63). Jokinen (1995, 55) huomauttaa ekologisen modernisaation olevan täsmällisempi, ja moittii kestävästä kehityksestä sen epämääräisyydestä ja epäteoreettisuudesta. Gibbs (2000, 10) taas ehdottaa, että kestävä kehitys sopii tavoitteen tasolla käytettäväksi termiksi, kun taas ekologinen modernisaatio olisi pragmaattinen ja ohjaisi käytännön toimia ja politiikkaa tuon tavoitteen suuntaan.

Hiljattain on käyty paljon keskustelua siitä, kuinka kestävästä kehityksestä ja ekologisen modernisaation tavoitteet olisivatkin ristiriidassa toisiinsa nähden. Hämmentäväksi tämän

termisotkun tekee se, että tutkijoiden mukaan politiikka on vain näennäisesti ja retorisesti sitoutunut kestävään kehitykseen, vaikka se todellisuudessa noudattelee ekologisen modernisaation tarjoamaa toimintatapaa (Brand, 2010, 143; Baker, 2007, 298). Brandin mukaan kestävä kehitys on konseptina epäselvä ja määrittelemätön eikä pysty kyseenalaistamaan kapitalismin perustavaa logiikkaa kasvavista voitoista. Hänen mukaansa kestävä kehitys tarjoaa kuitenkin diskursiivisen areenan sosio-ekologisten ongelmien käsittelyyn. (Brand, 2010, 142.) Molemmat konseptit liittyvät vahvasti ympäristöpolitiikkaan moderneissa teollisuusmaissa, niin valtiollisella, EU:n ja kansainväliselläkin tasolla.

Niin kestävästä kehityksestä kuin ekologisessa modernisaatiosta on eritelty kaksi erilaista mallia, heikko ja vahva. Molemmat versiot näistä ovat keskenään vertailukelpoisia, mutta niiden variaatiot aiheuttavat myös epäselvyyksiä ja ristiriitaisuuksia käsitteenmäärittelyyn. Jokisen (1995, 331) mukaan erilaisten tarkoituserien mahduttaminen saman termin alle uhkaa johtaa termin "sisällölliseen tyhjentymiseen" kuten hänen mukaansa kestäväille kehitykselle on käynyt.

Tässä tutkielmassa käytän näitä termejä rinnakkain kuvaamaan samankaltaisia poliittisia pyrkimyksiä. Käsitteisenä kestävä kehityksen poliittinen tarkoitus talouskasvun turvaajaksi ympäristönsuojelun ohella on historiallisessa tarkastelussa niin selvä, etten ajattele sen haastavan vallitsevaa talousajattelua sen paremmin kuin ekologinen modernisaatiokaan siihen pystyy. Toki parinkymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna molemmat ideologiat sisältävät suuren muutoksen yhteiskunnan ympäristösuhteeseen, joten siinä mielessä ne voidaan nähdä historiallisesti radikaaleina. Tämän päivän poliittisessa tilanteessa ympäristöasioiden huomioonottaminen on kuitenkin jo itsestään selvää. Molemmat ideologiat luottavat totutun talousjärjestelmän toimivuuteen ja säilyvyyden mahdollisuuteen, eivätkä täten tarjoa todellisia vaihtoehtoja yhteiskuntajärjestykselle.

3.4 Ekologinen modernisaatio vai ekologinen rakennemuutos

Ekologisesta modernisaatiosta puhutaan monessa merkityksessä, toisaalta sillä viitataan taloudellis-tekniiseen muutokseen ja toisaalta institutionaalis-sosiaaliseen muutokseen. Jänicke kuvaa näitä teknokraattiseksi ja sosiokraattiseksi näkemykseksi. Teknokraattinen

muutos viittaa teknologiseen innovointiin, jonka avulla luodaan vähittäisiä ja radikaaleja parannuksia tuotannon ja kulutuksen ekotehokkuuden voimistamiseksi. Sosiokraattinen muutos ja versio ekologisesta modernisaatiosta johtaisi syvempiin rakenteellisiin, sosio-institutionaalisiin muutoksiin kuten elintapojen, kulutuskäyttäytymisen ja vallitsevien paradigmojen muutokseen.

Toisaalta puhutaan myös heikosta ja vahvasta ekologisesta modernisaatiosta, jotka viittaavat tähän samaan jaotteluun. Christoff jatkaa näiden erottelua toteamalla, että ekologisen modernisaation teknokraattisessa versiossa päätökset tekevät poliittinen ja taloudellinen eliitti, kun taas sosiokraattisessa versiossa päätöksenteko on avointa ja osallistavaa. Christoff lisää vahvaan käsitykseen ekologisesta modernisaatiosta globaalin ja kansainvälisen näkökulman. Hänen mukaansa heikko käsitys ekokehityksestä johtaa siihen, että ekologista modernisaatiota käytetään valtion sisäisesti tuomaan tälle etuja globaaleilla markkinoilla, kun taas vahva käsitys kehityksestä huomioisi talouden ja ympäristön tilan globaalisti kuten myös näiden päätösten kytkökset sosiaaliseen tas-arvoon. (Christoff, 2000, 222.)

Jänicken (2000, 3) mukaan ekologisesta modernisaatiosta tulisi selvyiden takia puhua nimenomaan edellisessä, teknokraattisessa merkityksessä, johon se alun perin on viitannut. Hänen mukaansa suurempi sosiaalinen muutos eroaa ratkaisevasti teknologisista ratkaisuista, ja hän ehdottaakin, että ekologisen modernisaation syvempää muotoa kutsutaan ekologiseksi rakennemuutokseksi kuten tässä työssä teen. Ekologinen modernisaatio ja rakennemuutos eivät kuitenkaan ole toistensa vastakohtia. Niin Jänicke kuin Molkin ovat kirjoittaneet, että vähittäiset parannukset (ekologinen modernisaatio) ovat alkusoittoa ja siirtymävaihetta kohti suurempaa, rakenteellista muutosta (Jänicke, 2000, 14; Mol, 2002, 110).

3.5 Ekologisen modernisaatio – vallitseva poliittinen strategia

Hajerin mukaan ekologinen modernisaatio levisi kolmella väylällä 1970–80 -luvuilla. Ensin tulivat luonnonsuojelualoitteet YK:n ja ympäristöjärjestöjen toimesta, sitten keskustelu ympäristön ja kehityksen yhteyksistä (Brundtlandin raportti, Yhteinen tulevaisuutemme), ja viimein ympäristöpolitiikan esiinmarssi, kun ympäristöministeriöt ja kansainväliset ympäristökomiteat syntyivät (Hajer, 1995, 96). 1980-luvun puolivälissä

EU:sta tuli tärkeä ylikansallinen areena, jossa ekologisen modernisaation ydinajatuksia käsiteltiin.

Miksi ekologisesta modernisaatiosta tuli sitten suosittu EU:ssa? Youngin mukaan ekologinen modernisaatio on monessa suhteessa parantanut hallinnon ja teollisuuden suhteita ja johtanut vastakkainasettelusta yhteistyöhön. Se on tuonut myös ympäristöllisiä hyötyjä vähentämällä päästöjä ja kiinnittämällä huomiota paikallisten ekosysteemien säilymiseen. Toisaalta ekologinen modernisaatio oli hyödyllinen hallinnoille myös siksi, että ne pystyivät näin lepyttämään radikaalin ympäristöliikkeen ja vihreän puolueen vaateita. Se tarjosi mallin puuttua ympäristökysymyksiin ilman syvempää rakennemuutosta, sillä se ei uhannut kapitalistista talousjärjestelmää vaan pyrki mukauttamaan sitä ympäristön vaatimuksiin. (Young, 2000, 19–20.)

Teollisuuden oli helppo omaksua ekologinen modernisaatio, sillä aiemmat ympäristöliikkeet olivat viitanneet, että ympäristönsuojelu tarkoittaa pienempää talouskasvua. Tästä huolesta voitiin luopua, sillä ekologinen modernisaatio lupasi tehokkuuden myötä taata kasvun myös tulevaisuudessa. Ekologinen modernisaatio tarjosi teollisuudelle myös uusia, kaupallisia etuja ja kilpailuvaltteja kuten uuden teknologian, ympäristöpalveluiden ja ympäristöystävällisten tuotteiden kehittäminen ja myyminen. Jopa jätteestä tuli myyntitavaraa. Liikemaailma ymmärsi vihertymisen positiiviset vaikutukset imagon rakentamiselle. Vaikka ekologinen muutos vaatiikin yritykseltä sijoituksia, niiden ajatellaan pidemmällä aikavälillä maksavan itsensä takaisin. (Young, 2000, 20–21).

Myös globalisaatio on kiihdyttänyt ekologista modernisaatiota merkittävästi. Globalisaatio on lisännyt tiedon kulkua niin, että ihmiset tietävät enemmän maantieteellisesti kaukaisista ympäristöllisistä ja sosiaalisista ongelmista. Globalisaation myötä kasvanut tiedon määrä on selvittänyt talouden, globaalin riippuvuuden, köyhyyden ja sosiaalisten ongelmien yhteyttä. Ihmisillä on näin enemmän tietoa ympäristöongelmista ja niiden yhteiskunnallisista lähtökohdista. Liike-elämälle globalisaatio on Youngin mukaan merkinnyt kasvanutta kilpailua ja tätä myöten suurentanut paineita ekotehokkuuden lisäämisestä (2000, 23). Ylikansallisten yhtiöiden rooli ekologisen modernisaation toimijoina nähdäänkin erityisen tärkeänä.

On aiheellista kyseenalaistaa, pystyykö ekologinen modernisaatio lopulta kuitenkaan haastamaan uusliberalistista maailmankuvaa. Hursh ja Henderson kirjoittavat, että uusliberalismi pysyy vallitsevana ajattelutapana aiheuttamistaan ympäristöllisistä ja sosiaalisista ongelmista huolimatta. Heidän mukaansa uusliberalismista on tullut apoliittinen ja tekninen vastaus kaikkiin ongelmiin, ja sen kehittyminen käsitetään väistämättömäksi evolutiiviseksi kehitykseksi. Näin uusliberalistinen diskurssi on heidän mukaansa sulkenut pois kaikki vaihtoehdot julkisesta keskustelusta. (Hursh & Henderson, 2011, 171).

Uusliberalismilla tarkoitetaan Reaganin Yhdysvalloissa ja Thatcherin Englannissa 1970–80 aloittamaa talouspolitiikkaa, joka painotti säätelemättömiä markkinoita, kaupan vapauttamista, julkissektorin alasajoa ja rahatalouden ylivaltaa tuotannossa ja kaupankäynnissä (Hursh & Henderson, 2011, 174). Uusliberalismi pyrkii tuomaan kaiken inhimillisen toiminnan markkinoiden piiriin maksimoimalla vaihtotoimien määrän. Ajattelu painottaa yksilönvapauden ihannetta, jota uhkaavat kaikenlaiset väliintulot, joissa kollektiiviset arvot asetetaan yksilön vapaan valinnanmahdollisuuden yläpuolelle. 1970-luvulta lähtien uusliberalismi on vallannut alaa poliittis-taloudellisessa toiminnassa kaikkialla maailmassa ja siitä on tullut hegemoninen ajattelutapa. Kansainvälisten verkostojen ja suhteiden odotetaan ohjaavan taloutta, ei valtion. (Harvey, 2008, 8-11.)

Ekologisen modernisaation teorian mukaan globaali kapitalismi tai uusliberalismi on epäonnistunut aiheuttaen sosiaalisia ja ympäristöllisiä ongelmia (Mol, 2002, 95, 99). Molin mukaan kapitalismia voidaan kuitenkin muuttaa ekologiseen suuntaan taltuttamalla se ("taming the treadmill"). Ekologinen modernisaatio ei kuitenkaan vastustaa tai hylkää neoliberalismia ja talouskasvun tavoitteita, vaan muuttaisi tuotannon ja kulutuksen olosuhteet ekologisesti kestäviksi (Mol, 2000, 22). Joissain yhteyksissä ekologisesta modernisaatiosta puhutaankin vihreänä kapitalismina.

Ekologinen modernisaatio kuuluttaa ympäristönäkökulmaa vallitsevaan yhteiskuntakäsitykseen eli uusliberalismiin, sillä se näkee sen ainoana realistisena vaihtoehtona puuttua politiikkaan. Ekologisen modernisaation puolestapuhujat ovat optimistisia sen suhteen, että ympäristöarvot voidaan liittää myös taloudellisiin intresseihin ja he uskovat, että muutoksia todella on jo tapahtunut (Mol, 2002, 96–98). Näitä yhtäläisyyksiä kohtaa vahva uusmarxilainen kritiikki, jonka mukaan taloudelliset ja

ympäristölliset intressit ovat yhteensovittamattomissa eikä ekologista käännoä ole tapahtunut.

Uusmarxilainen kritiikki on huomionarvoinen, kun halutaan keskustella siitä, pystyykö ekologinen modernisaatio haastamaan neoliberalismin vallitsevana poliittisena ideologiana. Suurin kiistakapula uusmarxismin ja ekologisen modernisaation välillä on kysymys siitä, onko kapitalismin ylipäänsä mahdollista kääntyä "vihreäksi". Schnaibergin mukaan ekologinen modernisaatio vertaa menneisyyttä nykypäivään ja näkee siksi positiivisen ja täyden muutoksen. Oravanpyöräteoria taas vertaa nykyisyyttä tulevaisuuden tavoitetilaan, ja näkee siksi kaikki muutokset puolittaisina ja riittämättöminä. (Schnaiberg ym. 2002, 26.)

Allan Schnaibergin tuotannon oravanpyöräteoriasta on tullut kattotermi vasemmistolaiselle ympäristöajattelulle. Oravanpyöräteorian mukaan poliittiset ja taloudelliset tavoitteet jättävät alleen luonnon ja ihmisen hyvinvoinnin, puhutaankin ekologisesta ja sosiaalisesta oravanpyörästä. Ekologinen oravanpyörä viittaa tuplakuormitukseen, jossa ihminen ottaa ensin luonnonainesta pois ja jättää kohta tilalle haitallista ainesta. Schnaibergin mukaan ekologisen modernisaation ajamat parannukset ovat enemmän siirtäneet tai ulkoistaneet ympäristövahinkoa kuin poistaneet sen. (Schnaiberg ym. 2002, 18, 22).

4. EKOLOGINEN MODERNISAATIO SUOMEN YMPÄRISTÖPOLITIIKASSA

4.1 Suomalainen ympäristöpolitiikka

Suomalainen ympäristöpolitiikka on 1970-luvulta lähtien kehittynyt linjassa muiden Pohjoismaiden kanssa. Moderni ympäristöpolitiikka luotiin 1970–1980 -luvuilla ympäristöliikkeen ja kansainvälisen ympäristökriiseistä kummunneen keskustelun myötä. Ympäristöministeriö perustettiin 1983, mikä merkitsi ympäristöön liittyvän päätöksenteon keskittämistä. Ympäristöministeriön pääasiallinen poliittinen strategia on ollut hallinnollinen ja lainsäädännöllinen säätely. Teollisuuden eri sektoreiden poliittiset intressierot olivat niin suuria, että näille säädettiin laissa omat tavoitteet, parannuskeinot, valvontamekanismit, rangaistussäädökset ja luvanhakumenetelmät. (Sairinen, 2010, 76.)

Sairinen kuvailee suomalaista ympäristöpolitiikkaa kaksijakoiseksi: toisaalta politiikka on vastakkainasetteluun perustuvaa luonnonsuojelua ja toisaalta konsensushakuista päästöpolitiikkaa. Luonnonsuojelualoitteisiin on useimmiten liittynyt suuria kiistoja, sillä vesi- ja metsähallinto ovat olleet Suomelle taloudellisesti hyvin merkittäviä aloja. Toisaalta johtuen juuri näiden alojen taloudellisesta merkityksestä päästöpolitiikassa käytetään yhä enemmän neuvotteluun ja yhteistyöhön perustuvaa konsensushakuista politiikkaa. Myös konsensuspolitiikka Suomessa perustuu Suomessa perinteiseen hallinnolliseen lakisäätelyyn, yhteisten sääntöjen tekemiseen. Esimerkiksi vapaaehtoiseen ympäristösopimukseen sitoutuminen ei ole Suomessa ollut suosittua, sillä laillinen säätely on koettu täällä toimivaksi keinoksi. (Sairinen, 2003, 74, 77–79.)

Euroopan Unioniin liittyminen on vaikuttanut suomalaiseen ympäristöpolitiikkaan merkittävästi, sillä sen seurauksena ympäristölainsäädäntöä on kehitetty ja uusia poliittisia työkaluja on otettu käyttöön. Suomalainen ympäristöpolitiikka mukautuu monilta osin EU:n käytäntöihin. Tämä prosessi ei kuitenkaan ole ollut helppo. Erityinen ongelma-alue on Suomessa ollut ympäristönsuojelu, ja tässä on suurissa määrin nojattu perinteiseen malliin eli keskitettyyn suunnitteluun ja luonnonsuojelualueiden tiukkaan suojeluun. Sairisen mukaan hallinnolliseen uudistumiseen vaikuttavat kaksi trendiä: deregulaatio eli

markkinoiden vapauttaminen ja ekologinen modernisaatio, joka painottaa markkinadynamiikan roolia ekologisessa muutoksessa. (Sairinen, 2003, 77–80.)

Ympäristöpolitiikka on monin osin ongelmallista, sillä se kietoutuu kaikkeen yhteiskunnalliseen toimintaan. Koskisen (1994, 12) mukaan ekologisesti rationaalisten kokonaisratkaisujen tekeminen on erittäin vaikeaa, jollei ympäristöhallinnon asettamia tavoitteita onnistuta ulottamaan osaksi kaikkea yhteiskunnallista toimintaa. Hänen mukaansa teollisuusyhteiskunnassa kilpailee kaksi maailmankuvaa: produktiivinen, taloudellista kasvua korostava maailmankuva sekä kasvun korostamista vastustava ekologinen maailmankuva, joiden yhteensovittaminen on ympäristöpolitiikalle suuri haaste.

Suomen kontekstissa ympäristön ja talouden nivoutuminen toisiinsa on ollut erityisen ristiriitaista siksi, että Suomen talous on perinteisesti nojannut energiavaltaiseen metalli- ja metsäteollisuuteen. Ympäristönsuojelu ja talous ovat siis edustaneet voimakkaasti ristiriitaisia intressejä, ja ympäristöhallinnon on ollut vaikea puuttua näiden alojen aiheuttamiin runsaisiin ympäristöongelmiin (Sairinen ym. 1999, 106). Ehkä juuri tästä syystä ekologisen modernisaation tarjoama lähestymistapa on omaksuttu niin helposti suomalaisen politiikantekoon. Suomalainen ympäristöpolitiikka on suuressa muutoksessa: ilmastopolitiikalla on jo "high political priority" (Honkasalo, 2012, 1903) ja ympäristöajattelu on juurtunut myös taloussuunnitteluun.

Ympäristöön orientoituminen on tuottanut tulostakin: suurimmat päästölähteet on saatu kuriin, metsien ja vesistön suojelu on edennyt ja talouden energiaintensiivisyys on vähentynyt sitten 1990-luvun puolivälin energian kulutuksen huippukauden (Sairinen ym. 1999, 106). Tällä hetkellä ympäristöpolitiikan pääroolissa on ympäristöteknologinen kehittäminen ja innovointi. Tutkijat ennustavat, että kuluttamisesta on tultava seuraava keskeinen painoalue, sillä suomalaisten energian ja materian kulutus ovat erittäin korkeita kansainvälisesti verrattuna. Tällä on toki yhteyksiä alhaiseen väestötiheyteen ja kylmyyteen mutta myös elintapoihin ja kulutuskäyttäytymiseen (Honkasalo, 2010, 1902).

Kuluttamisen vähentämisestä keskustellaan jo. Suomi on ollut ensimmäisiä maita, jotka ovat ottaneet käyttöön kestävään tuotantoon ja kulutukseen pureutuvan ohjelman. Vaikka ohjelman konkreettiset vaikutukset ovat jääneet vielä vähäisiksi (Berg, 2012, 58), kertoo

niiden olemassaolo siitä, että ekotehokkuuden lisääminen ympäristöpolitiikan punaisena lankana ei ole enää riittävä. Kulutukseen ja tuotannon rakenteisiin puuttuminen nostaa hiljalleen päätä teknologisten innovaatioiden rinnalla, sillä kasvanut kulutus on kumonnut ekotehokkuudessa voitettua hyödyt (Honkasalo, 2010, 1901).

Väitöskirjassaan Berg (2012) tarkastelee Suomen ympäristöpoliittisten strategioiden, erityisesti Suomen kestävä kulutuksen ja tuotannon ohjelman (KULTU) toteutumista ja onnistumista. Vaikka ohjelman visiona on talous, joka ei ylitä ympäristön kantokykyä, ovat ehdotetut toimenpiteet sen edistämiseksi Bergin mukaan korkeintaan maltillisia ja lisäävät ennemminkin ekotehokkuutta kuin esimerkiksi verotuksen ympäristöpainotteisuutta. Talouskasvun tavoite on Suomen politiikassa niin vahva pyrkimys, että ympäristöohjelmat jäävät sen alle. (Berg, 2012, 9.)

Bergin mukaan kasvukeskustelu vaatisi lisäpanostusta. Suomen ympäristöstrategioissa käydään laajaa kritiikkiä talouskasvun imperatiiviin sitoutuneeseen politiikkaan, mutta vastakkaisdiskurssit kasvun purkamisesta ja kohtuullisuudesta puuttuvat. Kritiikkiä siis on tarjolla, muttei vaihtoehtoja. Tästä syystä myös kritiikki vahvistaa vallitsevia kasvunarratiiveja. Ympäristöongelmia lähestytään ekotehokkuuden näkökulmasta, koska se on nykyisen kasvudiskurssin valossa ainoa sopiva ympäristöpolitiikan toteuttamismahdollisuus. (Berg, 2012, 62–63.)

Suomalaista ympäristöhallintoa on kuvattu ympäristökorporatismiksi (Hukkinen, 1995, 98), jonka keskiössä on yhteisymmärrys ja yksimielisyys eri vaikuttajien (puolueet, ammattijärjestöt, teollisuus, kansalaisjärjestöt) välillä. Hukkisen mukaan konfliktien ratkaisematta jättäminen ei anna mahdollisuuksia pitkäjänteiselle politiikalle vaan on omiaan vastaamaan vain lyhyen aikavälin tarpeisiin (Hukkinen, 1995, 102). On myös huomioitava, että konsensushakuisessa politiikassa on aina toimijoita, joilla on enemmän vaikutusvaltaa kuin toisilla. Näitä ovat Suomessa ministeriöt, erityisesti kaksi suurinta puoluetta, talous- ja valtiovarainministeriöt, isot energiayhtiöt, elinkeinoelämän keskusliitto (EK), valtion tutkimuskeskus (VTT) ja Energiateollisuus ry (Berg, 2012, 37–38).

Kaikkien asianosaisten osallistaminen päätöksentekoon voidaan nähdä niin vahvuutena kuin heikkoutenakin. Niin kansalaisjärjestöt kuin teollisuuden toimijatkin ovat mukana.

Järjestelmän vahvuuksia ovat luottamus ja sitoutuminen, useimmiten tehdyistä päätöksistä pidetään myös kiinni. Heikkous on, että päätökset tehdään yhteisten nimittäjien mukaan, mikä johtaa pahimmassa tapauksessa siihen, että kiistanalaiset asiat jätetään kokonaan sivuun konfliktin välttämiseksi. Esimerkiksi Suomen kestävän kulutuksen ja tuotannon työryhmä ei päässyt yhteisymmärrykseen mistään määrällisistä, edes sitomattomista, tavoitteista, sillä teollisuussektori näki ne vakavina uhkina niiden taloudelliselle kehitykselle. Lopulta työryhmä päätyi vain suositteluun, että ympäristövaikutuksia on tutkittava. (Honkasalo, 2010, 1902).

Koskinen tutki ympäristödiskurssia ja -politiikkaa 1990-luvun taitteessa päätyen seuraavaan kommenttiin: ”Suomalaisessa yhteiskunnassa voi ympäristöongelman kohdalla havaita merkkejä vastuuttomuudesta ja naturalistisesta väärinymmärryksestä. Näin voi mielestäni sanoa, koska produktionistisen maailmankuvan ja ekologisen maailmankuvan omaksuneet ryhmät eivät ole kyenneet saamaan aikaan tärkeitä ekologisesti rationaalisia yhteiskunnallisia päätöksiä ekologisesta konsensuksesta puhumattakaan” (Koskinen, 1995, 86). Koskisen mukaan puhe kestävästä kehityksestä on luonut vaikutelman ekologisesta konsensuksesta, jota ei ideologisella tasolla kuitenkaan ole (emt, 1995, 89). Näyttää vahvasti siltä, että tämä ristiriita on edelleen suurin haaste politiikan näennäisestä vihertymisestä huolimatta.

4.2 Ekologinen modernisaatio poliittisissa asiakirjoissa

Tässä luvussa tarkastelen, kuinka ekologinen modernisaatio näkyy ajankohtaisissa suomalaisissa poliittisissa asiakirjoissa. Valitsin tutkittavaksi eri ministeriöiden uusimpia tulevaisuuskatsauksia ja raportteja, sillä ekologinen modernisaatio ei ole pelkästään ympäristöhallinnon ajama linjaus vaan kokonaisvaltaisempi poliittinen lähtökohta. Lundqvist näkee ympäristöpolitiikkana kaiken yhteiskuntaan vaikuttavan toiminnan, jonka tavoitteena on parantaa ympäristön tilaa tai estää sen huononeminen (Lundqvist, 1996, 16). Näin ympäristöpolitiikka ei siis ainoastaan ole politiikkaa, joka keskittyy pääasiassa ympäristöön, vaan myös kaikki politiikka, jolla on ympäristötavoitteita muiden päätavoitteiden rinnalla (Mickwitz, 2006, 11).

Valtiovarainministeriön (VVM) vuonna 2011 julkaisemassa Eurooppa 2020 -strategiassa Jyrki Kataisen hallitus esittelee talous- ja työllisyyspoliittisen tavoiteohjelman vuosille

2012–15. Sekä työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) ”Haasteista mahdollisuuksia” että ulkoministeriön (UM) ”Ulkopolitiikka 2020” ovat tulevaisuuskatsauksia vuodelta 2010. Käsittelen myös valtionneuvosto (VN) Kansallista kestävän kehityksen strategiaa (2006) sekä ympäristöministeriön (YM) raporttia 9/2011, jossa käsitellään ympäristöministeriön keskeisiä tavoitteita ja tehtäviä 2012–2015. Nämä lähteet kattavat valtion päätöksenteon keskeiset toimijat ja luovat näin kokonaiskuvaa suomalaisesta ajankohtaisesta poliittisesta ilmapiiristä.

Ekologisen modernisaation perusajatus taloudellisten ja ympäristöllisten etujen yhdistämisestä näkyy selkeästi näissä asiakirjoissa. Kestävän kehityksen strategiassa esimerkiksi todetaan onnistuneen ympäristönsuojelun olevan edellytys talouskasvulle, ja vastavuoroisesti talouskasvun mahdollistavan kestävän kehityksen (VN, 22). Taloudellisen taantumun pelätään vaikuttavan negatiivisesti toimintamahdollisuuksiin ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi (YM, 10). *Taloudellisen kestävyuden* turvaaminen valtionhallinnon tärkeimpänä tehtävänä heijastuu asiakirjoista selkeästi.

Molin ja Sonnenfeldin (2000, 6–7) mukaan ekologinen modernisaatio tuo viidenlaisia muutoksia: tieteellis-teknologisia, taloudellisia, diskursiivisten käytäntöjen, valtion roolin sekä kansalaisliikkeiden roolin muutoksia. Tarkastelen valtionhallinnon asiakirjoissa merkkejä erityisesti kolmen ensimmäisen osalta.

Tieteellis-teknologiset muutokset ja ennaltaehkäisevät innovaatiot mielletään usein ekologisen modernisaation ytimeksi (esim. Jänicke, 2000, 5; Milanez & Bührs, 2007, 573). Kansallisessa kestävän kehityksen strategiassa todetaan innovaatioiden olevan ”keskeisin talouskasvun lähde” (VN, 2006, 103), ja myös Eurooppa 2020 -tulevaisuuskatsauksessa asetetaan ympäristöliiketoiminta elinkeinopolitiikan painoalueeksi (VVM, 2011, 22). Suomella nähdään olevan erityisasema teknologisen muutoksen toteuttajana, sillä innovaatiojärjestelmä mielletään edistyneeksi, ja Suomea povataan ympäristö-osaamisen ja puhtaan teknologian edelläkävijäksi (TEM, 2010, 6; VVM, 2011, 13). Suomea valmistellaan ympäristöteknologian globaaliksi kärkimaaksi (YM, 7). Teknologisista muutoksista korostuvat esimerkiksi tieto- ja viestintätekniikan kehittäminen, älyteollisuus, uusi energiateknologia ja ekotehokkuus sekä tutkimus- ja tuotekehitystoimintaan panostaminen. Uuden teknologian tarpeen voidaan katsoa näissä asiakirjoissa

läpiekologisoituneen, sillä ympäristöystävällisyys on innovaatiopolitiikkaa läpäisevä teema. Teknologisilla muutoksilla on myös vahvat taloudelliset motiivit.

Taloudelliset muutokset liittyvät tiiviisti edellä esitetyn (eko)teknologian kasvuun. Ympäristö-osaaminen pyritään tuotteistamaan "kohdentamalla liiketoimia ympäristö- ja luonnonvara-alan jatkuvaan kehittämiseen" (TEM, 2010, 2). Talouden ajatellaan ekologisoituvan teknologisten innovaatioiden myötä, jotka lisäävät vientiä, talouden vetovoimaa ja kilpailukykyä. Energiateollisuus nähdään tärkeänä osana Suomen vienninedistämisstrategiaa. Teknologisia innovaatioita tuetaan talouden voimin tuilla, panteilla sekä ympäristömerkinnöillä ja -mittareilla (VN, 2006, 66). Taloudelliseen ohjaukseen kuuluu myös ympäristö- ja terveysperustaisen verotuksen luominen (VVM, 2011, 18). Mol ja Sonnenfeld (2000, 7) kuvaavat ekologisen modernisaation taloudellisena muutoksena tuottajien, kuluttajien ja instituutioiden ympäristöllistä orientoitumista. Talousdiskurssi on ympäristö-orientoitunut, vaikka tämän taustalla on ekonomiset motiivit. Talouskasvun odotetaan muuttuvan rakenteellisesti niin, että uudet alat ja niin sanottu aineeton kasvu tulevat olemaan tärkeitä. Erityisesti luovan alan ja palveluiden edistämistä tuetaan, sillä nämä ovat energia-intensiivisiä aloja (VVM, 2011, 13).

Talouden rakenteiden ja sisällön oletetaan muuttuvan ja orientoituvan entistä voimakkaammin ympäristöön, mutta talouskasvu pysyy voimakkaana imperatiivina. Uusliberalistinen talouspolitiikka värittää tätä keskustelua: protektionismi nähdään suurena uhkana (UM, 2006, 17; TEM, 2010, 8), sillä se häiritsee toimivaa kilpailua markkinoilla. Kataisen hallitus listaa päätavoitteekseen talouden vakauttamisen ja kestäväen talouskasvun aikaansaamisen. Talouskasvun takaamisen rinnalla kulkevat suuret ympäristötavoitteet, hiilineutraalisuus ja päästöjen vähentäminen 80 % vuosien 1990 ja 2050 välillä (VVM, 2011, 13 ja 31). Talouden absoluuttinen irtikytkentä haitallisista ympäristövaikutuksista nähdään siis realistisena visiona.

Diskursiivisten käytäntöjen muutoksina Mol ja Sonnenfeld kuvaavat, että ympäristöongelmat hyväksytään ja myönnetään julkisessa keskustelussa. On selvästi tultu siihen, että ympäristöongelmien olemassaolo otetaan vakavasti, eikä toimien välttämättömyyttä kyseenalaisteta. On huomioitavaa, että ilmastonmuutos on diskurssin tasolla erityisasemassa - asiakirjat toteavat sen ihmiskunnan merkittävimmäksi haasteeksi (VN, 2011, 16; UM, 2006, 7; YM, 2011, 7). Ilmastonmuutoksen yhteydessä korostuu

muuttuvaan ilmastoon sopeutumisen tarve. Diskursiivinen käänne on siis tapahtunut, ja se suuntautuu erityisesti ilmastonmuutoksen huomioimiseen. Diskurssissa korostuu Suomen edelläkävijyys ja onnistuneisuus ympäristöasioissa kansainvälisellä tasolla, esimerkiksi ympäristön kestävyysindeksivertailun (Environmental Sustainability Index, ESI) kolminkertainen kärkisija. Diskurssin osalta myös kysymys toimijuudesta on mielenkiintoinen. Suomi ottaa aktiivisen roolin ympäristötekniikan kehittäjänä mutta varsinaiset ympäristönsuojelulliset tavoitteet ovat lähes poikkeuksetta jonkin kansainvälisen yhteisön (Itämeren alue, EU) käsissä.

Valtion rooli nähdään siis oleellisena kansallisen ympäristötekniikan siivittämän kilpailukyvyn edistäjänä. Valtion roolin muutos voidaan nähdä kasvavana yhteistyön tarpeen määränä. Yhä useammat kansainväliset viiteryhmät ovat oleellisia kansalliselle kehitykselle, ja niinpä asiakirjat painottavat yhteistyötä ja konsensuskeskeistä päätöksentekoa niin EU:n, G20:n, Itämeren alueen, arktisen alueen ja Pohjois-Euroopan muodostamissa yhteisöissä mutta myös suurvaltojen kuten Venäjän ja Yhdysvaltojen kanssa. Suomelle on tärkeää erityisesti EU:n yhteinen ulkopolitiikka (UM, 2006, 11) sekä YK:n vahvistaminen (VN, 2011, 24). Valtion roolin muutos näkyy niin, että ympäristönsuojelulliset päätökset ulkoistetaan kansainväliselle yhteisölle, jotta tasapuolinen kilpailuasema säilyy.

Muutosta kansanliikkeiden roolissa ainoastaan sivutaan näissä asiakirjoissa, eivätkä nämä dokumentit olekaan olennainen lähde tämän asian kartoittamiseen. Ulkoministeriö mainitsee esimerkiksi, että ”kansalaisyhteiskunnan roolin kasvu haastaa nykyiset yhteistyön mekanismit” ja että multilateraalisten järjestöjen osuus ja merkitys tulee kasvamaan (UM, 2006, 14). Monet ympäristöjärjestöt ovatkin siirtyneet vastarannan kiiskan asemasta ympäristöpoliittisiksi vaikuttajiksi, protestiryhmistä asiantuntijoiksi.

Joas on tutkinut ekologista modernisaatiota paikallispoliittisella tasolla Suomessa. Joasin mukaan muutos kohti ekologista modernisaatiota on selvästi näkyvä suomalaisessa yhteiskunnassa. Hänen mukaansa juuri paikallisen tason toimijat ovat avainasemassa luoden aloitteita ja paineita keskushallinnon muutosta kohtaan, modernisaatio tapahtuu siis Joasin mukaan alhaalta ylöspäin eikä valtionhallinnosta ohjattuna kehityksenä. (Joas, 2001, 221–222).

Joas havaitsee samankaltaisia muutoksia niin teknologian ja tieteen, talouden, valtion kuin kansalaisjärjestöjenkin roolien muutoksissa. Hänen mukaansa tiede on muuttunut ympäristötuhoja kuvailevasta niitä ennakoivaksi, politiikkaa ohjailevaksi välineeksi ja teknologia innovaatiopolitiikaksi. Talouden Joas sanoo talouden ”vihertyneen” vähintään pinnallisella tasolla, kun ekologisen ajattelun markkinapotentiaali on huomattu. Valtion ja kansalaisliikkeiden roolit ovat muuttuneet avoimimmiksi ja yhteistoiminnallisimmiksi, ja kansainvälistyminen on havaittavissa molempien osalta. (Joas, 2001, 237–245).

Joasin mukaan Suomen esimerkki osoittaa, että taloudelliset ja ympäristölliset intressit ovat yhteen sovitettavissa ja että ympäristönsuojelun tuloksellisuus kulkee käsi kädessä taloudellisen vakauden, kasvun, tasa-arvon ja hyvinvoinnin kanssa (Joas, 2001, 246). On kuitenkin suuri uhka, että Suomi tuudittautuu ympäristönsuojelun näennäisiin hyviin tuloksiin ja onnistuneisuuteen, kun ekologinen jalanjälki on edelleen Suomessa maailman suurimpia (WWF Living Planet Report 2012, 45). Tuotantomme ja kulutuksemme eivät muutoksista huolimatta ole kestäväällä tasolla.

Suomalaisessa ympäristöpolitiikassa voidaan siis selvästi havaita merkkejä ekologisesta modernisaatiosta. Jänicke (1995, esitetty: Massa, 1995, 19–20) on kuvaillut ympäristöpolitiikan kapasiteetin kehitystä vaiheittain kohti ekologista modernisaatiota. Suomi on saavuttanut ylimmän tason monin osin: on olemassa kansallinen ympäristöpolitiikan suunnitelma ja ympäristöliikettä kuullaan neuvonantajana elinkeinoelämässä. Toisaalta paljon on vielä kehityttävää esimerkiksi vihreän bruttokansantuotteen luomisessa ja ympäristöongelmien esiintuomisessa tiedotusvälineissä. Christoffin mukaan on kyse ekologisten modernisaation heikosta muodosta, kun valtiot väkevät sen omana markkinahyödykkeenä ja kansainvälisenä kilpailuetuna (Christoff, 2000, 222). Tästä on eittämättä selkeitä viitteitä valtiohallinnon asiakirjoissa. Vaikka Suomessa on valtiollisessa tasolla tehty mittavia kestävyysohjelmia, niiden implementoinnista käytäntöön on vain heikkoa näyttöä (Berg, 2012, 58). Voidaan siis sanoa, että ekologinen muutos on tapahtumassa ennen kaikkea diskursiivisella tasolla ja vähintäänkin retorisenä vihertymisenä mutta että todellinen muutos ei ulotu ekologisten modernisaation heikkoa ja teknokraattista muotoa laajemmaksi.

5. KESTÄVÄN KEHITYKSEN JA EKOLOGISEN MODERNISAATION KRITIIKKI

5.1. Kestävän kehityksen problematisointi

Brundtlandin raportin kuvaamassa kestävän kehityksen klassisessa mallissa kehityksen taloudellinen, ekologinen ja sosiaalinen ulottuvuus ovat erillisiä kehiä, jotka risteävät keskeltä. Malli on ollut laajasti käytössä mutta viime vuosina se on kohdannut myös paljon kritiikkiä. Rätzl ja Uzzel (2009) kritisoivat mallia siitä, että kestävyiden eri muodot nähdään siinä toisistaan erillisinä kenttinä, vaikka heidän mukaansa kestävyiksi ei voi lainkaan erotella toisistaan. Taloutta ei voi nähdä alueena, joka osaksi toimisi erillään muista, vaan ekologinen ja sosiaalinen ulottuvuus ovat kaikissa taloudellisissa kysymyksissä läsnä. Malli myös näkee eri kestävyiden alojen keskinäiset suhteet harmonisina, vaikka ne todellisuudessa ovat myös ristiriitaisia. Rätzelin ja Uzzellin mukaan on ongelmallista, että taloudellista, sosiaalista ja ekologinen kestävyttä analysoitaisiin erillisinä aloina, sillä se johtaa myös niiden erotteluun käytännössä, mikä taas aiheuttaa ristiriitaista ja vastakkaisten pyrkimysten politiikkaa (Rätzl & Uzzel, 2009, 265). Onkin ehdotettu, että kestävyiden eri ulottuvuudet hahmotettaisiin mieluummin toistensa sisältäviksi kehiksi, joista laajin on ekologinen kestävyys, jonka sisällä on sosiaalinen ja viimeisenä taloudellinen kestävyys (Strachan, 2009, 84).

Kestävää kehitystä on voimakkaasti kritisoitu siitä, etteivät taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristön kestävyys voi olla tasapainoisia osia eli kestävä kehityksen pilareita kuten sanotaan. Yhteinen tulevaisuutemme -raportissa oletetaan talouskasvun olevan ensisijainen keino, jolla sosiaalisiin ongelmiin ja ympäristön kestävyteen voidaan puuttua (Our Common Future, 1987, 71). Tästä on kuitenkin heikosti esimerkkejä, sillä maailmantalouden eksponentiaalinen kasvu viime vuosikymmeninä ei ole hyödyttänyt köyhiä niin kuin se on rikastuttanut jo valmiiksi hyväosaisia. Ei myöskään voida olettaa, että talous voisi laajentua entisestään niin, että se parantaisi ympäristön tilaa (Stevenson, 2006, 280). Brundtlandin komission raporttia on kritisoitu sen suppean produktioistisesta maailmankuvasta sekä siitä, ettei se ole pystynyt määrittelemään taloudellisen kasvun ja ympäristön välistä suhdetta selvästi. Komission kasvuoptimisti antaa mahdollisuuden

legitimoida myös hyvinvoinnin ja ympäristön kannalta vahingollisia toimia. (Koskinen, 1994, 24.)

Kestävän kehitys painottaa siis yhtäläisesti taloudellisen, sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden ulottuvuutta. Goughin ja Scottin mukaan tällainen kolmilähtöisyys on ongelmallinen, sillä se johtaa ”sekaviin poliittisiin kompromisseihin ja lehmänkauppoihin” (Gough & Scott, 2006, 276). Heidän mukaansa ei ole mielekästä rinnastaa näitä ulottuvuuksia, sillä todellinen viime kädessä ratkaiseva tekijä on ainoastaan ympäristön eheys ja luonnonvarojen kestävyys.

Stevenson huomauttaa, että ihmisillä on moraalinen velvollisuus turvata niin toisten ihmisten kuin ympäristönkin hyvinvointi, mutta todellista talouskasvun imperatiivia ei inhimillisen hyvinvoinnin kannalta ole olemassa. Hän ehdottaakin, että ekologisesta ja sosiaalisesta kestävydestä tulisi peruseriaatteita, joiden kautta kestävyyttä ensisijaisesti pohdittaisiin (Stevenson, 2006, 280–281). Kestävän kehityksen kolmirakenteisen mallin ongelma on juuri siinä, että nämä alueet voivatkin olla keskenään kiistanalaisia ja ristiriidassa eivätkä suinkaan toisiaan tukevia ja harmonisia, kuten oletetaan (Räthzel & Uzzell, 2009, 265). Brundtlandin kestävä kehityksen mallia kritisoidaan myös voimakkaasti tavasta, jossa ympäristö nähdään ennen kaikkea taloudellisena varantona ja resurssina. Koskisen mukaan yhteys varsinaiseen ympäristöongelmaan kadotetaan, jos ympäristöä käsitellään taloudellisesta rationaalisuudesta ja teknisestä tehokkuudesta käsin. (Koskinen, 1994, 27.)

Kestävän kehityksen diskurssi on juurtunut syväälle niin poliittiseen päätöksentekoon, mediakeskusteluun kuin ihmisten arkeenkin. Degrowth-liikkeen aateisä Serge Latouche irvaileekin, että kestävä kehitys on muuttunut ”kaikki kelpaa” -ilmaukseksi, ja että se voidaan ”painaa vaikka pulloveden etikettiin” (Latouche, 2007, 15). Totta on, että termin tarkoitus on hämärtynyt, ja sitä käytetään viittaamaan jopa vastakkaisiin ajattelusuuntauksiin. Näiden vastakkaisuuksien hahmottamisen avuksi käytetään käsitteitä vahva ja heikko kestävyys. Heikko kestävyys viittaa ajatteluun, jossa yhteiskunnalliset tuotantosuhteet pyritään säilyttämään entisellään, kun taas vahvan kestävyuden käsite liitetään perustavampaan, talouskasvun kyseenalaistavaan muutokseen. Huckle ja Sterling ovat yhtä mieltä siitä, että poliittisessa kielenkäytössä ”kestävä kehitys” viittaakin heikkoon kestävyteen. (Huckle & Sterling, 1999, 3–4.)

5.2 Ekologisen modernisaation rajat ja kritiikki

Jänicke, yksi ekologisen modernisaation teorian keskeinen saksalainen kehittäjä, kirjoittaa, että teorian tarjoama muutos ei ole kaiken kaikkeaan riittävä ympäristön kestävyyskannalta. Jänicken mukaan teknokraattinen muutos on ollut menestyksekkäs, kun taas sosiokraattista muutosta hän kuvaa "epäonnistuneeksi mutta välttämättömäksi". Hän ei näe teoriaa lopullisena vastauksena vaan pelkästään alkuna oikeampaan suuntaan ja lähtölaukauksena suurempaan muutokseen. (Jänicke, 2000, 3–4.)

Jänicke kyseenalaistaa teknologiaoptimismin esittämällä, että esiintyviin ongelmiin ei välttämättä ole tarjolla potentiaalisia teknologisia ratkaisuja. Hän viittaa ratkaisemattomiin ympäristöuhkiin kuten ilmastonmuutokseen, metsien häviämiseen, maaperän heikkenemiseen, ydinjätteen loppusijoitukseen ja suuriin kriiseihin, joihin teknologiset innovaatiot eivät tarjoa nopeita vastauksia. Näiden suurien ympäristöuhkien rinnalla maailmassa tapahtuu ympäristöön liittyviä tilanteita, joihin liittyy akuutti riski ja jotka kaipaavan niin kiireellisiä päätöksiä, etteivät teknologiset ratkaisut ehdi reagoida niihin. (Jänicke, 2000, 13–14.)

Jänicke jakaa teknologiset innovaation kahteen luokkaan, vähittäisiin ja radikaaleihin. Vähittäiset innovaatiot vähentävät tuotannon intensiteettiä ja tekevät prosesseista kevyempiä ympäristön kannalta. Näitä vähittäisiä ratkaisuja käytetään jo paljon. Jänicke nostaa kuitenkin esiin, että tuotannon intensiteetin vähentäminen ei suoraan johda kestävämpään ratkaisuun vaan se voi päinvastoin nostaa kulutusta ja alan kasvua, joka taas mitätöi tehostamisesta saadut hyödyt. Tätä kutsutaan rebound-ilmiöksi tai Jevonsin paradoksiksi. Mitä Jänicken mukaan tarvitaan, on ensinnäkin radikaalien innovaatioiden lisääminen ja kokonaan päästöttömän/puhtaan teknologian edistäminen esimerkiksi niin, että ekotehokkaista hiilikäyttöisistä voimaloista siirrytään aurinkoenergian käyttöön. Toiseksi Jänicke näkee syvemmät muutoksen ihmisten elintavoissa, teollisuudessa, kysynnässä, loppujen lopuksi välttämättöminä. (Jänicke, 2000, 3 ja 14.)

Gloaalissa ympäristöhallinnassa tiedosta ja tieteestä on tullut tärkeä politiikan lähtökohta. Lähes kaikkialla länsimaissa on tehty kestävä kehityksen ohjelmia ja sovelluksia Agenda 21 -ohjelmasta ilman laillisia velvoitteita ja pakotteita. Tieto horjuttaa poliittisia valtasuhteita, sillä pienistä innovatiivisista maista, kuten Ruotsista, Hollannista ja

Tanskasta, on tullut tärkeitä vaikuttajia globaaliin ympäristöpolitiikkaan, ja näin ne pystyvät luomaan paineita myös suurvaltatalouksien politiikalle. Ongelma on, että vaikutusvaltaiset ja suuret saastuttajat voivat väistellä tietolähtöistä muutosta. Tietolähtöisen politiikan ongelmat näkyvät myös poliittisten ohjelmien toteuttamisvaiheessa: vaikka lähes kaikilla valtioilla on jo kansallinen kestävä kehityksen ohjelma, vain 12 % näistä on viety jo toteutusvaiheeseen. Koska uusi ympäristötieto ei ole linjassa suuren, perinteisen teollisuuden intressien kanssa, on kehitettävä tehokkaampaa hallintoa ympäristö-ohjelmien toteuttamisen läpiviemiseen. (Jänicke, 2008, 562.)

Ekologista modernisaatiota on kestävä kehityksen keskustelun varjossa kritisoitu siitä, että se jättää sosiaalisen kehityksen ja kestävyuden huomiotta globaalissa mittakaavassa. Ekologinen modernisaatio on teoriana vahvasti sidoksissa teollistuneisiin, länsimaisiin markkinayhteiskuntiin, eivätkä sen teoreetikot oletakaan sen olevan yksiselitteisesti globaalisti yleispätevä. Kuitenkin maanosat elävät toisistaan niin vahvassa keskinäisriippuvuudessa, etteivät länsimaiden kehityskulut voi olla vaikuttamatta kehitykseen toisaalla. Ekotehokkaiden keksintöjen ja innovaatioiden kysyntä ja ennen kaikkea tuotanto on globaalia, ja tämän alan kilpailulla voi Jänickeen mukaan olla tuhoisat vaikutukset kehitysmailla. Kehittyneissä maissa on tieteelliset mahdollisuudet tuoda markkinoille uusia ekotehokkaita innovaatioita, joille ei ole kilpailijoita (Jänicke, 2000, 3). Kehitysmaat eivät pysty kilpailemaan näiden uusien tuotantomallien kanssa, mikä jatkaa pääoman keskittymistä jo valmiiksi rikkaisiin teollisuusmaihin. Sachs kutsuu tätä ekologialismiksi, josta on hänen mukaansa tulossa uusi uhka maailman erilaisille kulttuureille (Sachs, 1992, 108).

Ekologisen modernisaation kritiikki tiivistyy usein juuri kapitalismin kritiikkiin. Smith (2011, 112) esimerkiksi kritisoi sitä, että kapitalistisessa järjestelmässä yhtiöt eivät ole vastuussa yhteiskunnalle vaan yksityisille osakkaille, joiden etu on tällöin luonnollisesti ensisijainen ympäristöön verrattuna. Smith erittelee neljä vihreän kapitalismin perusongelmaa. Ensimmäinen on, että tuotannon maksimointi ja ympäristönsuojelu ovat pahasti ristiriidassa keskenään, eikä kapitalismi pysty purkamaan kasvavaan voittoon perustuvaa nyrkkisääntöään. Toiseksi, hallitukset eivät pysty laittamaan sellaisia ympäristöveroja, jotka johtaisivat jonkin tärkeän teollisuusalan alasajoon, sillä kapitalistisessa järjestelmässä tämä aiheuttaisi laman ja työttömyysaallon. Kolmanneksi, vihreä kapitalismi aliarvioi ympäristön tuhoutumisen vakavuuden, laajuuden ja nopeuden,

ja neljänneksi, se yliarvioi puhtaan tai vihreän tuotannon ja irtikytkenän mahdollisuudet. (Smith, 2011, 116–117).

Hajer on tutkinut ekologista modernisaatiota poliittisena diskurssina. Hänen mukaansa ekologinen modernisaatio toimii liikemaailman kielellä, joka näkee päästöt tehottomuusongelmana ja päästöjen vähentämisen markkinavalttina. Hän myös näkee ekologisen modernisaation poliittisena mukautumisena 1970-luvun radikaaliin ympäristöliikkeen vaateisiin. (1995, 31–32). Christoff mainitsee, että on vaara, että ekologista modernisaatiota käytetään oikeuttamaan jatkuva ympäristön hyväksikäyttö ja epädemokraattiset käytännöt ja että se nostaa teolliset ja teknokraattiset diskurssit etualalle kriittisten pohdintojen sijaan (Christoff, 2000, 228).

Warnerin (2010, 553) mukaan ekologinen modernisaatio on syntynyt tilanteessa, jossa sen ensisijainen tarkoitus oli pragmatismi ja vastakkaisten ympäristö- ja talousnäkemyksen yhdistäminen toisiinsa. Hänen mukaansa se ei pysty vastaamaan tämän päivän tarpeisiin, kun poliittiset ja ekologiset olosuhteet ovat muuttuneet. Tällä hän viittaa ennen kaikkea ympäristökriisiin yllättävään laajuuteen: vasta viime vuosina on havahduttu, kuinka peruuttamaton ja suuri ihmisen vaikutus luonnonympäristöön on ollut. Warnerin mukaan talouskasvun kyseenalaistaminen on huomattavasti ajankohtaisempaa ja tarkoituksenmukaisempaa tänään kuin muutama vuosikymmen sitten. Hän kritisoikin ekologisen modernisaation teoriaa ennen kaikkea siitä, että globaali ympäristön muutos ja tilan huononeminen on tapahtumassa monin verroin nopeammin kuin mitä ekologisen modernisaation ehdottama institutionaalinen reformi tapahtuu. Sen aikataulu ei siis Warnerin mukaan yksinkertaisesti riitä vastaamaan ympäristökriisiin.

Osa kritiikistä vastaa ekologisen modernisaation toteutumista käytännössä. Gibbs on esimerkiksi tutkinut ekologista modernisaatiota Britanniassa paikallisten organisaatioiden kehityspolitiikassa ja arvostelee sen edustamaa luontosuhdetta. Gibbsin mukaan ympäristönsuojelu nähdään markkinataloutteen perustuvissa yhteiskunnissa tärkeäksi siksi, että hyvälaatuiset luonnonympäristöt houkuttelevat investointeja ja turisteja. Tällaista ajattelua voimistavat näkemykset, joiden mukaan heikko paikallistalous on johtanut ympäristön tilan huononemiseen, ja edelleen, että kunnat tarvitsevat talouskasvua huolehtiakseen ympäristöstään. Eli kun paikallishallinnot kokevat olevan taloudeltaan

kilpailukykyisiä, voidaan kiinnittää huomiota ympäristöllisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. (Gibbs, 2000, 16.)

Christoffin mukaan Hollannissa, Saksassa ja Skandinavian maissa on kansainvälisten ympäristöindikaattorien mukaan tapahtunut kehitystä esimerkiksi päästöjen määrässä vedessä ja ilmassa. Hänen mukaansa ei kuitenkaan ole merkkejä siitä, että näissä maissa bruttokansantuotteen kasvu irtikytkeytyisi ympäristölle haitallisista seurauksista. Hänen mukaansa länsimaat ovat onnistuneet vähentämään kansallista ympäristökuormitustaan siirtämällä suurimman energiaa kuluttavan ja suuripäästöisimmän teollisuuden kehittyviin maihin. (Christoff, 2000, 211–212.)

6. TALOUSKASVUN PURKAMINEN

Tässä kappaleessa kuvailen ajatuksia, jotka kyseenalaistavat pyrkimyksen alati jatkuvaan talouskasvuun. Edellisissä luvuissa olen pyrkinyt osoittamaan, kuinka ekologisen modernisaatio hallitsee ympäristöajattelua valtiollisella tasolla. Ekologiset kriteerit tulevat selkeästi yhä enemmän esiin ja keskeisiksi osiksi päätöksentekoa, mutta Suomen hallituksen ensisijainen tavoite on yhä pyrkimys jatkuvaan talouskasvuun (VN, 2011). On ongelmallista, että talouskasvu käsitetään yleisesti luonnolliseksi ja autonomiseksi kehityskulukuksi ja siksi talouskasvun purkamisen olennainen ajatus on talouden politisoiminen (Fournier, 2008, 533). Tämä tarkoittaa sitä, että talouskasvun käsite tuodaan avoimesti ja ennakkoluulottomasti yhteiskuntatieteelliseen tarkasteluun ja poliittiseen keskusteluun, että se saatetaan kiistanalaiseksi ja että sille osoitetaan vaihtoehtoja. Ekologista modernisaatiota ja kestävästä kehitystä pidetään perusteltuina niiden toteuttamiskelpoisuuden takia, ja koska radikaalimmat tai kokonaisvaltaisemmat ideat nähdään liian äärimmäisinä ja naiiveina (Fournier, 2008, 530). Tarkoitus ei ole irtisanoutua kokonaan talouskasvusta, vaan kyseenalaistaa sen korostuneisuus ja ensisijaisuus (Jänicke, 2000, 149).

Tässä tekstissä käytän kasvun purkamista kattoterminä, joka viittaa erilaisiin malleihin, jotka kyseenalaistavat rajattoman kasvun tavoitteet. Näihin kuuluvat hitaan kasvun mallit, kasvuttomuus ja degrowth. Degrowth on suomentunut mm. kohtuutaloudeksi, ei-kasvuksi, talouslaskuksi, kasvuvapaudeksi ja kasvun purkamiseksi ja taloudesta pakenemiseksi. Degrowthissa ei ole kyse rajattomasta laskusta ja koko talouden laskusta, vaan valikoivasta ja sosiaalisesti kestäväällä tavalla tapahtuvasta laskusta, jonka ajatellaan tasaantuvan, kun talous on saavuttanut ekologisesti kestävä tason (Kallis, 2011, 873). Talouskasvun purkamisessa ei ole kyse erilaisten talousmallien vertailemisesta vaan talouden itsensä kyseenalaistamisesta (Fournier, 2008, 533). Esittelen näitä ajatuksia vaihtoehtoisena kehitysnarratiivina, jonka tulisi myös ympäristökasvatuksessa nousta yhtä lailla esiin kestävä kehityksen sisältämän produktivistisen maailmankuvan ohella.

6.1 Valikoiva kasvu, hidas kasvu ja kasvuttomuus

Viktor (2011) on tietokonesimulaatio LowGrown avulla tutkinut erilaisia kasvun malleja Kanadassa. Hän esittelee neljä mahdollista skenaariota: business as usual -mallin (ei muutosta nykyiseen trendiin), valikoivan kasvun mallin, hitaan kasvun /kasvun lopun mallin ja degrowth-mallin. Viktor ei pidä business as usual -mallia mahdollisena tulevaisuusvisiona, mutta sanoo sen antavan hyvän vertailukohdan muille malleille. Jos talouselämä jatkuisi tähän tahtiin ilman poliittista väliintuloa, bruttokansantuote henkeä kohden kaksinkertaistuisi vuosien 2005 ja 2035 välillä ja kasvihuonekaasujen määrä kasvaisi samaan aikaan 80 prosenttia. Valikoivan kasvun mallissa sellaisten sektoreiden kasvu on toivottavaa, jotka eivät tarvitse paljon luonnonvaroja käyttöönsä: palvelualan, kestohyödykkeiden ja uusiutuvan energian. Tässä mallissa bruttokansantuote nousisi samaa vauhtia kuin business as usual -mallissa. Viktorin mukaan tätä mallia seurattessa kasvihuonepäästöt pienentyisivät vuoteen 2020 asti ja alkaisivat taas sitten nousta, kun korvaavuus ei olisi enää mahdollista. (Viktor, 2011, 4.)

Ekologinen modernisaatio noudattelee ennen kaikkea valikoivan kasvun mallia, ympäristöystävällistä talouskasvua. Siinä ympäristölliset kriteerit ohjaavat päätöksentekoa ja kasvun suuntautumista, ja ekotehokkuuteen panostetaan paljon. Viktorin mallinnoksen tulos siitä, ettei valikoiva ja ympäristöystävällisesti suunniteltu talouskasvu pysty kuin hidastamaan päästöjen kasvua, on linjassa myös MIT-tiimin Kasvun rajat -mallinnosten kanssa (myös päivitetyn version: Meadows, Meadows, Rangers, 2004). Nämä laskelmat kyseenalaistavat myös ekologisen modernisaation olettamukset siitä, että päästötön ja luonnonvaroja kuluttamaton kasvu olisi mahdollista. Yksi talouskasvun kyseenalaistajien tärkein teesi liittyykin siihen, ettei niin sanottua aineetonta kasvua olekaan: palvelut ja energia-tehokas teknologia, jopa puhdas teknologia, kuluttavat huomattavasti luonnonvaroja alkuiinvestointeihin. Esimerkiksi, aurinkovoimaa pidetään puhtaimpana energiantuoton muotona, mutta paneelien valosähkötaulujen tuotanto ja niitä varten tarvittavan piin jalostus tuottavat merkittäviä päästöjä (Watts, 2010, 246). Toisaalta ekologinen modernisaatio voidaan liittää myös Viktorin esittämään hitaan kasvun ja kasvun lopun malliin, sillä teoria ei ole selkeästi tuonut esiin ajatusta siitä, mihin asti talous voi mahdollisesti kasvaa.

Hidas kasvu ja kasvun loppu -malli ennustaa kasvun hidasta nousua noin vuoteen 2028 asti, jolloin se tasoittuisi. Malli lupaa köyhyyden vähentymistä ja kasvihuonepäästöjen pientymistä 22 prosentilla vuosien 2005 ja 2035 välillä. Degrowth -malli eroaa muista merkittävästi, sillä siinä luonnonvaraintensiivisen tuotannon ja kulutuksen lasku johtaa väistämättä bruttokansantuotteen laskuun. Degrowth -mallissa talous laskisi, kunnes se tasaantuisi kestäväälle tasolle vuoden 2035 paikkeilla. Tällöin ekologinen jalanjälki olisi yhden planeetan kokoinen ja talouden ylläpitämiseen tarvittavien luonnonvarojen osuus globaalissa mittakaavassa oikeudenmukainen. Viktorin mallinnoksista on huomioitava, että ero tavanomaisen kasvun ja hitaan kasvun välillä ei ole niin dramaattinen kuin niiden ja degrowth -mallin ero. (Viktor, 2011, 4-5.)

6.2 Degrowth

Ensimmäisenä degrowth-ilmausta käytti Georgescu-Roegen vuonna 1971 teoksessaan ”The Entropy Law”. Hän kritisoi liberalistisen talousajattelun aiheuttamia peruuttamattomia ympäristövahinkoja ja moitti klassista talousteoriaa kaaosteorian sivuuttamisesta eli siitä, että energia ei palaudu alkuperäiseen muotoonsa (Fournier, 2008, 531). Sittemmin degrowth on ollut vahvasti sosiaalista hyvinvointia painottava liike, jonka johtavana ajattelijana pidetään ranskalaista Serge Latouchea. Kasvu itsessään ei ole ekologisesti kestävää eikä myöskään kasvavaa onnellisuutta ja hyvinvointia, mistä syystä sitä ei nähdä tarpeelliseksi. Sen purkamisen täytyy tapahtua tavalla, joka huomioi ensisijaisesti inhimillisen hyvinvoinnin.

Degrowth-liike ei pidä itseään ohjelmana, ideologiana tai talousteoriana vaan ”kritiikin henkenä ja symbolisena haasteena”. Se on avoin ja löyhä verkosto ja keskustelufoorumi, jossa ihmiset käyvät talouskriittistä keskustelua. Degrowth ei ole imperatiivi tai valmis menettelytapa vaan poliittinen vaihtoehto, joka etsii julkista ja demokraattista mandaattia radikaaliin muutokseen (Kallis, 2011, 877, Fournier, 2008, 532, 536)

Ensimmäinen kansainvälinen konferenssi sosiaalisesti kestävästä talouslaskusta (degrowth) ekologisen kestävyuden ja sosiaalisen tasa-arvon puolesta pidettiin Pariisissa 2008. ”Degrowth Declaration of the Paris Conference 2008” summaa yhteen liikkeen olennaiset ajatukset. Perustavana lähtökohtana on, että luonnonvarat, energiantarve ja maa eivät riitä jatkuvalla talouskasvulle. Julistuksessa huomioidaan ekotehokkuuden tuoma edistys, mutta

todetaan, ettei se ole onnistunut estämään globaalin kapitalismin aiheuttamia ympäristötuhoja. Globaali kapitalismi ja kasvava varallisuus eivät myöskään ole onnistuneet poistamaan köyhyyttä. Julistuksessa sanotaan, että kansantalouksien ylittäessä omat ekologiset rajansa sosiaaliset ja ympäristölliset haitat siirtyvät ajallisesti tai paikallisesti muualle. Julistus koskee nimenomaan teollistuneita, länsimaisia kulutusyhteiskuntia ja näiden talouskasvun aiheuttamaan globaalia epäoikeudenmukaisuutta. Niinpä julistus ehdottaa, että taloudet tulisi ”oikeankokoistaa” kestäväälle tasolle pienentämällä ekologista (ja hiili-)jalanjälkeä. Myös köyhien maiden taloudet oikeankokoistettaisiin kulutusta kasvattamalla ja paikallisesti sopivin keinoin. Talouselämä köyhimmissä maissa saa siis kasvaa, kun pääpaino on varallisuuden tasaisemmalla jakautumisella eri maiden kesken. Lopuksi julistuksessa vielä luonnehditaan degrowth-ajatusta niin, että se ennen kaikkea ”oikeankokoistamista” ja vapaaehtoinen siirtymä oikeudenmukaiseen, ihmisoikeuksia kunnioittavaan ja kestävään yhteiskuntaan. Kun kohtuullinen kokoinen talous on saavutettu, tavoitteena on steady-state eli tasaisen tuotannon ja kulutuksen tila. (Degrowth Declaration, 2008).

Taloustieteilijät ovat usein tyrmänneet degrowth -ajattelun mahdottomaksi rinnastaen kasvun purkamisen talouslamaan, jolla ei ennenkään paljoa positiivisia vaikutuksia ole ollut. Tällöin sekoitetaan kasvuun perustuvan järjestelmän toimimattomuus ja kasvuun perustumattoman järjestelmän toimivuus (Spangenberg, 2010, 563). Degrowth-ajattelijoiden mukaan lamalla ja kestäväällä talouslaskulla ei ole paljoakaan yhteistä. Talouskasvuun perustuvan järjestelmän lamalla on väistämättömät sosiaalisesti tuhoisat vaikutukset, kun taas talouslaskun toteuttamisessa sosiaalista kestävyyttä pidetään ensisijaisena.

6.2.1 Tulotaso ja onnellisuus

Hyvinvoinnilla ja onnellisuudella on degrowth -keskustelussa tärkeä rooli. Teoksessaan ”Prosperity without growth” (2008) Jackson esittelee myyttejä, jotka liittyvät talouden ja hyvinvoinnin oletettuihin yhteyksiin. Yksi oletus on, että talouskasvu edistää perusoikeuksien toteutumista eli vaikuttaa positiivisesti eliniänodotteeseen, terveyteen ja koulutukseen. UNDP:n kattavat tilastot eivät kuitenkaan löydä suoraa korrelaatiota näiden välillä muuten kuin köyhimmissä maissa. Tilastojen mukaan näyttää siltä, että kun valtiontalous on ylittänyt tietyn tulotason, laskevat kasvun hyödyt nopeasti. Toki

talouskasvu on joissain maissa johtanut perusoikeuksien paranemiseen mutta toisissa maissa perusoikeuksien turvaaminen on kehittänyt taloutta nopeammin tai jopa laman aikana.

Toinen Jacksonin esittelemä myytti on materiaalisen vaurauden ja onnellisuuden välinen yhteys. Maailman tila 2008 -raportissa Talberth luettelee bruttokansantuotteen sokeita pisteitä: se ei kerro elämän laadusta, paikallisten talousjärjestelmien ja kulttuurien katoamisesta eikä sodan tai luonnonkatastrofien aiheuttamasta tuhosta, kuolemasta ja kodittomuudesta. Se ei myöskään kerro saasteiden aiheuttamista kustannuksista tai vapaaehtoistyön ja ekosysteemipalveluiden hyödystä. Talberth käyttää äärimmäisenä esimerkkinä Sudania, jossa bruttokansantuote nousi 2000-luvulla 23 prosenttia siitä huolimatta, että maassa koettiin 600 000 ihmistä koetellut nälänhätä ja 400 000 henkeä veloitannut ja massamuutot aiheuttanut kansanmurha. Hyvinvoinnin mittaamista talouden koon eli bruttokansantuotteen keinoin kritisoidaan voimakkaasti, sillä se ei ota lukuun inhimillistä hyvinvointia eikä luontopääoman. (Talberth, 2008, 42–43.)

Koetun tyytyväisyyden ja talouskasvun yhteydestä keskustellaan paljon. Amerikassa tehdyt onnellisuustutkimukset osoittavat, että onnellisuushuippu koettiin 1950-luvulla, jonka jälkeen koettu onnellisuus on laskenut tasaisesti talouden nopeasta laajentumisesta huolimatta. Muissa teollisuusmaissa kehitys näyttää olevan samansuuntainen. Kun ihmisiltä kysytään, mitkä asiat elämänlaatuun vaikuttavat, suurin osa vastauksista koskee aineettomia asioita ja arvoja. Tutkimusten mukaan henkilökohtaiset tulot vaikuttavat onnellisuuteen 10 000 dollarin tulorajaan asti, jolloin perustarpeet pystytään tyydyttämään, minkä jälkeen korrelaatio tulojen ja koetun onnellisuuden välillä katoaa. (McKibben, 2007, 35, 38, 41.)

Latouche muotoilee asian näin: ”Jos kasvu lisäisi automaattisesti hyvinvointia, maapallon olisi pitänyt muuttua jo aikaa sitten paratiisiksi” (2010, 28).

6.2.2 Kulutusyhteiskunta

Kuluttaminen, mainonta ja markkinat ovat myös tärkeällä sijalla degrowth -keskustelussa. Kehittyneissä markkinatalouksissa suuri osa kulutuksesta ei enää liity perustarpeiden täyttämiseen vaan vapaa-aikaan, sosiaaliseen kanssakäymiseen ja kokemuksiin. Kuluttamisesta on tullut ”kanssakäymisen kieli” ja elämäntapa (Jackson, 2009, 51). Konsumerismin logiikka perustuu suunnitellulle vanhenemiselle, tarpeiden keinotekoiselle luomiselle ja mainonnan ylivallalle (Latouche, 2010, 23, 25). Ulvila ja Pasanen erittelevät seitsemän syytä, jotka selittävät kuluttamista vallitsevana ideologiana. Näitä ovat käsitys rikastumisesta elämän tarkoituksena, valtaeliitin erottautuminen, eliitin kulutuskäyttäytymisen jäljittely, pakolliset tuotteet, mainonta, lyhyt käyttöikä ja velkavetoisuus (Ulvila & Pasanen, 2010, 41–42). Kuluttaminen siis nivoutuu läheisesti identiteetin rakentamiseen ja mainonnan rakentamaan kuvaan siitä, mitä nykyihminen tarvitsee.

Ulvila & Pasanen tarkastelevat kuluttajaluokkien ja ympäristökuormituksen välistä yhteyttä. Heidän mukaansa rahatalouden koko on suoraan suhteessa ympäristöhaittaan. He jakavat kuluttajaluokat neljään, ja saman tuloluokan sisällä käyttäytyminen on melko yhdenmukaista. Kamppailevalla luokalla tulot ovat alhaisia ja tulotaso pieni, eivätkä heidän perustarpeensa täyty. Heidän pienessä ympäristökuormituksessa ei ole positiivisia piirteitä, sillä perustavan hyvinvoinnin turvaaminen on ihmisoikeuskysymys. Kestävän luokan tulotaso ja ympäristövaikutus ovat kohtalaisia. Sitten ovat kuluttava ja ylikuluttava luokka, joiden ympäristöhaitta vaihtelee tuntuvasta suureen ja joiden tulot ovat korkeita tai hyvin korkeita. Kolme neljäsosaa suomalaisista kuuluu ylikuluttavaan luokkaan. Ulvila ja Pasanen lainaavat Greenhouse Development Rights -tutkimusryhmää, jonka mukaan vastuu ilmastonmuutoksen kiihdyttämisestä alkaa 7500 dollarin vuosituloista, samoin kuin kyky ilmastonmuutoksen torjunnan rahoittamiseen. Loppupäätelmä on, että suomalaisten olisi karsittava kulutustottumuksistaan huomattavasti päästäksemme kestäväälle tasolle. (Ulvila & Pasanen, 2010, 50–51.)

Koska degrowth -liike näkee kulutusyhteiskunnan rakenteet yhtenä talouskasvua ajavana voimana, tähän pyritään vaikuttamaan markkina-ajattelua ja mainontaa rajoittamalla. Latouchen mukaan olisi tarpeellista dekonstruoida käsitteet rikas ja köyhä sekä niukkuus ja runsaus (2010, 44). Mainonnan ankara haittaverotus kuuluisi degrowth -ajattelijoiden

mukaan ekosolidaarisen verojärjestelmän luomiseen (Ulvila & Pasanen, 2010, 169; Latouche, 2010, 87). Jackson taas näkee kulutusyhteiskunnan lääkkeenä tulojen tasaisen jakautumisen. Hänen mukaansa kulutus perustuu usein juuri hyvinvointierojen kuromiseen ja vertailuun eri tuloluokkien välillä. Kun kaikkien tuloluokkien talous kasvaa samaa vauhtia, suhteelliset erot ja vertailu pysyvät silti samoina, eikä kasvu siten vaikuta koettuun hyvinvointiin. Jacksonin mukaan tasa-arvoisessa yhteiskunnassa, jossa tulot ovat tasaisesti jakautuneet, ei sosiaalisella sijoittumisella materiaalsen hyvinvoinnin mukaan olisi yhtä suurta merkitystä. (Jackson, 2009, 53.)

6.2.3 Degrowth poliittisena ohjelmana

Teoksessaan *Jäähyväiset kasvulle* (2010) Latouche esittää kahdeksan etapin poliittisen ohjelman, jota kasvun purkaminen edellyttää. Latouchen ohjelmassa kolmella etapilla on strateginen, tärkeä rooli, sillä ne ovat muutoksen alulle panevat voimat. Näitä ovat ensinnäkin arvojen muuttaminen, sillä degrowth edellyttää ”uusien kulttuurisia tarinoita” (Kallis, 2011, 878) ja uutta paradigmaa, jossa esimerkiksi kulutus korvautuu sosiaalisilla suhteilla, egoismi altruismilla, kilpailu yhteistyöllä ja työ vapaa-ajalla. Toinen avainmuutos on paikallistaminen, joka koskee tuotantoa ja kulutusta, mutta myös pääomien ja tavaroiden virtoja. Kolmas avainmuutos on vähentäminen, minkä hän ulottaa koskemaan niin työtunteja, kulutusta, terveysriskejä kuin massaturismia. (Latouche, 2010, 42–65.)

Bruttokansantuotteen pieneneminen ei itsessään ole degrowthin tavoite vaan sivutuote (Kallis, 2011, 873). Degrowth -ohjelman myötä kasvua saa syntyä sosiaalista ja ekologista hyvinvointia edistävillä aloilla. (Latouche, 2010, 98). Talouskasvua puolustetaan useimmiten työllisyyden kautta – ikään kuin työllisyys sinänsä olisi aina toivottavaa. Degrowth kyseenalaistaa työpaikkojen sosiaalisen merkittävyyden ja kysyy, millaisia työpaikkoja, mihin tarkoitukseen ja millä seurauksin (Fournier, 2008, 535).

Koska degrowth -liike käsittelee paljolti talouskasvun ja hyvinvoinnin välistä epäsuhdetta, on pohdittava sitä, miten hyvinvointia sitten mitattaisiin, ellei talouden keinoin. Sosiaalista ja ekologista hyvinvointia voidaan mitata monilla osamittareilla, jotka koskevat esimerkiksi uusiutuvan energian osuutta kokonaistuotannosta tai sosiaalisen tasa-arvon toteutumista. Ehdotelmia kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin mittareiksi on kuitenkin vain muutama. Ensimmäinen näistä on aidon inhimillisen kehityksen mittari, GPI (Genuine

Progress Indicator), joka mittaa hyvinvointia talouden tasona eli bruttokansantuotteena, mutta laskee myös sosiaalisten ja ympäristöllisten tekijöiden vaikutuksen. GPI:ä pidetään teoreettisesti pätevänä mittarina, mutta virallista hyväksyntää se ei ole saanut. New Economics Foundation ja Maan Ystävät ehdottavat uudeksi hyvinvoinnin mittariksi Happy Planet Indexiä (HPI), joka eroaa GPI:stä siinä, ettei se huomioi bruttokansantuotetta suoraan lainkaan. HPI laskee tyytyväisyyden ja eliniänodotteen suhdetta ekologiseen jalanjälkeen. HPI haastaa tavanomaiset käsitykset hyvinvoivasta valtiosta, sillä kärkikymmeniköstä yhdeksän maata sijaitsee Väliamerikassa, ensimmäisenä Costa Rica. HPI:ssä laskettuna Suomi sijoittuu vasta sijalle 54. (Talberth, 2008, 45–48; Ulvila & Pasanen, 2010, 34.)

6.3 Ekologinen modernisaatio ja talouskasvun purkaminen

Mol (2002, 2000) on pyrkinyt määrittämään ekologisen modernisaation suhdetta niin talousajattelun oikeaan kuin vasempaankin laitaan. Hänen mukaansa ekologinen modernisaatio on kapitalismin uudelleenohjausta ja muuttamista niin, että tuotanto-olosuhteet eivät tee vahinkoa ympäristölle. Ympäristöajattelun tulisi ohjata taloutta eikä talouden ympäristöajattelua. Hänen mukaansa kapitalismi on jo muuttumassa tähän suuntaan. Molin mukaan uusmarxistisen ajattelun ja ekologisen modernisaation yhtymäkohta on muutoshalukkuus ja muutoksen tarve. Näiden käsitys muutoksesta eroaa kuitenkin merkittävästi: ekologinen modernisaatio uskoo, että muutoksen on oltava suhteellinen ja että se on alkanut, kun taas uusmarxismi hakee kokonaisvaltaista muutosta ja näkee tähänastiset toimet vain silmänlumeena. (Mol & Spaargarten, 2000, 22–23; Mol, 2000, 103).

Uusmarxistinen ympäristökritiikin mukaan (esim. Schnaiberg, Foster) ympäristökriisi on seurausta ennen kaikkea kapitalismista, joka täten olisi korvattava vasemmistolaisella talousajattelulla. Jahn (2000, 164) on tutkinut länsimaissa ympäristöpolitiikkaan vaikuttavia tekijöitä. Hänen mukaansa hallinnon oikeisto-vasemmisto -jaon perusteella ei voida päätellä niiden ympäristöpolitiikan onnistuneisuutta, sillä ne nojaavat yhtäläillä produktivistiseen maailmankuvaan. Kumpikaan, perinteinen oikeisto eikä perinteinen vasemmisto pysty vastaamaan ympäristökriisiin tehokkaasti, sillä niiden päähuomio kiinnittyy talouden rakentamiseen. Tämä havainto tukee myös degrowth -liikkeen teesiä,

jonka mukaan olennaista ei ole valita erilaisista talousajattelumalleista vaan priorisoida ympäristölliset ja inhimilliset tarpeet kokonaan ennen taloutta.

Ajatukset talouskasvun purkamisesta edustavat siis kokonaan vastakkaista tai vaihtoehtoista näkemystä ekologiselle modernisaatiolle. Siinä missä ekologinen modernisaatio on kiinnostunut talouden uudelleenorganisoinnista ympäristön ehdoilla, talouskasvun purkamista ehdottavat ajatukset keskittyvät ihmisten ja ympäristön hyvinvointiin tehden talouskasvusta sivuseikan. Jos käsittelemme näitä rinnakkaisina narratiiveina kasvatuksessa, ekologinen modernisaatio on erittäin oleellinen, sillä se tarjoaa ehdotuksia siitä, mihin toimenpiteisiin voidaan heti ryhtyä olemassa olevan järjestelmän sisällä. On kuitenkin oleellista nostaa sen talouskorostuneisuus esiin ja tuoda kasvatuksenkin piiriin vaihtoehtoisia kehityskertomuksia.

7. YMPÄRISTÖKASVASTUS

Suomessa ympäristökasvatus mielletään kouluainejaottelussa kuuluvan toisaalta biologian ja maantiedon aineopetukseen ja toisaalta kestävän kehityksen aihekokonaisuuteen. Termi ympäristökasvatus ei itsessään ole käytössä. Käytän sitä kuitenkin tämän työn yhteydessä siksi, että biologia ja maantiede ovat opetussisällöiltään sekä perinteiltään vahvasti kiinni luonnontieteissä, kun taas ”kestävän kehityksen” termin poliittiset lähtökohdat ovat juuri taloudellisen kasvun ja ympäristönsuojelun yhdistämisessä. Ympäristökasvatus on mielestäni neutraalimpi termi kuvaamaan poikkitieteellistä, ainerajat ylittävää ja yhteiskunnallista sekä kriittistä lähestymistapaa ihmisen ja ympäristön suhteeseen. Ympäristöllä käsitan luonnonympäristön sijaan koko sen kokonaisuuden, jossa elämme (Smyth, 2006, 248).

Tässä luvussa käsittelen ensin ympäristökasvatuksen syntyä sen kautta, kuinka se on nivoutunut luontosuhteeseen, taloudelliseen kehitykseen sekä poliittiseen ilmapiiriin. Käsittelen institutionaalista eli perinteisen kasvatuslaitoksen tehtävään kuuluvaa sosialisovaa ympäristökasvatusta ja tämän aiheuttamaa ristiriitaa kriittiselle ja yhteiskuntaa muuttavalle ympäristökasvatukselle. Käsittelen myös ympäristökasvatuksen pedagogiikkaan liittyviä ongelmia ja haasteita.

7.1 Ympäristökasvatuksen historiaa

Ympäristökasvatuksen historiallisen kontekstin ymmärtäminen on tärkeää, jotta ympäristökasvatuksen kehitystä, muutosta ja nykytilaa voidaan arvioida. Luonto-opetuksen historiassa näkyy selkeästi suuntaus ekosentrisestä ajattelusta antroposentriseen luontosuhteeseen. Ympäristökasvatuksen juuret ovat luonnontieteissä, jonne se kouluainejaossakin edelleen kuuluu. Ympäristöön orientoituvan kasvatuksen kehittyminen luonnontiedosta ja ulko-opetuksesta luonnonsuojeluun ja edelleen ympäristökasvatukseen voidaan nähdä evolutiivisena kaarena, jonka viimeisin vaihe on ollut kestävään kehitykseen kasvattaminen (Stevenson, 2006, 277).

Hahmottaessa ympäristöön liittyvän kasvatuksen historiaa on selkeästi huomattavissa, kuinka yhteiskunnan taloudellinen kehitys heijastuu opetussuunnitelmissa ja -

dokumenteissa. Esitän tässä karkean ympäristökasvatuksen historiakatsauksen Louhimaata (1995) mukailten osoituksena siitä, miten viime vuosisadan aikana ympäristökasvatus muun kasvatuksen ohella valjastettiin palvelemaan yhteiskunnan taloudellisen kehityksen tarvetta. Aikaisista 1900-luvun taitteen komiteamietinnöistä heijastuu luonnon eettis-siveellinen arvo kasvatuksessa. Ihmisen riippuvuus luonnosta heijastuu kunnioituksena ja ihailuna ympäristöä kohtaan. 1920-luvulla ympäristöön liittyvä kasvatus sai nimen kotiseutuopetus. Kristilliset luontoarvot vaihtuivat vähitellen maataloudelliseen luontokuvaan, jossa painotettiin luonnon hyötykäyttöä selviytymisen tueksi. Vuosisadan puolivälissä tapahtui radikaali muutos: kotiseutuopetus muuttuu ympäristöopetuksesi, ja luonnon vaihto- eli kauppaa-arvo nousee esiin. Siinä missä aikaisemmin käsiteltiin luonnon käyttöarvoa yksilön tarpeisiin, alettiin nyt keskittyä tuon käyttöarvon maksimoimiseen taloudellisen hyödyn saamiseksi. 1970-luvulta eteenpäin luonnontieteiden opetuksessa on painottunut vahva tieteellisyys ja tieteelliset sisällöt. 1980-luvulla, ympäristöliikkeen huippukauden aikana, luonnonsuojeluarvot ja elinympäristöt olivat taas selkeämmin näkyvillä. (Louhimaa, 1995, 70–80.)

Kansainvälisellä tasolla keskustelu ympäristökasvatuksesta alkoi vakavasti 1960-luvulla, kun globaaleihin ympäristöongelmiin havahduttiin. Useat suuret ympäristöjärjestöt ja kansainväliset yhteisöt, kuten WWF, Unicef ja OECD, ovat edistäneet ympäristökasvatusta merkittävästi. 1970-luvulla järjestettiin kansainvälisiä ympäristökasvatuskonferensseja, joista viimeisin oli Tbilisin konferenssi vuonna 1977. Tällöin lyötiin lukkoon kansainvälinen ympäristökasvatusohjelma ja sen päätavoitteet. Nyt ympäristökasvatuksen ajateltiin olevan yhteiskunnallista vaikuttamista ja oppijan voimaannuttamista toimintaan. Tbilisin konferenssi liitti ympäristö- ja kehitysasiat vahvasti toisiinsa. Kansainvälisesti ympäristökasvatuksen käsitteen luominen ei siis liittynyt suoranaisesti luonnontieteisiin, vaan sellaiseen vaikuttamiseen, jolla ympäristöongelmiin pystytään tehokkaasti puuttumaan (Wolff, 2004, 18–20).

Toisena ympäristökasvatuksen merkkipaaluna pidetään 1992 Rio de Janeiron Earth Summit -ympäristökongressia, jossa luotiin toimintaohjelma Agenda 21. Agenda 21 oli merkittävä, sillä se nostaa erityisesti kasvatuksen keskeisen roolin esiin. Vuosikymmen myöhemmin, vuonna 2002, pidettiin kestävän kehityksen huippukokous Johannesburgissa. Tämän kokouksen antia oli erityisesti päätös kahdeksasta vuosituhattavoitteesta sekä

päätös YK:n kestävän kehityksen kasvatuksen vuosikymmenestä 2005–2014. Näin kestävästä kehityksestä on tullut kansainvälisesti myös kasvatustieteellistä johtava teema.

7.2 Institutionaalinen ympäristökasvatus

Institutionaaliseksi kasvatukseksi voidaan kutsua kaikkea sellaista kasvatusta, jonka yhteiskunnallinen funktio on jatkuvuuden säilyttäminen ja edelleensosiaalistaminen. Historiallisesti kasvatustieteellinen on ollut avainasemassa valtion ja kansan rakentamisessa, ja sen tehtäviä ovat olleet poliittinen sosialisointi ja kansalaisuuskasvatus. Koulutusjärjestelmä toteuttaa yhä edelleen nationalistista tehtäväänsä, vaikka globalisaatiosta on tullut nationalismin rinnalle kasvatuksessa vaikuttava voima. (Zambeta, 2005, 71.)

Goughin mukaan institutionaalista kasvatusta ohjaavat kaksi historiallista perinnettä. Ensimmäistä hän kutsuu anglosaksiseksi perinteeksi, jonka ytimessä on kysymys siitä, kuinka yhteiskunta voi kouluttaa kansalaisensa tarkoituksenmukaisesti ja yhteiskunnan eduksi. Tällöin kasvatuksessa pohditaan sitä, mikä tieto on arvokasta ja millaista tietoa kannattaa opettaa. Toinen malli on valistuksen ja Rousseau'n perinne, jossa yksilön etu nähdään ristiriitaisena valtion edun kanssa. Tällöin kasvatuksessa on keskeistä pohtia, millaisiksi haluamme yksilöt kasvattaa. Molemmat näistä traditioista ovat olleet historiallisesti merkittäviä. Anglosaksinen perinne on ollut näkyvä myös ympäristökasvatuksessa: kasvatuksen tehtävänä on nähty tietynlaisen politiikan implementointi kasvatukseen niin, että ihmisten käytös muuttuu ennalta määrätyllä tavalla. Goughin mukaan kestävään kehitykseen kasvattaminen on yksi esimerkki tästä. (Gough, 2006, 339.)

Institutionaalinen ympäristökasvatus on siis kasvatusta, joka sosiaalistaa vallitsevaan ympäristöajatteluun. Se viittaa ympäristöajattelun paradigmaan, joka on adaptoinut tieteellis-teknologisen yhteiskunnan arvojärjestelmän (Louhimaa, 2002, 21). Institutionalisoitunut ympäristökasvatus ei suinkaan suoranaisesti kannata teknosentristä lähestymistapaa (vertaa: ihmiskeskeiset ja luontokeskeiset mallit, esim. Pietarinen, 1992). Yhteistä institutionaalille ympäristökasvatukselle on kuitenkin se, ettei se kyseenalaista toimivaa yhteiskuntarakennetta, vaikka ympäristökasvatusmallien tavoitteiden toteutuminen reaali maailmassa vaatisikin vaihtoehtoisia yhteiskuntamallia. Peltosen (1995,

90) mukaan ympäristökasvatus ei huomioi koulun piilo-opetussuunnitelmaa ja on siksi ristiriitaista ja sisäisesti reflektioimatonta. Ympäristökasvatuksella olisi kuitenkin potentiaalia kurkottaa instituutioiden ulkopuolelle esimerkiksi pohtimalla laajasti niitä rakenteellisia syitä, joista ympäristön tilan heikkeneminen johtuu. Tämä vaatisi jatkuvaa reflektiota ja yhteiskuntakriittistä kasvatusotetta. Ympäristökasvatuksen toimintaympäristö tulee väistämättä olemaan instituution sisällä, mutta sen tulisi pyrkiä kriittiseksi ja irrallisemmaksi osa-alueeksi.

Sterling (2001, 25) jakaa kasvatuksen tehtäviksi sosiaalisen funktion, työllistävän funktion, liberaalin funktion ja kulttuuria muuttavan funktion. Hänen mukaan kasvatukselle on ongelmallista, että nämä eri tehtävät ovat keskenään ristiriidassa. Tämä on eritoten ympäristökasvatuksen ongelma, sillä se edustaa Sterlingin mukaan juuri kahta viimeistä, kun taas muun koulutuksen päätarkoitus on sosiaalista ja työllistää. Stevensonin (2007, 145) mukaan ympäristökasvatuksella on "vallankumouksellinen" tehtävä, sillä sen on kyseenalaistettava kasvatuksen sosiaalinen ja kulttuurinen tarkoitus. Siksi ympäristökasvatus ei voikaan hänen mukaansa käsitellä ainoastaan ympäristöasioita vaan sen on puututtava sosiaaliin valtarakenteisiin ylipäänsä.

Louhimaa käsittelee väitöskirjassaan (2002) ympäristökasvatuksen institutionaalista luonnetta. Kun teollisen yhteiskunnan taloudelliset kehityspyrkimykset ovat itsestään selviä kasvatussisältöjä, on kriittinen ympäristökasvatus mahdotonta. Institutionaalinen ympäristökasvatus on Louhimaan (2002, 184) mukaan täysin reflektioimattomassa tilassa sekä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan että suhteessa itseensä.

7.3 Institutionaalisen ympäristökasvatuksen sisäinen ristiriita

Institutionaalisen ympäristökasvatuksen suurimman ongelman katsotaan liittyvän sen kaksoisrooliin yhteiskunnan ylläpitäjänä ja samalla uudistajana. Institutionaalinen kasvatus suhtautuu ympäristökysymyksiin subjektiivisesti. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että ympäristöongelmat käsitetään ekologisina pulmina, vaikka ne juontuvat yhteiskunnallisista ja kulttuurisista päätöksistä. (Louhimaa, 2005, 218–219). Kestävästä kehityksestä puhutaan ihannoivaan sävyyn huomioimatta siihen liittyviä ongelmia ja ylipäänsä kysymystä siitä, mihin tarkoitukseen konsepti on luotu. Peltonen (1995, 88–90) kritisoi sitä, että ympäristökasvatusmallit puhuvat laajasti eettisyyden periaatteista ja

moraalikasvatuksesta, mutta yhteiskunnan eettiset sitoumukset luontoon jäävät huomioimatta. Myös Willamo (2004, 37–38) viittaa perinteiseen ajattelumalliin, jonka mukaan ympäristöongelmat kehittyvät ihmisen vaikutuspiirin ulkopuolella, jolloin ihmisen rooli on tulla ja korjata ne. Tämä näkyy myös retoriikassa, on eroa ”saastuuko vesi” vai ”saastutetaanko vesi”. Kansainvälisillä ja kansallisilla ympäristökasvatuksen toimintaohjelmilla on myös omat ongelmansa. Niissä ympäristökasvatus rinnastetaan hyvin pitkälti ympäristöpoliittisiin tavoitteisiin. Kestävän kehityksen käsite on harhaanjohtavan monitulkintainen. Yhtälö, jonka mukaan taloudellinen kehitys ja sosiaalinen hyvinvointi korreloisivat keskenään ja johtaisivat automaattisesti ympäristöeettiseen toimintaan, ei välttämättä toimi (Louhimaa, 2002, 74–75).

”Ympäristökasvatuksen imago modernin yhteiskunnan mallilapsena tulisi romuttaa ja ympäristökasvatuksen asema vallitsevan sosiaalisen järjestelmän legitimoijana tulisi kyseenalaistaa. Ympäristökasvatuksen tulisi muuttua yhä enemmän ekopedagogiseksi toiminnaksi, jossa osallistutaan aktiivisesti todellisiin kulttuurisiin taisteluihin.” (Louhimaa, 2002, 269.)

Institutionaalinen ympäristökasvatus on tavoitteiltaan monisuuntaista ja sen toteutuksessa on monia käytännöllisiä ongelmia. De Haan kirjoittaa osuvasti, että kasvatus on vaikeassa välikädessä: ympäristökriisin syiksi tiedetään laajat ilmiöt kuten länsimainen taloudellinen laajentumispakote, keskusjohtoisuus ja globaali epätasapaino, mutta kasvatuksen on vaikea vaikuttaa näihin, sillä kasvatus tähtää yksilön kehitykseen. Yhteiskunnan ja kasvatuksen vaatimukset yksilöä kohtaan ovat päinvastaiset: yhteiskunta vaatii kasvavaa kulutusta ja keskusjohtoisen järjestelmän vahventumista mutta ympäristökasvatuksen ideaali päinvastaista. (De Haan, 1985, 19.)

Ympäristökasvatuksen ongelma on, että se ei ainoastaan vaadi kasvatuksellista muutosta vaan muutosta globaalilla tasolla. Myös institutionaalinen ympäristökasvatus sisältää ajatuksen muutoksesta ja se nähdään jopa tärkeäksi globaalilla tasolla ja yhteiskunnallisissa agendoissa. Tuon muutoksen konkretisointi institutionaalisella tasolla onkin hankalampaa, sillä harva ympäristökasvatuksellinen malli uskaltaa todella sanoa, mitä toimenpiteitä vaadittaisiin muutoksen aikaansaamiseen. Ehdotetut keinot ovat ikään kuin pieniä kompensatioita ympäristöystävällisempään käyttäytymiseen tai piilotettuja vihjeitä suuremmasta muutoksesta. Vasta institutionaalista ympäristökasvatusta vastustavat mallit

uskaltavat mainita konkreettisia asioita kuten kulutuksesta luopuminen, syntyvyyden säännöstely, solidaarisuus, tehokkuusajattelusta irtautuminen ja tuotantoyksikköjen pienentäminen (De Haan, 1985, 20). Ei kuitenkaan ole oletettavaa, että kaikki ympäristökasvatus pitäisi edellä mainittuja tavoitteina, usein todellisen tavoitteet ja institutionaalisen ympäristökasvatuksen tulevaisuuskuva jäävätkin hämärään.

Lousley (1999) on tutkinut koulujen ympäristökerhojen toimintaa piilopetussuunnitelman valossa. Häntä kiinnosti tietää, kuinka paljon ympäristökerhot voivat todellisuudessa vaikuttaa ja mitkä sen rajat ovat. Löydökset osoittivat, että koulujen valvonta, sääntely ja kuulustelu osoittivat oppilaille, ettei heidän tulisi "heiluttaa laivaa". Heti, kun oppilaiden suunnittelemat ideat olisivat koskeneet jollain tavoin opettajien opetusta, opetussuunnitelmia tai aamunavauksia, nämä ideat torpattiin nopeasti. Vaikka projektien tavoitteena oli oppilaiden voimaannuttaminen ja osallistaminen, heille selkeästi näytettiin paikkansa koulun valtahierarkiassa, mikä esti monen idean toteuttamisen. (Lousley, 1999, 297–298).

7.4 Ympäristökasvatuksen mallit

Lähes kaikki käytössä olevat ympäristökasvatuksen mallit voidaan tulkita institutionaalisiksi. Niiden yhteiskunnallinen ulottuvuus rajoittuu osallistuvuuden ja yhteisöllisyyden ihanteisiin ilman todellista kriittistä ajattelua. Mallit käsittävät yhteiskunnan demokraattisena ja moniarvoisena toimintakenttänä. Näitä vastaan nousut kritiikkiä, mutta vakavasti otettavat vaihtoehtoiset mallit ovat ainakin Suomessa jääneet vähälle huomiolle.

Suomessa on tehty laajalti tutkimusta ympäristökasvatuksen teorioista ja malleista. Tässä on muutamia merkittävimpiä malleja, joista on pääteltävissä selviä institutionaalisen ympäristökasvatuksen trendejä. Ensimmäisenä esiin nousevat mallit, joissa yksilöllinen tunne- ja kokemusmaailma ovat avainasemassa. Nämä mallit perustuvat Hungerfordin ja Volkin ympäristökasvatusmalliin, joka on laadittu laajojen käyttäytymistutkimusten perusteella 1980-luvulla. He tutkivat ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen liittyviä tekijöitä ja päätyivät kolmekantaiseen malliin, jossa vaikuttavat tunneside ympäristöön, tieto ympäristöstä ja vaikuttamistaidot eli toiminta (Cantell, 2004, 61). Suomalaiset teoriaa myötäilevät mallit, kuten Käpylän ympäristökasvatuksen kokonaismalli ja Wahlströmin

kokemuksellisen oppimisen malli lähtevät yksilön luontokokemuksista ja itsereflektiosta. Ajatellaan, että tunteet ovat edellytys tiedon sisäistämiseen, mikä taas johtaa toiminnan muutokseen. Nämä mallit olettavat suoran kausaalisuhteen tunteen, tiedon ja toiminnan välillä juuri tässä suunnassa. Tässä mallissa ns. ympäristöherkkyyden eli ympäristöllisten kokemusten tarjoaminen nähdään kasvatuksessa ensisijaisena, ja näiden positiivisten kokemusten uskotaan myöhemmin heijastuvan yksilön ympäristövastuulliseen toimintaan (Käpylä & Wahlström, 1994, 10–30).

Jerosen ja Kaikkosen (2001, 26) ympäristökasvatuksen talomalli etenee samoin tavoin kuin edelliset mallit, kokemuksesta tietoon ja tiedosta toimintaan. Se kuitenkin painottaa kasvatettavan kognitiivisen kehityksen vaihetta: lapsilla ympäristöherkkyyden kehittäminen on ensisijaista, kun taas nuorilla ja aikuisilla ympäristökasvatuksen tulisi painottua tietoon ja toimintaan. He ovat myös luoneet arviointikriteerit, joilla eri osa-alueiden tavoitteiden toteutumista voidaan tarkastella.

Voimaantuminen on yksi tärkeä ympäristökasvatuksen uudissana. Esimerkiksi Koskisen (1999) osallistuvan ympäristökasvatuksen malli käsittää ympäristökasvatuksen vahvasti yhteiskunnallisena toimintana ja pyrkii kasvatettavan vaikuttamismahdollisuuksien tukemiseen. Tämänkin mallin mukaan voimaantumisen edellytyksenä ovat ympäristövastuulliset tunteet ja arvot, eli yksilön luontosuhde.

Usein viitattu ympäristökasvatuksen malli on Palmerin puumalli (1998, 267–279), jossa ympäristökasvatuksella on kolme samanaikaista tasoa: oppiminen ympäristöstä (*education about environment*), ympäristössä (*in environment*) ja ympäristön hyväksi (*for environment*). Näistä ensimmäinen liittyy kokemukseen, toinen tietoon ja kolmas toimintaan. Tavoite on oppijan kehittyminen kaikilla tasoilla. Mallia on käytetty laajasti ympäristökasvatuksen suunnitteluun. Yhteenvetona edellisistä malleista voisi sanoa, että kaikki nämä tiivistyvät kokemusten kautta tiedon keräämiseen ja taas yksilön toiminnan muutokseen ympäristövastuullisempaan suuntaan.

7.5 Ympäristökasvatusmallien ongelmia

Suomessa valtaosa ympäristökasvatuksen oppimateriaalista ja muusta kirjallisuudesta perustuu näihin malleihin, joten niiden käyttökelpoisuutta on syytä analysoida tarkemmin.

Louhimaa on väitöskirjassaan analysoinut suomalaisia ympäristökasvatuksen malleja ja kiteyttää institutionaalisen ympäristökasvatuksen perustavat ongelmat kahteen pääkohtaan. Molemmat ongelmat liittyvät ympäristömallien oletamaan kausaalisuhteeseen asenteiden (tunteen), tiedon ja toiminnan välillä. Louhimaan mukaan käsitys tällaisesta riippuvuussuhteesta ei ole todenmukainen (2002, 247).

Ensimmäinen ongelma liittyy luontokokemuksien ja ympäristöherkkyyden rakentamisen ensisijaisuuteen. Louhimaa mukaan ympäristöongelmat tällöin yksilöllistetään ja emotionaalistetaan (2002, 73) Ympäristökasvatuksen mallit keskittyvät yksilön toiminnan muutokseen ”ympäristöherkkyyttä” ja luontoa koskevaa tietoa lisäämällä. Moniaistillista oppimista, kokemusten tarjoamista ja niiden reflektointia painotetaan paljon (Cantell, 2004). Ympäristövastuun yksilöllistämällä tähdätään ympäristöongelmien seurausten minimointiin, jolloin kysymys niiden syistä jää käsittelemättä. Yhtä tärkeää olisi yksilön toimintamahdollisuuksien ohella pohtia yhteiskunnallisia rakenteita ja visioita muutos niiden toiminnassa. Louhimaa kirjoittaa (2005, 230–231), että ympäristönsuojelupolitiikan vallankäytön strategia näyttää olevan kansalaisten ehdollistaminen muutokselle siirtämällä vastuu heidän käsiinsä säilyttäen näin vallan rakenteet muuttumattomina. Tämä on nähtävissä tavassa normalisoida ympäristöongelmat sekä retoriikan läpiekologisoitumisessa, mikä luo harhaista kuvaa muutoksen tapahtumisesta.

Mallin toinen ongelma on Louhimaan mukaan ympäristö-ongelmien luonnontieteellistäminen, mikä tekee ympäristöongelmista luontoon itseensä eikä ihmisten toimintaan kytkeytyvän ilmiön. Ajatellaan, että ratkaisut tullaan löytämään tieteestä ja oletetaan edelleen, että tieteellinen tieto vaikuttaa suoraan ihmisten asenteisiin ja käyttäytymiseen. Louhimaan mukaan käsitys tällaisesta riippuvuussuhteesta ei ole todenmukainen. Goughin (2008, s.33) mukaan kasvattajat kannattavat kyllä ekologiaa ja humaaneja arvoja, mutta koulun maailmankuva ja toiminta nojaavat silti ajatukseen edistyksestä, taloudellisesta tehokkuudesta sekä tieteen ja teknologian voimasta. Tieteelliseen ja poliittiseen neutraaliuteen pyrkiminen tekee ympäristökasvatuksesta ristiriitaista: opetettavat sisällöt ovat muita kuin piiloiset mallit. (Peltonen, 1995, 99; Louhimaa, 2005, 228.)

Louhimaan kritiikin ympäristökasvatuksen mallista voi tiivistää seuraavaan lainaukseen:

”Vallitseva tietopainotteinen ja toisaalta yksilöpsykologisia terapiaohjelmia sisältävä ympäristökasvatus ei yksinkertaisesti vastaa nykynuorten tarpeisiin eikä odotuksiin, vaan saattaa jopa ahdistaa, kyllästyttää ja aiheuttaa välinpitämättömyyttä koko ympäristökysymystä kohtaan.” (Louhimaa, 2002, 272.)

Ympäristökasvatuksen parissa on pohdittu paljon yhteyttä tunteiden, tiedon ja toiminnan välillä, kun on huomattu, etteivät nämä vaikuta toisiinsa niin suorasti kuin helposti oletamme. Ympäristökasvatuksen piirissä puhutaan usein kuilusta ympäristökasvatuksen retoriikan ja koulumaailman käytännön välillä (rhetoric-reality gap). On huomattu, etteivät edes laaja tietous ja esitetty huoli ympäristön tilasta johda suoraan tehokkaaseen ympäristöystävälliseen toimintaan. Glasser on käyttänyt tämän ilmiön selittämiseksi Banduran sosiaalisen oppimisen teoriaa, jonka mukaan oppiminen vaatii huomion kiinnittämistä, mielessä pitämistä, soveltamista ja motivaatiota. Glasser selittää, että ympäristön kannalta kestävä toiminta näyttäytyy vähemmän houkuttelevalta, eikä siis kiinnitä huomiota. Uudet käyttäytymistavat ovat myös tuntemattomia, joten ne jäävät epätodennäköisemmin mieleen. Nämä toiminnat ovat myös sen verran monimutkaisia, että niitä on hankalampi soveltaa. Ja koska ympäristöystävällinen toiminta nähdään helposti hankalana ja epämukavana, ei sille löydy yhtä lailla motivaatiota. Glasser lisää ympäristölle haitallisen toiminnan syyksi myös kestävämmillä elämäntavoilla ihmisiä pommittavan mainosteollisuuden sekä sen seikan, että kestävämmän toiminnan negatiiviset vaikutukset eivät ole näkyviä, vaan sijoittuvat ajallisesti ja paikallisesti kauemmaksi. (Glasser, 2007, 49–50.)

Rajecki (1982) selittää tätä kuilua sillä, että suorat kokemukset vaikuttavat käyttäytymiseen helpommin kuin epäsuorat. Kouluympäristössä ei hänen mukaansa voida tarjota välittömästi ympäristöongelmiin liittyviä kokemuksia. Toiseksi normatiiviset vaikutteet eli oppijan kotona, mediasta ja muusta ympäröivästä arkikulttuurista saamat viestit ovat vahvempia vaikuttajia kuin kouluopetus. Rajeckin pohjalta Kolmuss ja Agyeman esittävätkin kausaalisuhteen niin, että asenteiden rinnalla käyttäytymisen suunnitteluun vaikuttaa sosiaalinen ja normatiivinen paine, jotka muokkaavat toimintaa. Normatiivinen paine selittäisi toiminnan eroamisen asenteista ja tiedosta, jotka voivat olla hyvinkin ympäristölähtöisiä. (Kolmuss & Agyeman, 2002, 242.)

8. EKOLOGINEN MODERNISAATIO YMPÄRISTÖKASVATUKSESSA

8.1 Kestävän kehityksen kasvatuksen kansallinen strategia

Suomen kansallinen kestävän kehityksen koulutuksen strategia on osa YK:n julistamaa kestävää kehitystä edistävän koulutuksen vuosikymmentä 2005–2014. Se pohjautuu Baltic 21E-ohjelmaan, joka on Agenda 21:n pohjalta tehty Itämeren maita ja kestävän kehityksen koulutuksen kehittämistä koskeva asiakirja. Agenda 21 taas luotiin Rion ympäristö- ja kehityskonferenssissa vuonna 1992, ja siinä esitettiin ensimmäistä kertaa kansainvälisesti solmitut kestävää kehitystä koskevat tavoitteet. Yksi Agenda 21:n luku liittyi olennaisesti koulutuksen tärkeyteen. Baltic 21E on alueellinen laajennus tästä luvusta. (OM, 2006, 14–16.)

Tarkastelen tässä luvussa kestävän kehityksen kasvatusta kahden asiakirjan valossa: Opetusministeriön (OM) 2006 julkaisema *Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa: Baltic 21E -ohjelman toimeenpano sekä kansallinen strategia YK:n kestävää kehitystä edistävän koulutuksen vuosikymmentä (2005–2014) varten* sekä Kestävän kehityksen toimikunnan (KKT) koulutusjaoston 2006 julkaisema *Kestävää kehitystä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen strategia ja sen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2006–2014* ovat tärkeimpiä avaindokumentteja aiheesta. Tästä syystä tarkastelen lähemmin niiden sisältämää käsitystä kestävästä kehitystä ja vertaan sitä valtioneuvoston (VN) 2006 julkaisemaan kansalliseen kestävän kehityksen strategiaan *Kohti kestäviä valintoja – Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi*.

Kansallisessa kestävän kehityksen strategiassa termi määritellään mahdollisuuksien kautta: ”jätämme tuleville sukupolville yhtä paljon mahdollisuuksia kuin meillä on ollut, ellei jopa enemmän”. Mahdollisuudet nähdään varallisuutena, vaurautena ja pääomana jakaen ne neljään pääomaluokkaan: inhimilliseen, sosiaaliseen, fyysiseen ja luontopääomaan (VN, 31–32). Näkemys, jossa luonto nähdään pääomana ja ihmisen omistuksena, kuvaa ihmiskeskeistä ja omistukseen perustuvaa luontosuhdetta (Pietarinen, 1997, 9–10).

Kansallisessa strategiassa kestävä kehitys voidaan nähdä monin osin ristiriitaisena käsitteenä. Strategiasta heijastuu ylpeys siitä, kuinka ”Suomen malli” toteuttaa kestävän kehityksen politiikkaa on kansainvälisesti esimerkillinen, sillä Suomi on menestynyt niin hyvin esimerkiksi Maailman talousfoorumin tekemissä vertailuissa (VN, 2006, 9, 39). Suomen ympäristöpolitiikka nähdään siis toimivana ja onnistuneena, vaikka Suomen talouden ympäristökuormitus on edelleen maailman suurimpia (WWF, Living Planet report 2006). Strategiassa myönnetään, että Suomella on parannettavaa talouden ympäristökuormituksen vähentämisessä sekä globaalin ympäristövastuun kantamisessa (VN, 2006, 39).

Strategiassa on selvästi esillä oletus talouskasvun positiivisista vaikutuksista niin ympäristön hyvinvointiin kuin köyhyden poistamiseen. Suomen talouden ajatellaan kasvavan samalla, kun ympäristöhaitat vähenevät, ja taloudellisen kehityksen oletetaan antavan kehittyville maille uusia mahdollisuuksia vähentää ympäristöhaittoja (VN, 2006, 17 ja 35). Strategiassa todetaan myös, että ”talouskasvu on tärkeää hyvinvoinnin ja työpaikkojen lisäämiseksi sekä köyhyden vähentämiseksi kaikissa maissa” (VN, 2006, 25). Näin taloudellisen kasvun nähdään olevan edellytys muulle kehitykselle ja hyvinvoinnille. Kestävän kehityksen ulottuvuuksista taloudellinen kehitys näin asetetaan ensisijaiseen, muita kausaalisesti määrittävään asemaan. Strategian saatepuheessa pääministeri Vanhanen mainitsee, että kestävän kehityksen määritelmä on kehittynyt positiiviseen suuntaan, kun sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset näkökohdat ovat entistä vahvemmin ympäristönäkökohtien rinnalla, ja että kaikki nämä ulottuvuudet huomioidaan tasapuolisesti (VN, 2006, 9–10). Huoli taloudellisesta kehityksestä on kuitenkin selkeästi strategian pääosassa.

Strategiassa rinnastetaan tavoitteet kilpailukyvyn parantamisesta ja hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitämisestä globaalin oikeudenmukaisuuden ja köyhyden poistamisen kanssa. Samalla, kun Suomi edistää kansallisen ja EU:n kilpailukyvyn turvaamista ja parantamista, se ”pyrkii vaikuttamaan oikeudenmukaisemman globalisaatiokehityksen puolesta” (VN, 2006, 24). Voidaan kyseenalaistaa, ovatko nämä tavoitteet keskenään todella samansuuntaisia. Edistääkö kansallisesti korkean tulotason sekä kilpailukyvyn turvaaminen globaalia oikeudenmukaisuutta sekä köyhyden poistamista?

Edellä olen käynyt läpi keskeisiä piirteitä Kansallisesta kestävästä kehityksen strategiasta, jonka arvojen voidaan olettaa olevan myös kasvatukseen liittyvien strategioiden taustalla. Kestävästä kehityksen kasvatuksen strategiat kuitenkin eroavat tästä asiakirjasta selkeästi olemalla ottamatta kantaa talouskehityksen puolesta yhtä vahvasti. OM:n ja KKT:n kasvatusta koskevissa linjauksissa ei ole todella avattu kestävästä kehityksen konseptia yhtä selkeästi kuin kansallisessa strategiassa, mikä jättää siihen paljon tulkinnan varaa. Kasvatusta koskevat asiakirjat ohjaavat ottamaan kestävästä kehityksen kaikkea koulutusta läpäiseväksi periaatteeksi, mutta sen merkitys jää avaamatta.

Kasvatusta koskevat kestävästä kehityksen asiakirjat nimeävät ensimmäiseksi päämääräkseen ”lisätä ymmärrystä ihmisen hyvinvoinnin, talouden ekotehokkuuden ja ympäristönsuojelun välisestä yhteydestä” (KKT, 2006, 13). Siinä missä kansallisessa strategiassa näiden välinen yhteys ja oletettu kausaalisuhde on selvästi avattu, ja kausaalisuhteen oletetaan olevan lähinnä positiivinen, ei näissä asiakirjoissa tuoda ilmi samaa oletusta. Ne jättävät siis enemmän tilaa kestävästä kehityksen erilaisille määritelmille, vaikka tässäkin termiä lähestytään saman talous/ympäristö/inhimillinen hyvinvointi - jaottelun kautta. Toisaalta strategioissa mainitaan useammin kestävästä kehityksen kasvatuksen yhteys opetus- ja ympäristöministeriön linjaan ja valmistelemaan materiaaliin, jolloin voidaan ajatella sen olevan suoraan samanlainen valtionhallinnon kestävästä kehityksen määritelmiin.

Kestävästä kehityksen kasvatuksen strategiat eroavat olennaisimmin kansallisesta strategiasta siinä, että niissä on näkyvästi esillä yhteiskunnallisen osallistumisen ja vaikuttamisen näkökulma. KKT:n strategiassa painotetaan laajaa tietopohjaa, kriittistä arviointikykyä ja rohkeutta tarttua yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin kysymyksiin ja uudistaa nykykäytänteitä (KKT, 2006, 13–14). Näissä dokumenteissa kriittisyyden vaatimus sulautuu luontevasti yhteen valtion tuen ja eri hallintoelinten valmistaman opetusmateriaalin kanssa. Myös teknokraattinen käsitys kestävästä kehityksestä ajaa teknologisten muutosten tarvetta tuotantoon ja kulutukseen. Koska kestävä kehitys jää määrittelemättä, ja kansallinen kestävästä kehityksen taloudelliseen kasvuun perustuva strategia on näiden koulutusasiakirjojen takana, jää avoimeksi, millainen muutos ja kritiikki kuuluu kestävästä kehitystä edistävään kasvatukseen.

8.2 Ympäristökasvatus vai kestävään kehitykseen kasvattaminen

Käytän tässä työssä termiä ympäristökasvatus enkä ”kestävään kehitykseen kasvatus”. Molempien käsitteiden määrittely on täynnä ristiriitaisuuksia ja päällekkäisyyksiä. Käytän kuitenkin termiä ympäristökasvatus erottaakseni näkökulman valtionhallinnollisesta termistä "kestävä kehitys", joka yhdistää ympäristön edun talouskasvun ideologiaan. Ympäristökasvatus on mielestäni yksiselitteisempi ja välttää ne taloudelliset intressit, joista kestävä kehitys on suomittu. Kestävän kehityksen lähtökohtia ja poliittisia ristiriitaisuuksia olen käsitellyt tarkemmin luvuissa 2.2 ja 4.1.

Kestävän kehityksen kasvatuksen puolesta argumentoidaan monin tavoin ja se on Unesconkin suositteluksi (Earth Summit 1992). Ensinnäkin, sen ajatellaan olevan ympäristökasvatusta laajempi ja toimivampi, sillä sen määritelmä sisältää myös taloudellisen ja sosiaalisen ulottuvuuden. Tämä rinnalla ympäristökasvatus saatetaan nähdä liian suppeana ja luonnontieteellisenä. Kestävän kehityksen kolmen tukipilarin yhtä suuri ja rinnakkainen arvo voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, sillä ympäristön voidaan ajatella määrittävän kaikkea inhimillistä toimintaa, niin taloudellista kuin sosiaalistakin. Ympäristökasvatuksen ei nimestään huolimatta tarvitse käsitellä pelkästään luonnonympäristöä, vaan nimenomaan yhteiskunnan ja ympäristön välistä suhdetta, johon kuuluvat myös kysymykset taloudellisesta ja sosiaalisesta kehityksestä.

Toinen kestävä kehitystä puoltava perustelu on, että "kasvatus kestävään kehitykseen" olisi sisällöltään positiivisempi ja optimistisempi kuin "ympäristökasvatus". Tällöin ympäristökasvatuksen ajatellaan keskittyvän olemassa oleviin ympäristöongelmiin ja niiden korjaamiseen, kun taas kestävä kehitys keskittyisi tulevaisuuteen ja ongelmien välttämiseen. Kestävä kehitys liitetään siis toiveikkaaseen ekologisen modernisaation tulevaisuusskenaarioon ja ympäristökasvatus taas pelkoskenaarioon. On kuitenkin selvää, että ympäristöön liittyvä kasvatus, miksi sitä nimitämmekin, ei voi ohittaa niitä yhteiskunnallisia lähtökohtia ja menettelytapoja, jotka kestävästi kulutustottumuksiin ja elintapoihin ovat johtaneet (Stevenson, 2006, 284).

Kolmanneksi, "kasvatusta kestävään kehitykseen" puolletaan sillä, että se onnistuisi politisoimaan ympäristökysymyksen ympäristökasvatusta paremmin (Sterling, 2001, 29).

Tässä työssä olen kuitenkin argumentoinut, ettei kestävä kehitys ole poliittisesti neutraali termi, mistä syystä sen käyttäminen ympäristökysymyksen politisointiin on ongelmallista. Ympäristökasvatuksen päätavoitteiksi mielletään jo Tbilisin konferenssin ympäristökasvatussuunnitelmassa (1977) yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja toimiminen. Uudet näkemykset ympäristökasvatuksesta sisältävät vahvan kriittisen, poliittisen ja osallistavan ulottuvuuden (esim. Stevenson, 2007, 144). Sauve (2005, 29) näkee kestäväan kehityksen kasvattamisen yhtenä ympäristökasvatuksen suuntana tai trendinä, jonka keskiössä on talouden kehitys ja kestävyys.

"Kestäväan kehitykseen kasvatus" on terminä ongelmallinen, sillä se sisältää yhtä monta määritelmää kuin kestävä kehityskin, ja sitä käytetään hyvin erilaisissa tarkoituksissa. Koska kestävä kehitys on alkujaan juuri korvannut keskustelun luonnonvarojen ja talouskasvun yhteensovittamisen mahdottomuudesta ja tarjonnut tämän tilalle mallia, jossa ne luontevasti yhdistyvät, ei sen sisällön merkitystä voi muuttaa kuvaamaan vastakkaista ajatusmaailmaa. Nähdäkseni kestävä kehitys on hyväksytty ja tullut laajasti käyttöön politiikassa ja liikemaailmassa juuri siksi, että sen lähtökohta on yhdistää modernisaation kehitys ekologiaan. Kasvatuksen parissa "kestävä kehitys" -termiä on kuitenkin alettu käyttämään radikaalin kulttuurinmuutoksen kuvaamiseen, mikä aiheuttaa mielestäni epäselvyyksiä. Esimerkiksi Sterling (2001,29) on huolissaan siitä, että "ympäristökasvatus" ei sisällä poliittista ja kulttuurin muuttamisen aspektia toisin kuin "kestäväan kehitykseen kasvattaminen" sisältäisi.

Itse taas olen huolissani siitä, että "kestävän kehityksen" käyttäminen depolitisoi sen alkuperäisen merkityksen, jolloin kestävä kehitys esiintyy poliittisesti neutraalina ja kaikille hyväksyttävänä termiä. Näin talouskasvun kyseenalaistamattomuus istutettaisiin entistä syvemmälle ympäristöä koskevaan kasvatukseen. "Ympäristökasvatus" taas ei sisällä samalla tavoin poliittista kaikua vaan kumpuaa luonnontieteisiin pohjautuvasta kasvatuksesta. Mielestäni se on terminä neutraalimpi, ja tarjoaa siten paremmat välineet ympäristöajattelun moninaisiin mielipiteisiin tutustuttamiseen. Tästä syystä näen kestäväan kehityksen retoriikan kasvatusmaailmasta merkinä ekologisen modernisaation tulosta.

8.3 Ekologinen modernisaatio ja kestävä kehitys ympäristökasvatuksessa

Ekologisen modernisaation voidaan nähdä toteutuvan kasvatuksessa kestävä kehityksen muodossa. Ekologinen modernisaatio edustaa paradigman muutosta, joka nostaisi ympäristöajattelun kaikenlaisen päätöksenteon ja kehityksen keskipisteeseen. Kestävä kehitys on tulossa koulumaailmaan kaikkea kasvatusta ohjaavana arvona. Opetusministeriön raportin mukaan kestävä kehityksen integroiminen koulutusjärjestelmään on sujunut Baltic 21E -suunnitelman mukaan, joskin odotettua hitaammin. Hitautta on aiheuttanut se, etteivät koulutuspoliittiset päättäjät ole hahmottaneet riittävästi asian tärkeyttä, eikä siihen ole suunnattu tarpeeksi resursseja (OM, 2006, 17). Kasvatukseen yhteiskunnalliset arvot tulevat viiveellä, mikä on nähtävissä myös kestävä kehityksen kohdalta: ekologia ei arvona ole vielä noussut kasvatustieteiden pääasialliseen toimenkuvaan.

Voidaan myös ajatella, että sellaisessa kasvatustieteiden järjestelmässä, jossa ympäristökasvatusta jatkaa oloaan vain yhtenä, irrallisena ainekokonaisuutena, ei ympäristökysymys ole kasvatustieteiden toimintaa ohjaava arvo eikä se näin sovi ekologisen modernisaation edustamaan maailmankuvaan. Toisaalta, "kestävä kehitys" on Suomen perusopetuksen opetussuunnitelmassa yksi aihekokonaisuus eli ainerajat ylittävä teema, jonka tulisi olla kaikessa opetuksessa jollain tavoin läsnä. Aihekokonaisuuksien toteuttaminen jää kuitenkin tarkemman ohjeistuksen puutteessa yksittäisten opettajien vastuulle, eikä voida olettaa, että kouluissa kestävä kehityksen teema todella näkyisi muiden aihekokonaisuuksien yli kantavana teemana. Vaikka erilaisten ympäristö-ohjelmien toteuttaminen kouluilla kasvaakin esimerkiksi Vihreä lippu -hankkeen myötä, ei tästä voida vetää sitä johtopäätöstä, että suomalainen koulu tänään toteuttaisi ekologisen modernisaation edustamaa "ekologista maailmankuvaa".

Rydén (2006, 63) kuvailee, että koulutuksessa kuten yhteiskunnassa muutenkin, on ympäristöasioiden suhteen "toimeenpanokuilu": tiedosta, ymmärtämisestä ja taidoista huolimatta ei toiminnan käyttöönotto ole juuri onnistunut. Toimeenpanokuilun ongelma tuntuu olevan sama niin ympäristöpolitiikassa kuin ympäristökasvatuksessaakin. Blake nimittää tätä arvo-toiminta -kuiluksi (value-action gap). Blaken mukaan ihmisten arvot ole pysyviä, rationaalisia ja valmiita vaan alati neuvoteltavissa, tilapäisiä, ja toisinaan jopa

ristiriitaisia. Hänen mukaansa ihminen tulkitsee tilanteita joustavasti, eikä käyttäytymistä siksi voi ennakoida, elleivät asenteet tiettyä arvoa kohtaan ole poikkeuksellisen vahvat. (Blake, 1999, 264–265.)

Kansallisen kestävän kehityksen strategian määritelmä kestävästä kehityksestä on selkeästi teknokraattinen ja perustuu produktivistiseen eli taloudellista kasvua tavoittelevaan maailmankuvaan. Ekologisen modernisaation modernisaatio- ja teknologiausko ovat selvästi esillä tässä strategiassa. Kestävän kehityksen kasvatuksen strategiat ovat hankalampia hahmottaa tässä suhteessa, sillä niistä jää puuttumaan kestävän kehityksen määritelmä. Ne kuitenkin viittaavat muun valtionhallinnon tukeen ja valmistamaan materiaaliin, joten voitaisiin ajatella, että kestävä kehitys määritelmä on linjassa näiden kanssa. Ne kuitenkin jättävät kestävän kehityksen vähän avoimemmaksi ja ehdottavat varovasti kriittistä ja osallistuvaa kasvatusta. Kasvattajan vastuulle jää tulkinta siitä, mitä kestävä kehitystä edistävä kasvatustapa lopulta tarkoittaa.

8.4 Ekologinen modernisaatio opetus suunnitelmassa

Perusopetuksen opetus suunnitelman perusteissa (POPS, 2004) kestävä kehitys sisältyy aihekokonaisuuteen, jonka nimi on *Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta*. Ainekokonaisuudet ovat opetustyön läpäiseviä ja keskeisiä painoalueita, jotka eheyttävät opetusta ja vastaavat ajan koulutushaasteisiin (POPS, 2004, 36). Aihealueen tavoitteet liittyvät pitkälti yksilölliseen kehitykseen, jossa oppilas oppii ”ympäristönsuojelun välttämättömyyden”, edistämään hyvinvointia omassa yhteisössään ja arvioimaan omia kulutustottumuksiaan ja arkitoimintaansa. Tavoitteet ja sisällöt ovat ennen kaikkea tulevaisuusorientoituneita ja käsittelevät yksilön vastuuta, ympäristöarvoja, ekotehokkuutta ja oman elämän ja tulevaisuuden hallintaa. Niistä ei löydy ulottuvuutta, jossa ympäristökysymystä käsiteltäisiin yhteiskunnallisesti tuotettuna ongelmana ja jossa yhteiskunnan toimintarakenteita arvioitaisiin kriittisesti. Louhimaa (2002) on kritisoinut ympäristökasvatustalle ympäristöongelmien yksilöllistämistä ja vastuun siirtämistä, jolloin keskitytään vain ongelmien ratkaisemiseen yksilötasolla, ei niihin johtaneisiin syihin. Sama ilmiö on havaittavissa myös aihekokonaisuuden sisältöjen kohdalla.

Kestävä kehitys edistävän koulutuksen kansallisessa strategiassa (2006) esitetään läpäisevyyden, poikkitieteellisuuden ja integroituvan lähestymistavan olevan keskeisiä

toimintalinjauksia. On kuitenkin heikosti esimerkkejä siitä, että koulutus olisi todellisuudessa "ekologisoitunut". Esimerkiksi Niiniluoto Suomen yliopistojen rehtorien neuvostosta toteaa, että vaikka kokonaisvaltaisuus on olennainen lähtökohta kestäväälle kehitykselle, saattaa "läpäisyperiaate" olla epämääräisyydessään ongelmallinen (Niiniluoto, 2006, 18). Se saattaa johtaa siihen, ettei selkeitä ohjeita, toimintatapoja ja vastuuhenkilöitä ole, vaan asioiden oletetaan tapahtuvan itsestään.

Peruskoulun neljällä ensimmäisellä luokalla ympäristöasioita käsittelevän oppiaineen nimi on opetussuunnitelmassa ympäristö- ja luonnontieto, kun se viidennellä luokalla muuttuu biologiaksi ja maantiedoksi. Opetussuunnitelmassa ympäristö- ja luonnontieteisiin ilmoitetaan sisältyvän kestävä kehityksen näkökulma, mutta sisällöt nojaavat ennen kaikkea luonnontieteelliseen lähestymistapaan. Ympäristö- ja luonnontiedon sisällön muodostavat oma lähiympäristö, sen eliöt, ilmiöt, aineet sekä ihmisen terveys ja turvallisuus. Ympäristöongelmiin tai yhteiskunnan ja ympäristön suhteeseen ei opetussuunnitelman sisällöissä vielä puututa. Ylemmillä luokilla biologian ja maantiedon oppiainesisällöt pysyvät niin ikään luonnon havainnoimisessa ja tiedon kartuttamisesta. Näiden aineiden kuvaukset opetussuunnitelmassa eivät jätä paljoa sijaa yhteiskunnalliselle ympäristöongelmien tarkastelulle.

Suomalainen opetussuunnitelma on aihekokonaisuuksien, kuten kestävä kehityksen integroimisen kannalta ongelmallinen siksi, että se tarjoaa niin ainekohtaisesti niin selvät tavoitteet, sisällöt ja ohjeet arvioinnille, että aihekokonaisuuksia saattaa olla hankala mahduttaa opetukseen. Näin kestävästä kehityksestä tulee helposti yksi aihekokonaisuus muiden rinnalla, joka joutuu taistelemaan tilastaan opetuksessa.

9. TRANSFORMATIIVINEN YMPÄRISTÖKASVATUS

9.1 Transformatiivinen oppiminen

Transformatiivinen oppiminen, joka on suomennettu myös uudistavaksi oppimiseksi, on Mezirowin mukaan prosessi, jossa itsestäänselvinä pidetyt paradigmat ja ajattelutavat muuttuvat avoimemmiksi, vähemmän syrjiviksi ja reflektioivammiksi. Mezirow on soveltanut uudistavan oppimisen teoriaa eritoten aikuiskasvatukseen. Hänen mukaansa meidän on tunnettava, mistä tietomme koostuu ja johtuu ja mitkä arvot (sosio-lingvistiset, moraaliset, filosofiset, psykologiset, esteettiset) toimintaamme ohjaavat. Vasta tutustumalla omiin viitekehyksiin ja arvioimalla niitä voimme oppia uusia ajattelutapoja ja muuttaa eli transformoida niitä. (Mezirow, 2000, 7-8, 17, 19).

Transformatiivisen oppimisen ajatukset kumpuavat ennen kaikkea Freiren ajatuksista eli kasvatuksesta yhteiskunnallisena uudistajana. Keskeisintä on kriittisen reflektion opettelu, minkä nähdään olevan luontevinta keskustelun ja dialogin kautta. Freiren mukaan dialogi tarkoittaa rakkaudellista suhdetta ihmisiin ja maailmaan, jossa sitoudutaan vastuulliseen suhteeseen. Freiren tavoitteena oli ihmisten vapautuminen yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta sorrosta. (Suoranta, 2005, 40–48.) Mezirow kirjoittaa: "Irrottautuminen massakulttuurista on uudistavan muutoksen edistämässä erityisen toivottavaa. (...) Tällainen merkitsee usein stressaavaakin palaamista ulkoiseen maailmaan." (Mezirow, 1995, 389).

Transformatiivinen ympäristökasvatus ei ole terminä tunnettu tai vakinaistettu, mutta se on välähdellyt viime vuosina ympäristökasvatusta koskevissa puheenvuoroissa (esim. Rätzl & Uzzell 2009), ja sitä käytetään varsin johdonmukaisesti viittaamaan kriittiseen, yhteiskunnallisesti kantaaottavaan ja muutoshakuiseen kasvatukseen.

9.2 Kriittinen pedagogiikka ja ympäristö

Kriittisen pedagogiikan juuret ovat 1900-luvun taitteen työläisliikkeessä ja 20-luvulla heränneessä vasemmistosivistyksessä ja -kulttuurissa (Suoranta, 2007, 170). Kriittisen pedagogiikan uranuurtajat, yhdysvaltalaiset Giroux ja McLaren, huolestuivat yhteiskunnallisesta kasvatuksen keinoin tapahtuvasta aivopesusta. He kritisoivat sitä, ettei

kouluilla ole itsenäisyyttä päältä intellektuaalisesti omasta toiminnastaan, vaan ne joutuvat manipuloimaan jäseniään markkinavoimien tarpeiden mukaan ja ihmisiä homogenisoimalla. Heidän mukaansa eliitin määräämä kasvatuksellinen sisältö luo taloudellista epätasa-arvoa sekä vahvistaa ja uusintaa luokkayhteiskunnan rakenteita. Tältä välttyäkseen sekä opettajien että oppilaiden olisi opittava tunnistamaan ja kyseenalaistamaan vallitsevia käytäntöjä ja valtasuhteita. He puhuvatkin opettajasta ”vastarinnan intellektuellina” ja oppilaasta ”yhteiskunnallisen muutoksen agenttina”. (Giroux & McLaren, 2001, 19, 38–39 ja 42.)

Kriittinen pedagogiikka ei nimestään huolimatta pyri kritisoimaan vallitsevaa opetuskäsitystä, vaan muuttamaan pedagogiikkaa paremmaksi. Opettajan kannalta kriittinen pedagogiikka tähtää siihen, että tiedon siirtämisen sijaan oppilas voidaan valmentaa muutokseen. Tärkeämpää olisi kyetä perustelemaan opetettavan tiedon merkitys kuin osata asiasisältö. Kriittinen medialukutaito on keskeinen sisältö, tavoite on oppia katsomaan, miten meille annettu tieto on tuotettu, kuka sen on tuottanut ja millä ehdoin. (Giroux & McLaren, 2001, 22, 18, 49, 100.) Kriittisyyden opettamisessa piilee ilmeinen paradoksi: sitä ei voi opettaa, ja sen opettaminen on helposti näennäistä ja behavioristista (Rantala, 2007, 144–147).

Kriittinen pedagogiikka ei suoranaisesti käsittele ympäristökasvatusta, mutta huoli markkinatalouden laeista ja maanisesta kulutuksesta on perustunut myös ekologisen umpikujan uhkakuvalle. Ympäristön voidaan siis päätellä aina olleen yksi kriittisen pedagogiikan taustalla olevista tekijöistä, vaikka Giroux ja McLaren painottavatkin markkinajohtoisen yhteiskunnan tuottamia sosiaalisia ja taloudellisia epäkohtia: elintasokuilua, vähemmistöjen oikeuksia ja syrjäytymistä. Heidän mukaan eliitti muokkaa kasvatuksesta itselleen sopivan instituution, joten pedagogiikkaa tulisi aina lähestyä heikoimman ja huono-osaisimman näkökulmasta voidakseen tähdätä mahdollisimman suureen hyvään ja tasa-arvoon. Tämän yleisen hyvän periaate käsittää marginaalin ihmisryhmien huomioonottamisen lisäksi luonnon tuhoamisen estämisen. (Giroux & McLaren, 2001, 39, 110, 200.) Marxista lähtien kriittinen teoria on käsitellyt ajatusta siitä, että rahan muuttuessa itsetarkoitukseksi ihmissuhteet muuttuvat rahaksi, jolloin ”ihminen vieraantuu luonnosta, toisista ja itsestään” (Suoranta, 2005, 28–31). Ympäristö on aina jollain asteella ollut keskeinen osa kriittistä pedagogiikkaa, vaikka se ei ennen viime vuosikymmeniä olekaan saanut paljoa huomiota.

Freiren Sorrettujen pedagogiikassa, joka on Suorannan (2005, 37–39) mukaan kriittisen pedagogiikan teoreettinen ja käytännöllinen kulmakivi, voidaan löytää useita epäsuoria yhteyksiä ympäristökasvatukseen. Vaikka Freire ensisijaisesti käsittelee taistelua taloudellista epätasa-arvoa ja sen tuomia sosiaalisia ongelmia vastaan, voidaan ympäristökysymykset nähdä osana samaa ongelmavyöhyettä. Freiren lähtökohta yhteiskunnallisten ongelmien korjaamiseen on ennen kaikkea moraalinen: hän puhuu ihmisen inhimillistymisestä ja ihmisyyden palauttamisesta kasvatuksen päämääränä (Freire, 2005, 43–44).

Girouxin ja McLarenin kritiikki kohdistuu eritoten länsimaiseen tuotannollis-taloudelliseen maailmankuvaan, mikä käy yhteen (institutionaalista) ympäristökasvatusta kohtaan esitetyn kritiikin kanssa: yhteiskunnalliset ja ympäristölliset yksilölle esitetyt vaatimukset ovat keskenään ristiriitaisia ja jopa päinvastaisia (De Haan, 1985, s.19). Tälläkin tavoin kriittinen pedagogiikka on välittömästi kytkeytynyt uudenlaiseen kriittiseen ympäristökasvatukseen. Kriittisen pedagogiikan positiiviset ulottuvuudet, ”mahdollisimman suuren hyvän vaatimus” ja ”toivon kieli” nivoutuvat nekin luontevasti ympäristökasvatuksellisiin tavoitteisiin. Giroux ja McLaren painottavat, että yksilönvapauden korostamisen ohella kaiken inhimillisen toiminnan tulisi tähdätä mahdollisimman suureen hyvään ja tasa-arvoon. Kriittisessä pedagogiikassa käytetään usein termiä toivon pedagogiikka, mikä viittaa siihen, että kritiikin ohella on aina opittava myös mahdollisuuksista, muutoksista ja toivosta. (Giroux & McLaren, 2001, 200–201, 211). Vaikka toivon kieli on perinteisesti viitannut taloudellis-sosiaalisiin muutoksiin, on se myös välttämätön ympäristökasvatuksellinen väline maailmassa, joka on täyttymässä ympäristön kannalta negatiivisista uutisista.

Talouden pohtiminen on kriittisessä pedagogiikassa keskeisellä sijalla. Liikevoittojen maksimointiin pyrkivä talouspolitiikka pyritään kasvatuksellisen etiikan avulla muuttamaan yhteisen hyvän talouspolitiikaksi. Kapitalismin teennäisyyden osoittaminen ja globaalien kapitalismin kritiikki on olennainen osa kriittisen pedagogiikan kasvatuskäsityksenä. (Aittola & Suoranta, 2001, 12–13). Kriittiselle pedagogiikalle on ominaista marxilaisvasemmistolainen tausta, joka kritisoi talouden manipuloivaa vaikutusta yhteiskunnassa ja sen tunkeutumista yhteiskunnan kaikille osa-alueille.

9.3 Transformatiivinen ympäristökasvatus

Transformatiivisella ympäristökasvatuksella viitataan sellaisen ympäristökasvatukseen, joka tähtää syvään kulttuurinmuutokseen. Ekologiseen modernisaatioon perustuvasta institutionaalisesta ympäristökasvatuksesta se eroaa siten, että sen ajattelun mukaan ympäristöongelmia ei voida ratkaista sellaisen ajattelun myötä, joka ne on aiheuttanut. Ajattelua kuvaa jako heikkoon ja vahvaan kestävyuteen: heikolla kestävyydellä viitataan samanlaisten tuotanto- ja kulutustapojen säilyttämiseen ja niiden ekologiseen värittämiseen (ekologinen modernisaatio), kun taas vahva kestävyys viittaa perustavanlaatuisen tuotannon ja kulutuksen muutokseen, joka kyseenalaistaa taloudellisen kasvun (Räthzel & Uzzell, 2009, 264). Transformatiivinen ympäristökasvatus tarkoittaa siis kasvatusta, joka ei ole suorassa linjassa valtion ympäristö- ja talouspoliittisten ratkaisujen kanssa, vaan katsoo näitä ulkopuolelta käsin, arvioi niitä, ja pohtii niille vaihtoehtoja.

Transformatiivinen ympäristökasvatus olisi siis voimakkaammin poikkitieteellistä ympäristökasvatusta. Räthzel ja Uzzell ehdottavat, että transformatiivisen ympäristökasvatuksen perustana olisivat kulttuuriset ja psykologiset tieteet, poliittinen taloustiede ja politiikantutkimus. Tällainen lähestymistapa eroaa perinteisestä ympäristökasvatuksesta lähtökohdiltaan erittäin olennaisesti. Räthzel ja Uzzell ehdottavatkin, että transformatiivinen ympäristökasvatus keskittyisi tuotanto- kulutus- ja poliittisten suhteiden käsittelemiseen. Tuotantosuhteiden tarkastelu vaatisi irrottautumista ajatuksesta, että talous on universaali ja ihmistoiminnasta irrallinen kokonaisuus. Tämän sijaan täytyisi pohtia taloutta luovia sosiaalisia prosesseja ja sitä, kuka päättää, ketkä ovat osallisia ja millä tavoin. Kulutussuhteiden kohdalla voitaisiin tarkastella, kuinka kuluttaminen vaikuttaa tuotantoon, ja kulutuksen taloudellisia, kulttuurisia ja maantieteellisiä vaikutuksia. Poliittiset suhteet ja osallistaminen ovat Räthzelin & Uzzellin mukaan keskeisiä transformatiiviselle ympäristökasvatukselle. (Räthzel & Uzzell, 267–270)

Erityisen mielenkiintoista transformatiivisen ympäristökasvatuksen ajatuksessa on globaalin näkökulman ja oikeudenmukaisuuden huomiointi. Tämä on merkittävä dimensio, sillä ympäristökasvatus ei ole perinteisesti huomioinut juurikaan toiminnan, erityisesti tuotannon ja kulutuksen vaikutuksia globaalissa mittakaavassa. Hyvinvoinnin jakautuminen etelän ja pohjoisen välille tulisi olla kysymys myös ympäristökasvatuksessa

(Räthzel & Uzzel, 2009, 267). Walsin mukaan tämä muodostaakin erityisen haasteen ympäristökasvatukselle. Voi olla hankalaa yhdistää kauas ulottuvat kehitys- ja ympäristökysymykset oppijan omaan kokemusmaailmaan, jos ne eivät tunnu henkilökohtaisesti, sosiaalisesti tai psyykkisesti olennaisilta. Passiivinen irrallisuuden tunne olisi jotenkin muutettava aktiiviseksi osallistumiseksi. Walsin mukaan transformatiivisen oppimisen ytimessä on liikehdintä läheltä kauas niin kulttuurisesti, sukupolvisesti, maantieteellisesti kuin tieteenalojenkin välillä. (Wals, 2006, 53–54).

Paul Hartin mukaan ympäristökasvatuksella on jopa filosofinen asema, sillä sen tulee kyseenalaistaa itsestäänselvinä pidetyt oletukset ja kasvatuksessa vallitsevat diskurssit. Hart nojaa Unescon Tbilisin konferenssin raporttiin, jonka mukaan oppilaan olisi kyettävä kysymään: kuka teki tämän päätöksen, millä kriteereillä, minkä takia ja mitkä ovat sen kauaskantoiset seuraukset. Hänen mukaansa ympäristökasvatuksen olisi pureuduttava tiukemmin vastuuvollisuuteen. Tärkeä osa tätä prosessia on uuden ekologisen kielen luominen. Tämä ekologinen diskurssi olisi kriittinen ja tekisi talouspohjaiset diskurssit näkyviksi. (Hart, 2010, 156–161). Koska ympäristöä koskevat uudistukset ja parannukset ovat väistämättä poliittisia, pitäisi ympäristökasvatuksen Stevensonin mukaan kehittää tietoutta politiikasta, lainsäädännöstä ja poliittisten oikeusasioiden ajamisesta (Stevenson, 2007, 144). Suomessa

10. YMPÄRISTÖPOLITIIKASTA YMPÄRISTÖKASVATUKSEEN – SYNTEETTISTÄ TARKASTELUA

Aloitin tämän tutkimuksen käsittelemällä ekologista modernisaatiota vallitsevana ajattelutapana. Käsittelin valtionhallinnon ja eri ministeriöiden viime vuosien olennaisimpia selontekoja todeten, että ekologinen modernisaatio on niissä voimakkaana suuntaviivana esillä. Erityisesti se näkyy tieteellis-teknologisena ja taloudellisena muutoksena: ekoinnovaatiosta ennustetaan keskeistä talouskasvun lähdeä, ympäristöliiketoimintaa painotetaan ja Suomea pidetään edelläkävijänä kokonaisvaltaisen teknologisen muutoksen toteuttajana. Näin ympäristöpolitiikka on vahvasti kytketty taloudellisiin motiiveihin ja kansainvälisen kilpailukyvyyn vahvistamiseen.

Voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, kuinka pitkälle ekologinen modernisaatio on Suomessakaan ollut hallitseva suuntaus. Ekologiset kriteerit ovat kyllä nousseet taloudellisten kriteerien rinnalle, mutta eivät missään nimessä peitonneet näitä. Päinvastoin, kuten Joas (2001, 240) sanoo, ekologinen ajattelu on korostunut juuri sen merkittävän markkinapotentiaalin takia. Christoffin (2000, 222) mukaan on kyse ekologisen modernisaation heikosta muodosta, kun valtiot näkevät sen omana markkinahyödykkeenään ja kilpailuetuna. Voidaan perustellusti sanoa, että suomalaisessa ympäristöajattelussa ja -politiikassa on paljon piirteitä ekologisesta modernisaatiosta, vaikkakin uusliberalistinen talouspolitiikka on yhä voimakkain trendi. Ekologinen modernisaatio on onnistunut vaikuttamaan teknologian kehitykseen, käyttöönottoon ja ekotehokkuuden paranemiseen monin osin. Vihertyminen pinnallisella ja retorisisella tasolla näkyy vielä voimakkaammin kuin konkreettisina tuloksina. Ympäristökysymysten huomioonottaminen on tänä päivänä oleellinen osa poliittista keskusteluareenaa.

Tutkimukseni hahmotteli ekologista modernisaatiota suomalaista ympäristöpolitiikkaa ohjaavana suuntaviivana, jotta voisi keskustella tämän vaikutuksista ympäristökasvatukseen. Käsittelen ekologista modernisaatiota ja uusliberalistista maailmankuvaa sellaisina piiloisina arvoina, joihin institutionaalinen (ympäristö)kasvatus sosiaalistaa. On huolestuttavaa, että nämä nähdään automaattisina ja luonnollisina kehityskulkuina ja että poliittiset valinnat niiden takana on häivytetty näkymättömiin. Näiden arvojen suora välittyminen kasvatukseen näkyy esimerkiksi siinä, kuinka

”kestävään kehitykseen kasvattamisesta” on tullut synonyymi ympäristökasvatukselle, vaikka kestävä kehitys on terminä luotu yhdistämään talouskasvu ympäristönsuojeluun. Kestävän kehityksen kasvatuksen asiakirjoissa viitataan myös suoraan Suomen valtionhallinnon kestävä kehityksen määritelmiin, jotka taas painottavat taloudellista kestävyyttä selkeästi yli muiden. Kestävää kehitystä on kritisoitu siitä, ettei se ole onnistunut määrittelemään talouden ja ympäristön suhdetta selkeästi, ja että se yhä nojaa produktivistiseen maailmankuvaan (Koskinen, 1994, 280).

Olen tutkimuksessani keskustellut laajasti institutionaalisen kasvatuksen, erityisesti ympäristökasvatuksen ongelmista. Ympäristökasvatus asettuu hankalaan välikäteen pyrkiessään samanaikaisesti ylläpitämään ja uudistamaan yhteiskuntaa. Ympäristökasvatusta käsittelevissä kirjoituksissa ja artikkeleissa vallitsee yksimielisyys siitä, että ympäristökasvatuksen tulisi olla yhteiskuntaa uudistavaa ja kulttuuria muuttavaa. Stevenson (2007, 145) kutsuu sen roolia jopa vallankumoukselliseksi. Juuri tässä tullaan suureen ristiriitaan: yhteiskunta ja kasvatus vaativat yksilöltä päinvastaista toimintaa. Tämä johtaa myös siihen, että ympäristökasvatus on Peltosen sanoin (1995, 90) ”sisäisesti reflektioimattomassa tilassa”, jossa sen opetussisällöt antavat päinvastaisia viestejä kuin koulun piilo-opetussuunnitelma ja arvomaailma. Näin ympäristökasvatukseen muodostuu kuilu retoriikan ja todellisuuden välille, mikä vaikuttaa opetuksen uskottavuuteen ratkaisevasti.

Vaikka suurin ympäristökasvatuksen ongelma liittyy edellä esitettyyn lähtökohtaiseen kasvatustehtävän ristiriitaisuuteen, on itse ympäristökasvatuksen käytännössä ja pedagogisissa malleissa merkittäviä ongelmia. Suuri osa ympäristökasvatuksen pedagogisista malleista perustuu ajatteluun, jossa ensin luodaan tunneside ympäristöön, jonka ajatellaan johtavan tiedonjanoon, ja jota taas ajatellaan seuraavan muutos toiminnassa. Louhimaa (2002, 218–219) on kritisoinut tätä mallia ensinnäkin siitä, että se yksilöllistää ja emotionaalistaa ympäristöongelmat, ja toiseksi siitä, että se (luonnon)tieteellistää sellaiset ongelmat, jotka ovat alkujaan yhteiskunnallisia. Näin ympäristökasvatus poissulkee yhteiskunnallisen ulottuvuuden ja yhteisöllisen vastuun, kun opetuksessa jätetään pohtimatta yhteiskunnan eettiset sitoumukset ympäristöön (Peltonen, 1995, 88–90).

Tämän opinnäytetyön tärkeä päämäärä oli selvittää poliittisia linjoja ja maailmankuvaa ympäristökasvatuksen takana. Olen pyrkinyt avaamaan arvoja ekologisen modernisaation ja kestävän kehityksen takana ja osoittamaan niiden hallitsevuus tämän päivän ympäristöpuheessa. Suurin osoittamani ongelma on, että kestävä kehitys ja ekologinen modernisaatiota pidetään kyseenalaistamattomana ja luonnollisena kehityskulkuna. Talouskasvun imperatiivi on näiden taustalla voimakkaasti määrittävä tekijä, jota ei ympäristöpolitiikan tai -kasvatuksen piirissä aseteta kiistanalaiseksi lainkaan. Tarkoitukseni on uudelleen politisoida kysymys rajattomasta kasvusta ja sen ympäristövaikutuksista. Valtiollinen ympäristöpolitiikka on tutkimukseni mukaan erittäin talouskasvuvetoinen, mutta ympäristökasvatuksen suhteet talouskasvuun on jätetty avoimiksi. Ympäristökasvatusta linjaavat dokumentit toisaalta painottavat kriittistä lähestymistapaa ja muutoksen mahdollisuutta, ja toisaalta viittaavat valtion ympäristöpoliittisiin linjauksiin ohjenuorana. Tämä luo ideologisen kriisin ympäristökasvatukselle, sillä se ei pysty muotoilemaan tavoitteitaan tai suhtautumistaan talouteen ja täten unohtaa yhteiskunnan taloudellisen ulottuvuuden käsittelyn ympäristökysymyksen kohdalla kokonaan.

Olen tässä työssä myös esittänyt perusteita sille, miksi talouskasvun merkitys tulisi pohtia uudestaan. Yleinen talouskritiikki esittää, että koska alati kasvavaan tuotantoon tähtäävä talous on aiheuttanut suuria globaaleja ympäristöongelmia, ei samanlainen talousjärjestelmä voi niitä korjata. Ekologinen modernisaatio vastaa tähän, että talouskasvun rakennetta voidaan muuttaa niin, että se on ympäristön kannalta kestävä. Tämä väite asetetaan kyseenalaiseksi perustelemalla, ettei talouskasvua voida luoda ilman luonnonvarojen jatkuvaa käyttöä. Useimmat länsimaat käyttävät luonnonvaroja jo nyt monen planeetan kantokyvyn edestä ja on vaikea kuvitella, kuinka laajeneva kasvu voisi vähentää tätä ongelmaa. Viime aikoina mediassakin on keskusteltu paljon hyvinvoinnin ehdoista. Esimerkiksi Jackson(2009) esittää konsumerismin kulttuurin luovan illuusion siitä, että hyvinvointi liittyisi varallisuuteen. Hänen mukaan talouskasvu jo ennalta rikkaissa länsimaissa ei tuo mitään uutta, vaan päinvastoin, aiheuttaa enemmän ympäristöllisiä ongelmia sekä sosiaalista epätasa-arvoa. Myös degrowth-ajattelu, jota tässä tutkielmassa olen esittänyt vaihtoehtoisena teoriana, pohtii talouksien "oikeankokoistamista" niin, että luonnonvarojen käyttö olisi globaalisti oikeudenmukaista ja kestävällä tasolla tinkimättä sosiaalisesta hyvinvoinnista.

Tämä työ päättyy pohtimaan ympäristökasvatuksen mahdollisuuksia ja tulevaisuuskuvia niin, että ympäristökasvatus voisi puuttua tehokkaammin ympäristöasioiden yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen ja tunnistaa yhteiskunnan taloudelliset intressit suhteessa ympäristöönsä. Ympäristökasvatuksen ei tule sokeasti siirtää tieteellis-teknologista, produktiiviseen perustuvaa maailmankuvaa (Louhimaa, 2002, 21) nostamatta sen poliittista määrittämyksiä ensin esiin. Suuri ongelma ympäristökasvatuksen toteutumiselle suomalaisen opetussuunnitelman puitteissa on ensinnäkin sen linkittyminen luonnontieteellisiin ainerajauksiin ja -sisältöihin ja toiseksi aihekokonaisuuksien ongelma. Kestävä kehityksen aihekokonaisuuden toteutus monien muiden aihekokonaisuuksien rinnalla jää helposti epämääräiseksi. Toisaalta se on myös sisällöltään ennen kaikkea yksilön toimintaan ja luonnontieteellisiin ympäristöongelmiin puuttuva. Suomalaisessa opetussuunnitelmassa ei siis ainerajausten puitteissa ole varsinaisesti tilaa yhteiskunnallisesti suuntautuneelle ympäristökasvatukselle.

Mitä yhteiskunnallis-kriittinen ympäristökasvatus sitten tarkoittaisi? Kasvatuksen tavoitteena ei pitäisi olla ”oikean” maailmankuvan tarjoaminen missään muodossa. Yksipuolinen kritiikki on uhkakuva siinä missä mikä tahansa muukin yksipuolinen ja neutraalina esitetty opetussisältö. Kuten Stevenson (2007, 143) toteaa, ympäristökasvatuksen tulisi noudattaa demokraattista periaatetta ja tarjota oppilaalle koko ympäristöajattelun kenttä vaihtoehtoiseen. Tätä voitaisiin Hartin (2010, 156–161) mukaan toteuttaa niin, että oppilas osaisi kysyä kaiken tiedon kohdalla, kuka näin sanoo, miksi, ketä varten ja mihin tämä pitkällä aikavälillä johtaa. Näin poliittisia ja taloudellisia motiiveja ympäristökeskustelun pohjalla voitaisiin selkeyttää antamalla ”oikeaa” toimintamallia.

Teoreettisina apuvälineinä kriittisen ja yhteiskunnallisen ympäristökasvatuksen pohdintaan käytin transformatiivisen oppimisen ja kriittisen pedagogiikan teorioita. Molempien kytkeminen ympäristökasvatukseen on verrattain uusi ajatus, mutta ne tuntuvat tutkimukseni valossa erittäin oleellisilta. Molemmissa ajatuksena on itsestään selvien ajattelutapojen ja paradigmojen muuttaminen avoimiksi ja reflektioivimmiksi. Tavoite on ensin tunnistaa vallitsevia käytäntöjä, sitten kyseenalaistaa ne ja muuttaa niitä. Tutkimukseni mukaan ympäristökasvatukselle ongelmallista on juuri markkinatalouden varjo, jonka rakenteisiin ja manipulaatioon kriittinen pedagogiikka keskittyy. Tästä syystä näitä ajatuksia voitaisiin myös ympäristökasvatuksessa hyödyntää paljon vahvemmin.

11. POHDINTA

Viime aikoina hyvinvoinnin ja talouden suhdetta on käsitelty näkyvästi myös valtamediassa. Helsingin Sanomien pääkirjoitussivulla julkaistiin kesä-heinäkuussa kuusiosainen kolumnisarja ”Hyvän elämän ehdot” (HS, 2012, 1-6), jossa kirjoittajat pohtivat hyvinvointia. Näissä puheenvuoroissa puututaan bruttokansantuotteen riittämättömyyteen hyvinvoinnin mittarina, ehdotetaan aineellisen elintason vaihtoehtoista laskemista (ns. leppoistamista) hyvinvoinnin lisäämiseksi, perätään yritysten yhteiskuntavastuuta, edistetään kokonaisvaltaista käsitystä inhimillisestä hyvinvoinnista ja ehdotetaan verotuksen kytkemistä luonnonvarojen käyttöön. Kaikki puheenvuorot kyseenalaistavat talouskasvun imperatiivin ensisijaisena päämääränä ja hyvinvoinnin ehtona. Tämän työn kannalta tämä keskustelu on ollut erittäin mielenkiintoinen monestakin syystä. Tämä kolumnisarja poikkeaa näkökulmaltaan selkeästi valtamedian yleisestä linjasta ja pidän jopa eräänlaisena virstanpylväänä ja uuden ajattelukauden alkuna, että maan tärkeimmän sanomalehden etusivulla julkaistaan kirjoitussarja, jonka ajatukset käyvät yhteen degrowth -liikkeen ehdotusten kanssa, vaikka tätä ei mainitakaan. Vaikka nämä ajatukset edelleen jäisivätkin marginaaliin, voidaan niitä jo uskottavasti esittää julkisessa keskustelussa. Tämä on ollut minulle henkilökohtaisesti merkki siitä, että tämä aihe on erittäin ajankohtainen ja tärkeä.

Viime aikoina mediassa on muutenkin ollut paljon esillä vapaaehtoinen luopuminen vaurauden tavoittelusta: puhutaankin hidastamisesta, down-shiftaamisesta ja leppoistamisesta. On siis selkeästi merkkejä siitä, että käsitystä ”hyvästä elämästä” määritellään uudestaan. Kuluttaminen ja materiaallinen hyvinvointi ovat silti yhä suuressa roolissa nyky-yhteiskunnassa. Tällainen arvojen ristiriita luo tilaa niille pohdinnoille, joita olen tässä työssä esittänyt.

Pyrkimykseni ei ole ollut osoittaa, että talouskasvuun perustuva politiikka olisi väärenlainen toimintamalli ja että talouskasvun rakenteet tulisi purkaa degrowth-ajattelun mukaan. Väitän vain, että talouskasvuun perustuva ajattelumalli ei voi olla ainoa itsestäänselvä lähtökohta ympäristökasvatuksen takana. Juuri ympäristökasvatuksen tulisi problematisoida kysymys talouden ja ympäristön välisestä suhteesta. Ympäristökasvatus olisi siis ennenkaikkea yhteiskuntakasvatusta, joka esittää kokonaisen kirjon erilaisia ympäristöön liittyviä ajattelutapoja, radikaalit ja vaihtoehtoiset katsantokannat

mukaanlukien. Kriittisen pedagogiikan näkemys oppilaasta ja opettajasta "vastarinnan intellektueina" ja "muutoksen agentteina" (Giroux & McLaren, 2001, 13) sopii ennenkaikkea muodostamaani kuvaan ympäristökasvatuksesta. Henkilökohtaisella tasolla tämän opinnäytetyön tavoite on ollut selvittää itselleni koko problematiikkaa talouden, ympäristön kestävyuden ja hyvinvoinnin välillä. Kysymys on suuri, oikeita vastauksia ei ole löytynyt ja soppa on vain hämmentynyt entisestään. Kuitenkin täysin erilaisten näkemysten esilletuonti on tuonut minulle paljon uutta perspektiiviä koko asiaan, mikä lieneekin suurin saamani anti ja oppi.

Tutkimustehtävääni sisältyi monien eri osa-alueiden ja ajatusten liittäminen toisiinsa ja pohja-aineisto tälle tutkielmalle on laaja. Tämä on mielestäni ollut sekä työni vahvuus että heikkous. Heikkoutena se on näkynyt niin, että minun on ollut tutkimukseni puitteissa mahdotonta syventyä jokaiseen käsittelemääni seikkaan kaikilta kanteilta ja olen valinnut selkeän näkökulman aiheeni käsittelyyn. Monen asian osalta kirjallisuutta on ollut yksinkertaisesti tarjolla liikaa. Toisaalta valitsemalla aiheeni näin olen myös pystynyt liittämään tietoa eri tieteenaloilta toisiinsa ja luonut näistä loogisen kokonaisuuden. Työni on luonteeltaan teoreettinen eikä johda valmiin vastauksen äärelle. Se ennemminkin selvittää ja selittää yhteyksiä eri teemojen välillä ja kartoittaa ratkaisujen kenttää. Tutkimuskysymyksieni laajuus johti siihen, että en tämän työn puitteissa voinut syvällisesti tarkastella jokaista teemaa. Etenkin ympäristökasvatuksen osalta olisi ollut aiheellista vielä ottaa lisää aineistoa analysoitavaksi ja osoitettava, kuinka ekologisen modernisaation arvomaailma konkreettisesti näkyy. Teoreettinen tutkimus kasvatuksen kontekstissa ei yllä tarjoamaan konkreettisia neuvoja itse toiminnalle, mutta sen tehtävä lienee alun perinkin toinen: pohtia ja keskustella asioista, jotka vaikuttavat kasvatustoiminnan taustalla.

Tutkimusaiheen jatkaminen olisi motivoivaa, sillä kriittinen ja yhteiskunnallinen ympäristökasvatus on teema, josta ei ole tehty paljoakaan tutkimusta. Mielekkäitä ideoita jatkotutkimukseen voisi olla kriittisen pedagogiikan ja ympäristön suhteen perinpohjainen kartoitus, ympäristökasvatuksen oppikirjojen analyysi tästä näkökulmasta taikka uuden pedagogisen mallin hahmottelu, sillä valmista reseptiä uudistavalle ja kriittiselle kasvatukselle ei ole olemassa. Olen pyrkinyt osoittamaan kriittisen pedagogiikan ja transformatiivisen oppimisen käsitteiden käytettävyyden ympäristökasvatuksen kontekstissa, sillä niiden teoreettinen työstäminen tässä yhteydessä on vasta aluillaan.

Talousteorioiden ja ympäristöpolitiikan kytkeytyminen kasvatustieteisiin on mielestäni selkeää, vaikka se ensiajatukselta vaikuttaisikin kaukaa haetulta. Kasvatus on ensisijaisesti yhteiskunnallista toimintaa yhteiskunnallisilla tavoitteilla, ja tällaista toimintaa määrittävät hyvin pitkälti suhtautuminen talouteen ja ympäristöön. Mielestäni ympäristöongelmat ovat tämän päivän suurin globaali kriisi ja siksi tämän aiheen käsittely on pian todella edessämme. Suurin ongelma näyttää olevan koko ongelmakimpun laajuus ja alati kasvava vauhti yhdistettynä poliittisen päätöksenteon ja prosessin hitauteen ja monimutkaisuuteen. Koska näitä asioita ei ratkaista päivässä, ovat ekologisen modernisaation ehdottaman vähittäiset parannukset välttämättömiä helpottamaan tilannetta. Kysymykset ylipäättään talousjärjestelmän mielekkyydestä, oikeudenmukaisuudesta ja kestävydestä kulkevat jatkuvasti mukana. Tämän keskustelun käänköpuolella on määritelmä hyvinvoinnin ehdoista. Edellyttääkö hyvinvoinnin lisääminen todella taloudellisia panoksia vai voidaanko koko kysymystä lähestyä enemmän sosiaalisista ja ympäristöllisistä kysymyksistä käsin? Tällaisten suurten yhteiskunnallisten kysymysten tulisi olla kasvatuksen keskiössä.

LÄHTEET

Alasuutari, P. 2007. Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus. Alkuteos: Social theory and human reality. 2004. Suom. Tampereen yliopiston kääntäjäryhmä K. Koskisen johdolla. Helsinki: Gaudeamus.

Alier, J.M. 2003: Problems of Ecological Degradation: Environmental Justice or Ecological Modernization? *Capitalism, Nature, Socialism*, 14:1, 133–138

Baker, S. 2007. Sustainable development as a symbolic commitment. Declaratory politics and the seductive appeal of ecological modernization in the European Union. *Environmental Politics* 16:2, p.297–317

Barry, J. 2002. The Ethical foundations of a sustainable society. Teoksessa Fitzpatrick, T., Cahill, M. (toim.), *Environment and welfare*. New York: Palgrave Macmillan Publishers, 21–42.

Berg, A. 2012. The multiple faces of a sustainability strategy. Analysing Finland's programme to promote sustainable consumption and production. Academic Dissertation. National Consumer Research Centre, Helsinki. Tampere: Yliopistopaino. 17.4.2012: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-698-247-5>

Blake, J. 1999. Overcoming the 'value-action gap' in environmental policy: Tensions between national policy and local experience. *Local Environment* 4:3, s. 257–278.

Brand, U. 2010. Sustainable development and ecological modernization - The Limits to a hegemonic policy knowledge. *Innovation - The European Journal of Social Science Research*, 23:2, p. 135–152

Buttel, F.H. 2000. Ecological modernisation as social theory. *Geoforum* 31, s. 57–65

Cantell, H. 2004. Ympäristökasvatuksen tavoitteita ja sisältöjä. Teoksessa: Cantell, H. (toim.) *Ympäristökasvatuksen käsikirja*, s.12–18. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Catton, W.J. Jr & Dunlap, R.E. 2005. Struggling with human exemptionalism. The Rise, decline and revitalization of environmental sociology. Teoksessa: Inglis, D., Bone, J. & Wilkie, R. (toim.) *Nature. Critical concepts in the social sciences. Volume III From 'Nature' to 'natures': Contestation and Reconstruction*. s. 176–207. London: Routledge.

- Christoff, P. 2000. Ecological modernisation, ecological modernities. Teoksessa: Young, S.C. The Emergence of ecological modernisation. Integrating the environment and the economy. s. 209–232-London:Routledge.
- Degrowth Declaration of the Paris Conference 2008. Julkaistu: Journal of Cleaner Production, 2010:18, s.523–524.
- Fournier, V. 2008. Escaping from economy: The Politics of degrowth. International Journal of Sociology and Social Policy. Vol. 28 Iss. 11/12, p.528–548
- Freire, P. 2005. Sorrettujen pedagogiikka. (Toim.) Tomperi, T. (suom.) Kurtti, J., Johdanto & jälkisanat Tomperi, T., Suoranta, J. s. 9–204. Tampere: Vastapaino.
- Gibbs, D. 2000. Ecological modernization, regional economic development and regional development agencies. Geoforum 31. s.9–19
- Giroux, H. McLaren, P. 2001. Kriittinen pedagogiikka / Henry Giroux & Peter McLaren. Suom. Vainonen, J. Toim. Aittola, T. & Suoranta, J. Tampere: Vastapaino.
- Glasser, H. 2007. Minding the gap: The Role of social learning in linking our stated desire for a more sustainable world to our everyday actions and policies. Teoksessa: Wals, A.E. (Toim.) Social learning towards a sustainable world. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- Gough, S. 2008. Co-evolution, knowledge and education. Adding value to learners' options. Studies in philosophy and education 28:1. s. 27-38
- Gough, S. 2006. Locating the environmental in environmental education research: What research - and why? Environmental Education Research, 12:3–4, s. 335–343.
- Gough, S. & Scott, W. 2006. Education and sustainable development: A Political analysis. Educational Review 58:3, s. 273-290.
- Edwards, A.R. 2005. Sustainability revolution. Portrait of a paradigm shift. Gabriola, BC: New Society Publishers.
- Ekins, P. 2000. Growth and environmental sustainability: The Prospects for green growth. London: Routledge
- de Haan, G., 1985. Natur und Bildung. Perspektiven einer Pädagogik der Zukunft. Weinheim un Basel: Belz Verlag.

Hajer, M.A. 1995. *The Politics of environmental discourse: Ecological modernisation and the policy process*. Oxford: Oxford University Press.

Hart, P. 2010. No longer a "Little added frill": The Transformative potential of environment education for educational change. *Teacher Education Quarterly*, Fall 2010. s.155–177.

Harvey, D. 2008. *Uusliberalismin lyhyt historia*. Alkuteos: A Brief history of neoliberalism. Suom. Koskinen, K. Tampere: Vastapaino.

Heiskala, R. 2009. Karl Polanyi, Suuri murros ja substantivistinen talousatropologia. Esipuhe teoksessa Polanyi, K. *Suuri murros*. Aikakautemme poliittiset ja taloudelliset juuret. Suom. Vilokkinen, N. Alkuteos: *The Great transformation. The Political and economic origins of our time*. 1944. Tampere: Vastapaino.

Huber, J. 2000. Towards industrial ecology: Sustainable development as a concept of ecological modernization. *Journal of Environmental Policy and Planning* 2, s. 269–285.

Hursh, D.W. & Henderson, J.A. 2011. Contesting global neoliberalism and creating alternative futures. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 32:2, s. 171–185.

Honkasalo, A. 2010. Perspectives on Finland's sustainable consumption and production policy. *Journal of Cleaner Production* 2011:19, s.1901–1905.

Huckle, J., Sterling, S. 1999. Education for sustainability: An Invitation to join a debate. http://john.huckle.org.uk/publications_downloads.jsp.

Hukkinen, J. 1995. Long-term environmental policy under corporatist institutions. *European Environment* 5. 98–105.

Jackson, T. 2009. *Prosperity without growth. Economics for a finite planet*. London: Earthscan.

Jahn, D. 2000. Patterns and correlates of environmental politics in the western democracies. Teoksessa: Young, S. (Toim.): *The Emerge of ecological modernization. Integrating the environment and the economy?* s.153-170. Lontoo: Routledge.

Jeronen, E., Kaikkonen, M. 2001. Ympäristökasvatuksen kokonaismallin tavoitteet ja sisällöt arvioinnin kehittämisen tukena. Teoksessa Jeronen, E., Kaikkonen, M. (Toim.) *Ympäristötietoisuus – näkökulmia eri tieteenaloilta* (s.22–41). Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita ja katsauksia 3.

- Joas, M. 2001. Reflexive modernisation of the environmental administration in Finland. Essays of institutional and policy change within the Finnish national and local environmental administration. Väitöskirja. Turku: Åbo Akademi University Press.
- Jokinen, P., Järvikoski, T. 1994. Ympäristökysymys sosiologisena kysymyksenä. Teoksessa: Jokinen, P., Järvikoski, T., Pietarinen, J., Saarto, P. Ympäristönsuojelu ja yhteiskunta. s. 42–87. Turku: Painosalama Oy.
- Jokinen, P. 1995. Moderniuden ympäristösosiologia. Teoksessa: Näkökulmia ympäristösosiologiaan. Toim. Jokinen, P., Järvikoski, T., Rannikko, P. s. 39–64. Painosalama Oy. Turku.
- Jokinen, P. 2000. Europeanisation and ecological modernisation: Agri-environmental policy and practices in Finland. *Environmental Politics* 9:1, 138–167.
- Jänicke, M. 2000. Ecological Modernization. Innovation and diffusion of policy and technology. FFU Report 8. Forschungsstelle für Umweltpolitik, FU Berlin.
- Jänicke, M., Mönch, H., Binder, M. 2000. Structural change and environmental policy. Teoksessa: Young, S. (Toim.): The Emergence of ecological modernization. Integrating the environment and the economy? s.133–152. Lontoo: Routledge.
- Jänicke, M. 2008. Ecological modernisation: New Perspectives. *Journal of Cleaner Production* 16, s. 557–565.
- Kallis, G. 2011. In Defence of degrowth, *Ecological Economics* 70, p. 873–880
- Kolmuss, A., Agyeman, J. 2002. Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behaviour? *Environmental Education Research* 8:3, s. 239–255.
- Konttinen, E., Peltokoski, J. 2004. Ympäristöprotestin neljäs aalto. Eläinoikeusliike ja uuden polven ympäristöradikalismi 1990-luvulla. Jyväskylä: Minerva.
- Koskinen, S. 1999. Osallistuvan ympäristökasvatuksen malli – esimerkkinä lasten osallistuminen luonnonhoidon suunnitteluun Helsingissä. Pro Gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: Limnologian ja ympäristönsuojelun laitos.
- Käpylä, M., Wahlström, R. (Toim.) 1994. Ympäristökasvatuksen menetelmäopas. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Latouche, S. 2010. Jäähvyäiset kasvulle. Suom. Ollila, M. Alkuperäisteoksesta: *Petit traité de la décroissance sereine*. Helsinki:Like.

Louhimaa, E. 1995. Suomen kansa- ja peruskoulun ympäristöön orientoivan kasvatuksen ja opetuksen muutoksista 1900 -luvulla. Teoksessa Jokisalo, J., Järvikoski, T., & Väyrynen, K. (toim.) Luonnonsuojeluaajattelusta ympäristökasvatukseen (s.61-84). Oulu: Oulun yliopisto.

Louhimaa, E. 2002. Luonnon sosiaalinen konstruointi, ympäristödiskurssit ja ympäristöön orientoiva kasvatusta. Tutkimus institutionaalisen ympäristökasvatuksen yhteiskunnallisista rakenne-ehdoista ja kulttuuristen mahdollisuuksien kentistä. Väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto.

Louhimaa, E. 2005. Kestävä kehitys ja ympäristökasvatuksen todellisuus. Teoksessa Kiilakoski, T., Tomperi, T. & Vuorikoski, M. (Toim.) Kenen kasvatusta? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatusta mahdollisuus (s. 217–244). Tampere: Vastapaino.

Lousley, C. 1999. (De)politicizing the environment club: Environmental discourses and the culture of schooling. *Environmental Education Research* 5:3, s. 293–304.

Lundqvist, L. 1996. Environmental politics in the Nordic countries. Policy, organization and capacity. Teoksessa: Christiansen, P.M. (Toim.) *Governing the environment. Politics, policy and organization in the Nordic countries.* s. 13.27. Kööpenhamina: Nordic Council of Ministers.

Massa, I. 1995. Epävarman yhteiskunnan ympäristöpolitiikka. Teoksessa: Massa, I. & Rahkonen, O. (toim.): *Riski-yhteiskunnan talous.* s. 7–40. Helsinki: Gaudeamus.

Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J. & Behrens, W.W. 1972/1974. *Limits to growth: A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind.* Universe Books.

Meadows, D.H., Randers, J. & Meadows, D.L. 2004. Limits to growth: The 30-year update. Chelsea Green Pub.

Mezirow, J. 1995. Johtopäätös: Kohti uudistavaa oppimista ja emansipatorista koulutusta. Teoksessa: Mezirow, J. et al. (toim.): *Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa.* suom. Lehto, L. s. 374–397. Lahti: Helsingin yliopisto Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Mezirow, J. 2000. Learning to think like an adult. Core concepts of transformation theory. Teoksessa: Mezirow, J. & Associates: *Learning as transformation. Critical perspectives on a theory in progress.* s. 3–33. San Fransisco: Jossey-Bass.

McKibben, B. 2007. *Deep economy. The Wealth of communities and the durable future.* New York: Times Books.

- Mickwitz, P. 2006. *Environmental Policy evaluation: Concepts and practice*. Helsinki: Finnish Society of Science and Letters.
- Milanez, B. & Bührs, T. 2007. Marrying strands of ecological modernisation: A Proposed framework. *Environmental Politics*, 16:4, s. 565–583.
- Mol, A.P.J., Sonnenfeld, D.A. 2000. Ecological modernization around the world: An Introduction. *Environmental Politics* 9:1, s. 1-14.
- Mol, A.P.J. 2000a. Ecological modernization theory in debate: A Review. *Environmental Politics* 9:1, 17–49
- Mol, A.P.J. 2000b. The environmental movement in an era of ecological modernisation. *Geoforum* 31, 45–56.
- Mol, A.P.J. 2002. Ecological modernization and the global economy. *Global Environmental Politics* 2:2, 92–115
- Niiniluoto, I. Suomen yliopistojen rehtorien neuvoston puheenvuoro. Teoksessa: Cantell, M. (toim.): *Kestävää kehitystä edistävä koulutus -seminaari 15.2.2006.*, s. 17–19. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisusarja 82, Helsinki.
- OM. Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa. Baltic 21E -ohjelman toimeenpano sekä kansallinen strategia YK:n kestävää kehitystä edustävän koulutuksen vuosikymmentä (2005–2014) varten. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:6.
- Orsato, R.J. & Clegg, S.R. 2005. Radical reformism: Towards critical ecological modernization. *Sustainable Development*, 13, s. 253–267.
- Our Common Future. 1987. World Commission on Environment and Development (headed by G.H. Brundtland). Oxford: Oxford University Press.
- Palmer, J. 1998. *Environmental education in the 21st century*. London: Routledge.
- Pasanen, J. 2008. Ekologisen elämäntavan jäljillä. Teoksessa: *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*. Suomen luonnonsuojeluliitto s. 218–212. Helsinki: WSOY.
- Peltonen, J. 1995. Eettisen ympäristökasvatuksen ongelmista. Teoksessa Jokisalo, J., Järvikoski, T., & Väyrynen, K. (Toim.) *Luonnonsuojeluajattelusta ympäristökasvatukseen*, s.89–109. Oulu: Oulun yliopisto.

Pietarinen, J. 1997. Ympäristöfilosofia ja etiikka. Teoksessa Pietarinen, J., Jokinen, P., Järvikoski, T., Hoffrén, J., Gustafsson, J. (Toim.) Ympäristönsuojelu ja yhteiskunta, s. 7–44. Turku: Turun yliopisto.

Pietarinen, J. 1992. Ihmiskeskeinen ja luontokeskeinen ympäristöetiikka. Teoksessa: Ympäristökasvatus. Kansanvalistusseura ja aikuiskasvatuksen tutkimusseura. s. 33–45. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Polanyi, K. 2009. Suuri murros. Aikakautemme poliittiset ja taloudelliset juuret. Suom. Vilokkinen, N. Alkuteos: The Great transformation. The Political and economic origins of our time. 1944. Tampere: Vastapaino.

POPS, Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2004.

Rajecki, D.W. 1982. Attitudes: themes and advances. Sunderland, Mass.: Sinauer

Rantala, L. 2007. Kriittinen lukutaito mediayhteiskunnassa. Teoksessa Aittola, T., Eskola, J., Suoranta, J. (Toim.) Kriittisen pedagogiikan kysymyksiä, s.137-152. Tampere: Tampereen yliopiston kasvatustieteiden laitos.

Rohweder, L. 2008. Kestävä kehitys koulutuksen päämääräksi. Julkaisussa: Rohweder, L. Virtanen, A. (toim.). Kohti kestävä kehitystä. Pedagoginen lähestymistapa. Opetusministeriön julkaisuja. 2008:3. s.18–23. Helsinki: Yliopistopaino.

Rostow, W.W. 1962. Taloudellisen kasvun vaiheet. Alkuteos: The Stages of economic growth, suom. Railo, J. Porvoo, WSOY.

Rydén, L. Why the sustainability agenda is important, and the role of education. Teoksessa: Cantell, M. (toim.): Kestävä kehitystä edistävä koulutus -seminaari 15.2.2006., s. 60–64. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisusarja 82, Helsinki.

Räthzel, N. & Uzzell, D. 2009. Transformative environment education. A collective rehearsal for reality. *Environment Education Research*, 15:3, 263–277

Sachs, W. 1992. The Development dictionary. A Guide to knowledge as power. Lontoo: Zed Books.

Sairinen, R., Viinikainen, T., Kanninen, V. Lindholm, A. 1999. Suomen ympäristöpolitiikan tulevaisuuskuvat. Tampere: Tammer-Paino.

Sairinen, R. 2003. The Politics of regulatory reform: 'New' environmental policy instruments in Finland. *Environmental Politics*, 2:1, 73–92.

- Sauve, L. 2005. Currents in environmental education: Mapping a complex and evolving pedagogical field. *Canadian Journal of Environmental Education* 10, s. 11–37.
- Schnaiberg, A. Pellow, D.N., Weinberg, A. 2002. The Treadmill production and the environmental state. Teoksessa Mol, A.P.J., Buttel, F.H. (toim.) *The Environmental state under pressure*, s.15–34. *Research in social problems and public policy*, Vol 19. Oxford: Elsevier Science Ltd.
- Schumacher, E. F. 1976. Pieni on kaunista. Ihmisen talous ihmistä unohtamatta. Alkuteos: *Small is beautiful. Economics as if people mattered.* 1973. Suom. Hinneri, M. Helsinki: KK:n kirjapaino.
- Scott, W. 2005. ESD: What sort of education? What sort of learning? What sort of decade? invited paper presented at the *Danish Opening Conference for the United Nations Decade of Education for Sustainable Development*, 10–11 March, Copenhagen, Denmark. Available online at: www.ubu10.dk/konf/english.htm (accessed 15 September 2005).
- Sklair, L. 1994. Global sociology and global environmental change. Teoksessa: Redclift, M., Benton, T. (toim.): *Social Theory and the global environment*, 205–227. London: Routledge.
- Smith, R. 2011. Green capitalism - the god that failed. *Real world economics review* 56. 112–145.
- Smyth, J.C. 2006. Environment and education: A View of a changing scene. *Environmental Education Research* 12:3-4, 247–264.
- Spangenberg, J. H. 2010. The growth discourse, growth policy and sustainable development: two thought experiments. *Journal of Cleaner Production* 18. s. 561–566
- de Steiguer, J. E. 2006. *The Origins of modern environmental thought.* The University of Arizona Press.
- Sterling, S. 2001. *Sustainable education. Re-visioning learning and change.*
- Stevenson, S. 2006. Tensions and transitions in policy discourse: Recontextualizing a decontextualized EE/ESD debate. *Environmental Education Research*, 12:3-4, s. 277–290
- Stevenson, R. 2007. Schooling and environmental education: Contradictions in purpose and practice. *Environmental Education Research*, 13:2, s.139–153
- Strachan, G. 2009. Systems thinking. Teoksessa: Stibbe, A. (toim.) *The Handbook of sustainability literacy. Skills for a changing world.* s.84–92. Devon: Green books.

Stranius, L. 2008. Nuorison muuttuva ympäristöaktivismi. Teoksessa: Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival, Suomen luonnonsuojeluliitto, 56–57. Helsinki:WSOY.

Suoranta, J. 2007. Kriittinen työläiskasvatus. Teoksessa Aittola, T., Eskola, J., Suoranta, J. (Toim.) Kriittisen pedagogiikan kysymyksiä, 167–229. Tampere: Tampereen yliopiston kasvatustieteiden laitos.

Suoranta, J. 2005. Radikaali kasvatus. Kohti kasvatuksen poliittista sosiologiaa. Helsinki: Gaudeamus.

Talberth, J. 2008. Edistyksen uudet mittarit. Teoksessa: Maailman tila 2008. Kestävä talous. Worldwatch Institute. s. 41–55. Helsinki:Gaudeamus.

Tamminen, R. 1993. Tiedettä tekemään! Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.

TEM, 2010. Haasteista mahdollisuuksia. Tulevaisuuskatsaus. Työ- ja elinkeinoministeriö.

Therborn, G. 2011. The World. A Beginner's guide. Cambridge: Polity Press.

Tirkkonen, J. 2000. Ilmastopoliittikka ja ekologinen modernisaatio. Diskursiivinen tarkastelu suomalaisesta ilmastopoliitikasta ja sen yhteydestä metsäsektorin muutokseen. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Uvila, M. & Pasanen, J. 2010. Vihreä uusjako. Fossiilikapitalismista vapauteen. Helsinki: Like.

UM, 2010. Ulkopoliittikka 2020. Ulkoasiainministeriön tulevaisuuskatsaus.

Valkonen, J. 2010. Ympäristösosiologinen luonto. Teoksessa: Valkonen, J. (toim.) Ympäristösosiologia. s. 29–50 Helsinki: WSOYpro Oy.

Viktor, P.A. 2011. Growth, degrowth and climate change. A scenario analysis. Ecological Economics, In Press, available online:

VN, 2006. Kohti kestäviä valintoja. Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi. Kansallinen kestävä kehityksen strategia. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2006.

VVM, 2011. Eurooppa 2020 -strategia. Suomen kansallisen ohjelman tarkistus. Valtionvarainministeriön julkaisuja 38a/2011. Tampereen yliopistopaino.

Wals, A. 2006. The end of ESD... the beginning of transformative learning - emphasizing the E in ESD. Teoksessa: Cantell, M. (toim.): Kestävä kehitys edistävä koulutus -seminaari 15.2.2006., s. 41–59. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisusarja 82, Helsinki.

Warner, R. 2010. Ecological modernisation theory: Towards a critical ecopolitics of change? *Environmental Politics* 19:4, 538–556.

Watson, T.J. 2008. *Sociology, work and industry*. London: Routledge.

Watts, J. 2010. *When a billion Chinese jump. How China will save mankind - or destroy it*. New York: Simon & Schuster Inc.

Willamo, R. Ihminen suhteessa luontoon. Teoksessa: Cantell, H. (toim.): *Ympäristökasvatuksen käsikirja*, s.36-42. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Wolff, L-A. 2004. *Ympäristökasvatus ja kestävä kehitys: 1960-luvulta nykypäivään*. Teoksessa: Cantell, H. (toim.): *Ympäristökasvatuksen käsikirja*. Juva: PS-Kustannus.

WWF, *Living Planet Report 2012. Biodiversity, biocapacity and better choices*.

Yhteinen tulevaisuutemme. *Ympäristön ja kehityksen maailmankomission raportti*. 1888. Alkuperäisteos: *Our Common Future. World Commission on Environment and Development*. 1987 suom. Anttonen, K. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Ympäristöministeriön hallinnonalan keskeiset tavoitteet ja tehtävät vuosina 2012–2015. 2011. *Ympäristöministeriön raportteja 9/2011*. Helsinki.

Young, S.C. 2000 Introduction: The Origins and evolving nature of ecological modernisation. Teoksessa: Young, S.C (toim.): *The Emergence of ecological modernisation. Integrating the environment and the economy?* London: Routledge

Zambeta, E. The survival of nationalism in a globalized system. Teoksessa: Coulby D., Zambeta, E. (toim.) *World yearbook of education 2005. Globalization and nationalism in education*. s. 59–74.

MUUT LÄHTEET

HS, 2012. Helsingin sanomien kolumnisarja Hyvän elämän ehdot koostuu seuraavista kirjoituksista:

Hiilamo, H. Leppoistaminen voisi ratkaista ongelmia 27.6.2012

Saari, J. Eriarvoisuuden tunne vähentää hyvinvointia 2.7.2012

Helne, T. & Hirvilampi, T. Sosiaaliturvalla kestävään elämäntapaan 5.7.2012.

Soininvaara, O. Verotus on kytkettävä irti työnteosta. 9.7.2012.

Kaskinen, T. Yritysten on tuotettava myös yhteistä hyvää. 12.7.2012.

Grahn, M. Demokratia edellyttää eläytymiskykyä. 16.7.2012.